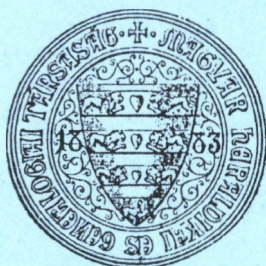

TURUL

A Magyar Történelmi Társulat,
a Magyar Országos Levéltár
és
a Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság
Közlönye

SZERKESZTIK:

DRASKÓCZY ISTVÁN, KOLLEGA TARSOLY ISTVÁN,
NYULÁSZINÉ STRAUB ÉVA,
PANDULA ATTILA, SOÓS ISTVÁN

HETVENNYOLCADIK KÖTET
2005/1–2. Füzet

BUDAPEST

KIADJA A MAGYAR TÖRTÉNELMI TÁRSULAT
SZERKESZTŐSÉG: MAGYAR ORSZÁGOS LEVÉLTÁR

MMV

E számunk szerzői

Jakó Klára, történész

Kávássy Sándor dr., egy. tan. (Debreceni Tanárképző Főiskola)

Mészáros Kálmán, tudományos munkatárs (Hadtörténeti Intézet)

Miklósi-Sikes Csaba dr., múzeumigazgató (Sümeg Városi Múzeum)

Pandula Attila dr., egyetemi adjunktus, a Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság főtítkára

Rainer Pál, régész-múzeológus (Veszprém)

Rúsz-Fogarasi Enikő dr., egyetemi docens (Babeş-Bolyai Tudományegyetem – Kolozsvár/Cluj-Napoca))

Sas Péter dr, művelődéstörténész (MTA Irodalomtudományi Intézet)

Szálkai Tamás, demonstrátor (Debreceni Egyetem Történeti Intézet)

Szluha Márton, nyugdíjas mérnök (Budapest)

Vajay Szabolcs dr., a Nemzetközi Heraldikai Akadémia tiszteletbeli elnöke (Svájc)

Vitek Gábor, levéltáros (Szekesfehervári Városi Levéltár)

E számunk a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával készült

TURUL

LXXVIII. évfolyam

2005/1-2. füzet

Szerkesztik: DRASKÓCZY ISTVÁN, KOLLEGA TARSOLY ISVÁN, NYULÁSZINÉ STRAUB ÉVA,
PANDULA ATTILA, SOÓS ISTVÁN

Szerkesztőség címe: Magyar Országos Levéltár

1014 Budapest, Bécsikapu tér 4.

Az egyes közlésekért a szerzők felelnek. Címük a szerkesztőségben.

A beküldött kéziratokat nem őrizzük meg, és nem küldjük vissza.

Kiadja a Magyar Történelmi Társulat

Felelős szerkesztő: NYULÁSZINÉ STRAUB ÉVA

Nyomdai előkészítő munkák: Élőfej Bt.

Nyomás és kötés: Kurucz Gábor

ISSN 1216-7258

TARTALOM

1. Értekezések, önálló cikkek

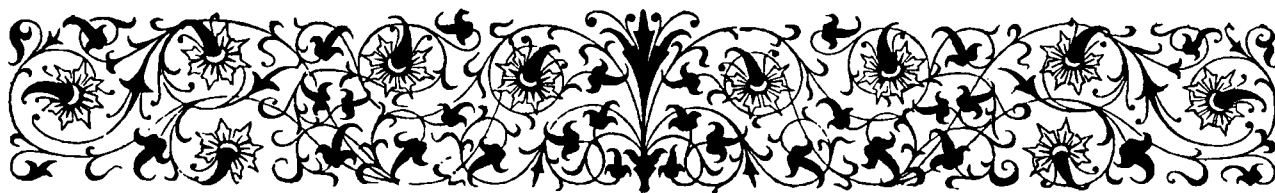
SZLUHA MÁRTON: Az Ajkay család	1
VITEK GÁBOR: „...Epigraphe: Fejér vármegye petsétje isnscripta esse visirut.”	15
VAJAY SZABOLCS: A csömöri Zay családról. A bárói nemzedékek, 16–17. század. Második közlemény	26
KÁVÁSSY SÁNDOR: Rokonság, család, tulajdon Szent István törvényeiben	42
MÉSZÁROS KÁLMÁN: Pest-Pilis-Solt vármegye kuruc alispánjai. Hozzászólás Horváth Lajos közleményéhez	52
PANDULA ATTILA: Gróf Gyulai Ignác (1763–1831) horvát bán sírfelirata Zágrábban	54

2. Kisebb rovatok

<i>Nekrológ.</i> In memoriam Muhoray György (1948–2005)	56
<i>Kiállítás.</i> Mógor Tamás címerkiállítása Pápán (Rainer Pál)	57

Könyvismertetés

VÁCLAV VOK FILIP: Einführung in die Heraldik. Historische Grundwissenschaften in Einzeldarstellungen Band 3. (Szálkai Tamás)	58
KÁROLY VEKOV: Locul de adeverire din Alba Julia. Secolele XIII–XVI. (Jakó Klára)	59
LIDIA GROSS: Confesiile medieltvale in Transilvania (secolele XIV–XVI.) Vallásos társulatok a középkori Erdélyben (XIV–XVI.) (Rüsz-Fogarasi Enikő)	60
SZLUHA MÁRTON: Nyitra vármegye nemes családjai. I. kötet A–K. (Pandula Attila)	61
Laudatio et salutatio. Tanulmányok Farkas Gábor születésnapjára. Szerk.: SURGAI HORVÁTH JÓZSEF, DEMETER ZSÓFIA, VIZI LÁSZLÓ TAMÁS, (Rainer Pál)	62
KISFALUDY LÁSZLÓ: A ksfaludi Kisfaludy család története. Régi magyar családok 2. (Miklós-Sikes Csaba).....	63
Hírek.....	65

AZ AJKAY CSALÁD

Az Ajkay család azon kevés középkori, sőt Árpád-kori eredetű család közé tartozik, amelyeknek szerencsés véletlen folytán megmaradt a levéltára. A Magyar Országos Levéltárban a P szekcióban, a kisebb családi levéltárak között P 681 számon őrzik a Thaly család levéltárát. Ezt Thaly Kálmán, a híres író és történész állította össze és helyezte el a levéltárban. Benne található Thaly nagyanyjának, Ságghai Sándor Eszter családjának a levéltára is.¹ A 17. században feltűnő Ságghai Sándor-családból számos olyan kitűnő törökverő vitéz származott, aki a vitézi mesterség mellett szellemi adottságait is használva, a török idők bizonytalanságai ellenére szép vagyont gyűjtött. Ebben szerepet játszott a bátorság is, mertek kockáztatni, és a hódoltsági terület határán szereztek birtokokat, amelyek a felszabadító háborúk után jelentősen felértékelődtek. Mindenesetre elismeréssel állapíthatjuk meg, hogy a birtokokra vonatkozó okleveleket gondosan megőrizték. Miután szerzeményeik közé tartozott a Bakony déli lejtőjén, Veszprémtől mintegy 15 kilométerre nyugatra fekvő Ajka község (ma város), az Ajkay család ősi birtoka is, az Ajkay család középkori levéltára is megmaradt. Érdekességgént említendő meg, hogy Sándor László ezredes, Ajka megszerzője a középkori okleveleket olvasgatva a 18. században megpróbálta összeállítani az Ajkayak családfáját. A levéltár több, kezétől származó, egymástól eltérő családfavázlatot tartalmaz, azonban ezek a kronológiai érzék teljes hiányát mutatják. Ha – teszem azt – egy Jánosnak Gergely fia élt a 14. században, akkor azt összetéveszti a 16. századi azonos nevű személlyel. Az eredeti oklevelek azonban ma is olvashatók mind eredetiben, mind – kevesebb fáradsággal – kivonatosan a Mohács előtti gyűjteményben, és abból nehézség nélkül felvázolható a család története és családfája. A Magyar Országos

Levéltár diplomatikai levéltár (DL) mintegy 300 középkori, az Ajkay családról szóló oklevelet tartalmaz.² Természetesen a nyomtatásban megjelent levéltárak is sok adattal szolgálnak a családról.³

Az Ajkay család az Ajka nemzetségből származik. Mint *Karácsony János* *A magyar nemzetségek* c. átfogó munkájában megfogalmazza, a nemzetség megnevezés nem jelent többet, mint szó szerint „de genere”, azaz valamely korábbi ős nemzetségből eredő személyt.⁴ Nagyjából fogalmazhatunk úgy, hogy ez a vérségi viszonyok megadásának a családnevek általánossá válása előtti formája. Ha a nemzetségnek több faluból állt a birtoka, akkor birtokosztály után az egyes falvak birtokosai a saját birtokuk alapján eltérő neveket vettek fel. Például a Divék nemzetségből birtokaik alapján számos család (Bacskády, Majthényi, Motesiczky, Rudnay, Újfalussy stb.) származik. Az Ajka nemzetség azonban csak egyetlen, Ajka birtokát mondhatta magáénak, így a nemzetségből is egyetlen azonos nevű család származott. A község névadójának igen nagy valószínűséggel a nemzetség őst, Ajkát tekinthetjük. Amikor ugyanis 1284-ben a nemzetség 17 tagja családi örökösödési pert kezd, akkor mindnyájan Ajka „atavus” leszármazottainak vallják magukat. Az atavust dédapának, esetleg ükapának fordítva, az alapító ős, Ajka a 12. század közepén élhetett.⁵ Az első, oklevélben is nevén nevezett családtag, „Aychai” Lőrinc Ochuz (Atyuz) bán pristaldusa (poroszló).⁶ Még nagyobb ismertséget élvez Ajkai Alinka, Péter leánya, domonkos rendi apáca, ki 1270-ben vallomást tesz rendtársa, Árpádházi Margit hercegnő boldoggá avatási perében.⁷ 1228-ban Ajkai István özvegye a veszprémi káptalan előtt kiegészített a hitberről rokonával, Ajkay (!) Póásával.⁸ – Az első birtokosztályról szóló okleveles emlék 1239-ből ismeretes. Eykai István fia, Ehelleus, Sudán fiai, Domokos s

Péter, Crustol fia, Péter, Domsa és testvérei, Éles fia Máté és testvére, Pousa fiai, Marcell és Mihály, végül Ilárus fia, Péter osztoznak Ajka birtokán.⁹ Ebben az oklevélben már szerepelnek az említett 1284 évi birtokper egyes szereplői is. A család a későbbiekben nem nagyon lépi át a megye határát. Az oklevelekben három eltérő területre vonatkozó információk találhatók.

Az első nagy terület a birtokügyeket öleli fel. Ebben osztályok, családon belüli eladások, elzálogosítások, az özvegyeknek járó hitbér kifizetése, birtokcsere, birtokper, beiktatások szerepelnek. Az ajkai birtok nagyságáról tájékoztat egy 1488-ban történt beiktatás, amikor Imrének, a ma élő ágak őseinek özvegyét három alsóajkai és hat felsőajkai telek birtokába iktatják be.¹⁰ Ha figyelembe vesszük, hogy ekkor a középkor végére a család nagyjából már csak két ágon virágzik, akkor Ajka községet mintegy 20 telek nagyságúnak becsülhetjük, ami mintegy 600 hold szántót és a kapcsolódó réteket, legelőket stb. jelenti. A községet a Bakony végtelen erdeje övezi. A későbbiekben nem szereplő Alsó- és Felsőajka megnevezés valószínűleg családi osztály emlékét őrzi. Megállapíthatjuk még, hogy az Ajkay család a középkor végéig Ajka mellett csak a szomszédos Rendeken (ma Ajkarendek), 1304-ben vétel útján szerez birtokot.¹¹ Elismerésre méltó viszont, hogy a török időkig az ősi birtok egyetlen darabja sem kerül idegen kezekbe, ami szintén ritkaságszámba megy a családtörténetben.

A középkori oklevelek másik csoportja a különféle kriminalisztikai ügyeket tartalmazza. 1291-ben Marcel fiai, Benjamin és Pál megsebesítik Saul atyját, Pált, és vérdíjat fizetnek.¹² 1312-ben István fia, István az Acsády Benedek megöléséért járó vérdíj fizetésére haladékot kapott Károly királytól.¹³ 1348-ban Saul fia, Gergely fizetett 9 bécsi márka vérdíjat András fia, János szolgájának megöléséért.¹⁴ 1430-ban István fiai gyilkossági kísérletért panaszt tettek Tamás fia, Benedek ellen.¹⁵ Ugyanilyen panaszt tesz 1479-ben Ajkay Elek Imre Ajkay Lénárd és Benedek ellen.¹⁶ Gyakoriak a civódások a szomszédos lődi (akkor lövöldi, ma Városlőd) karthauzi kolostorral. Már 1388-ban ellentmond a család a kolostor Ajkán történő birtokba iktatásának.¹⁷ 1451-ben a kolostor befogadja Lénárd és Benedek három szökött jobbágját.¹⁸ Ennek hosszas per a következménye idézésekkel, 1459-ben tett tanúvallomásokkal stb. Még 1469-ben is panasszal élt Benedek a kolostor ellen.¹⁹ A vizsály úgy látszik később egészen elfajult, mert 1501-ben

Imre fiai panaszt tettek a leveldi perjel ellen Péter testvérük megöletéséért.²⁰

A harmadik csoportba sorolhatók a család tagjainak hivatalos ügyekben való részvételét tárgyaló oklevelek. A már említett, az 1214. évben prisztaldus,⁶ Lőrinc, 1237-ben Domokos szolnoki comes megbízottja,²¹ 1297-ben András a szomszédos Henyéről származó Ladomér esztergomi érsek meghatalmazottja.²² 1329-ben Band comes hegyesdi várnagy,²³ 1350-ben Ajkai Syke veszprémi és pozsonyi kanonok, aki ajkai részét Pál fia Jánosnak zálogosította el.²⁴ A család emelkedését jelzi, hogy 1416-ban István fia, Miklós budai alvárnagy,²⁵ 1421-ben Péter veszprémi alispán és várnagy,²⁶ 1502-ben János megyei adószedő elszámolt a megyével a hadiadóval,²⁷ János 1506-ban abai,²⁸ Gáspár 1507-ben vázsonyi várnagy,²⁹ 1528-ban Ajkay Imre Choron András beiktatásánál királyi ember.³⁰

Az oklevelekből eleven és hű képet kapunk egy középkori nemesi család életéről, birtokviszonyairól, közszerepléséről, problémáiról. A családfa felrajzolása után azt is megállapíthatjuk, hogy a már a 13. században 17 családtaggal megjelenő igen népes család a középkor végére erősen megfogyatkozik, és gyakorlatilag immár csak két ágon virágzik tovább.

A következő korszak immár a török uralom miatti teljes gazdasági és társadalmi ellehetetlenülést mutatja. A hódoltsági területre eső birtokról a család és a jobbágyok elmenekültek, a falu elnéptelenedett. Szerencsére Imre személyében kiemelkedő személy született a családban. Imre, aki 1528-ban Devecserben királyi emberként részt vett Choron András beiktatásánál, 1541-ben a megye alispánja.³¹ Mint tekintélyes ember lépte át a megye határát, és Viczay Vera személyében előkelő Sopron megyei családba házassodott, majd felesége birtokára, az ottani Ebergőcre költözött. Fia, Gergely soproni esküdt 1586-ban már Ebergőcön osztozott³² az anyai örökségen. Ambrus öccsével együtt Sopron megyébe nősült, és végleg elhagyta Veszprém megyét. Megkezdődött a használatlan ajkai birtokok elzálogosítása. Gergely soproni esküdt fiai, Gáspár és Ferenc 1617-ben Szabó alias Tompa Bálintnak és feleségének Benkő Katának, Bálint és Ajkay Kata leányának egy telket,³³ 1630-ban Gáspár Hatos Istvánnak egy további telket zálogosított el.³⁴ 1639-ben Pál, Mihály és János megosztottak a nagyrészt elzálogosított ajkai örökségen,³⁵ Pál 1648-ban további három ajkai telket elcserélte egy ebergőci kúriára.³⁶ Pál 1654-ben kelt végrendeletében elzálogosított ajkai örökségéről rendelke-

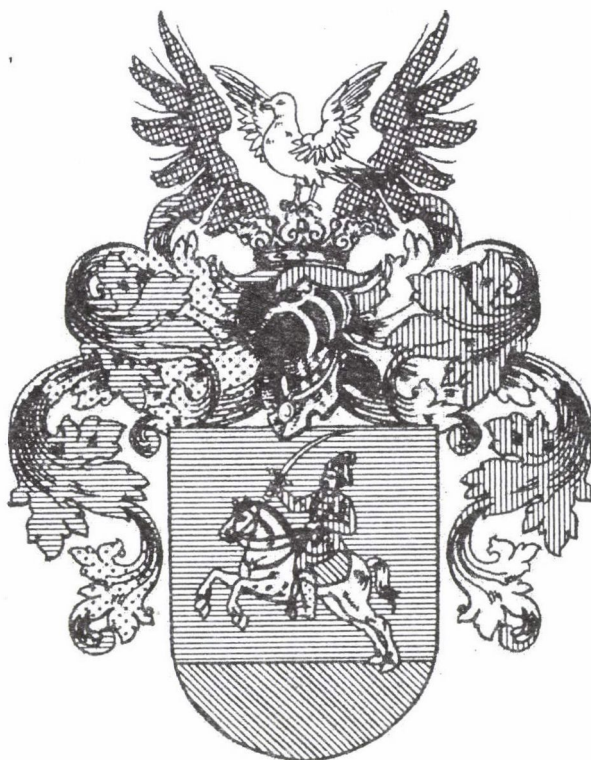
zett,³⁷ majd öccse, Mihály 1676-ban végrendeletében unokatestvérére, Ajkay Annára és férjére, Csákváry Márton hidvégi kapitányra hagyta ajkai részét,³⁸ akik 1695-ben a további ajkai részeket is megvették a többi rokontól.³⁹ Az elidegenítést megkoronázta János, mikor 1703-ban teljes ajkai örökségét örökáron Ságghai Sándor Lászlónak adta el.⁴⁰ Vele kihalt a Sopron megyébe költözött Gergely ága, és a továbbiakban csak Répceszemerére költözött öccse, Ambrus ága virágzott. A Répceszemerét 1738-ig anyakönyvező iváni plébánia 1735. évi családösszeírásában Ambrus, Mihály, Gáspár és Péter feleségeikkel és gyerekeikkel kerültek összeírásra,⁴¹ majd az 1737-ben alapított répceszemerei plébánia 1766. évi családösszeírásában Gáspár özvegye, Kiss Judit gyermekeivel, Éva, Mesterházi Nagy Adámné, Mihály felesége, Ferenc és családja, Dániel és anyja Csontos Zsuzsa, végül Borbála és Ferenc szerepelt.⁴²

A továbbiakban az immár teljesen Sopron megyei család szerényebb anyagi viszonyok között élt. Az 1754/55. évi országos nemesi összeíráskor ebben a megyében az Ajkay családból Gáspár, Péter és két Ferenc,⁴³ Vas megyében pedig az oda nősült György szerepel.⁴⁴ Jobb módba kerültek viszont Gáspár és Kiss Judit gyermekei, akik előnyös házasságok révén meglehetősen jómódú birtokosok lettek, unokáik pedig Vas megyébe költöztek. Pál fiától született József Stettner Teréz révén Répcelakon, Pál pedig Mecséry Zsuzsa révén Pösen, végül János fiától való János Radó Júlia révén ugyancsak Répcelakon telepedett le. 1817. november 11-én Sopron vármegyétől nemesi bizonyítványt kaptak, amelyet 1817. február 20-án Vas vármegyében, majd 1839. július 1-jén Veszprém vármegyében hirdettek ki.⁴⁵ Utódaikat a táblák mutatják.

A családnév érdekesen alakult. A középkori oklevelek írásmódja változó, de Aycha, de Ayca, de Ayka, sőt de Oyka alakban is előfordult. Az általánosan használt forma de Ajka. Sopron megyében a 17. szá-

zadban, egy 1696-ban kelt oklevélen Aikai,⁴⁶ sőt a győri káptalan egy 1696-ban kelt oklevelén Ajkaj⁴⁷ alakban is írták a család nevét, de végül a ma is használt Ajkay alak állandósult.

A család mindig vörös ruhás, kardot tartó vitézt használt címerképül. A címeralak azonban helyenként gyalog, újabban pedig jobbra vágató fehér lovon látható. A sisak dísz: nyílt fekete sasszárnyak között kiterjesztett szárnyú fehér galamb. Takaró a szokásos kék-arany, vörös-ezüst.⁴⁸

Az Ajkay család címere (Zsigray Zsolt rajza)

Szluha Márton

JEGYZETEK

¹ Magyar Országos Levéltár (a továbbiakban: MOL) P 681 Thaly család levéltára.

² MOL Q 194 Thaly család Mohács előtti oklevelei. Diplomataikai levéltár (a továbbiakban: DL) 66077-66394.

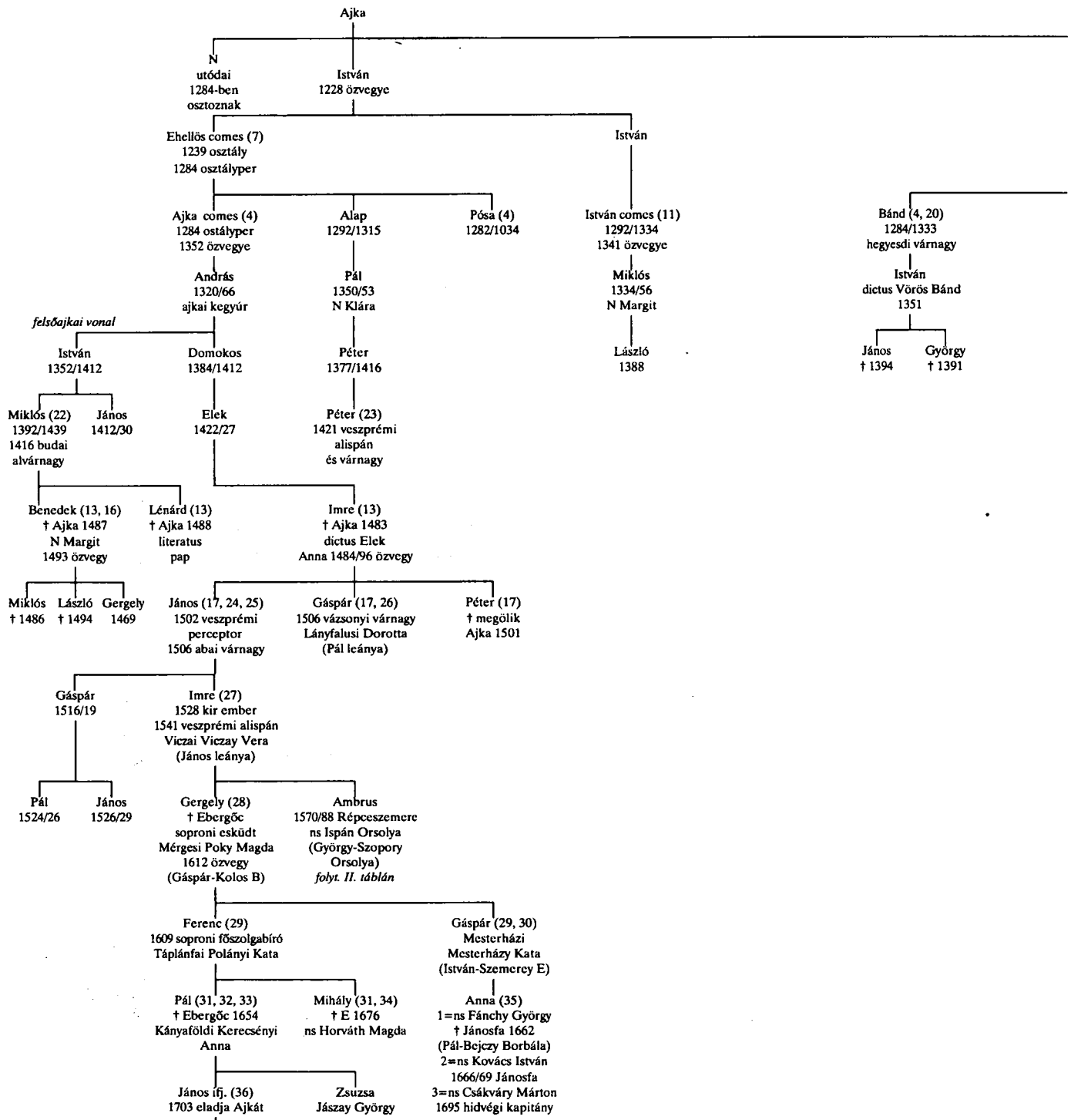
³ Pl. Árpádkori új okmánytár. Közzéteszi: Wenzel Gusztáv I–XII. Pest, Bp., 1860–1874. (a továbbiakban: Wenzel i. m.); Hazai okmánytár. Kiadják: Nagy Imre, Pano Iván, Ráth Károly, Véghelyi Dezső I–V. Győr, 1865–1873, Ipolyi Arnold, Nagy Imre, Véghelyi Dezső. VI–VIII. Bp., 1876–1891 (a továbbiakban: Nagy i. m.).

⁴ Karácsonyi János: Magyar nemzetségek a XIV. század közepéig. Bp., 1900. (a továbbiakban: Karácsonyi i. m.). A Karácsonyi által közölt családfa nem egyezik a családi levéltár okleveleiből összeállított leszármazással. Ennek valószínű oka abban keresendő, hogy Karácsonyi nem ismerte e családi levéltár mintegy 300 eredeti oklevelét.

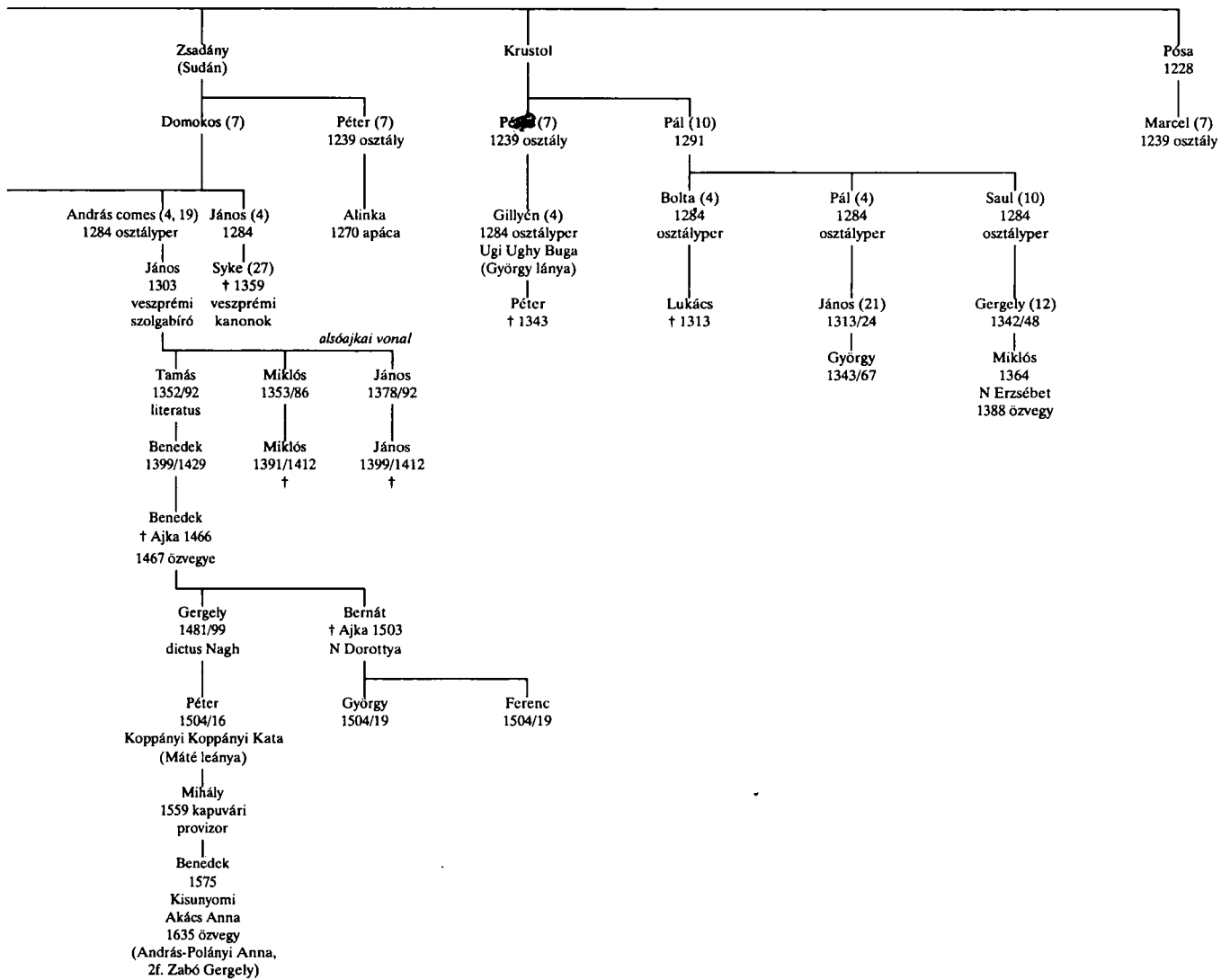
⁵ Wenzel i. m.: X. 421.

⁶ Nagy i. m.: V. 6.

⁷ Karácsonyi i. m.: 98.

I. tábla Az Ajkay család

Ambrus, ki az I. táblán
1570/88 Répceszemere
ns Ispán Orsolya
(György-Szopory Orsolya,
1 f. Cséry Demeter)

Péter
1609/15 Nagyvölcséj
Makkoshetyei
Hettyes Priszka
(István leánya)

Ferenc
1653/91
ns Csupor Erzsébet
(János leánya)

Kata
1650
Vönöczki
Benkő Bálint

Ferenc
1690/1721

Ferenc
ns Tóth al Velekey
Orsolya 1741 özvegy

Mihály
† Répceszemere 1747
1 = ns Körösy Éva
(István leánya)
2 = Iván 1731. II. 8.
Gerencsér Mária
× 1706
† R 1776. XI. 15.

Gáspár
† R 1762
1754/55 Sopron vm.
ns Kiss Judit
1766 özvegy
(János-Simaházy Klára)
folyt. III. tábla

Erzsébet
× R 1722. IV. 18.
ns Tegye Imre
Répceszemere

Ferenc
× Répceszemere
(Iván) 1726. VI. 24.
† Répceszemere
1793. I. 24.
1754/55 Sopron vm.
1 = Reiss Ilona
2 = Füst Júlia

2/Erzsébet
= Nemeskér
1751. VI. 6.
ns Gecsényi Imre
Szilsárkány

Ferenc
× Répceszemere
(Nick) 1731. XI. 1.
† (Nagygeresd)
1790. X. 23.)
1754/55 Sopron vm.
= Répceszemere
1777. II. 10.
Répceszemeri
Szemersey Éva
× Répceszemere,
1758. XII. 23.
(László-Nagy Erzsébet,
2f. Deső Sándor)

Mihály
× R 1733. III. 24.
1735 kiskorú
Júlia
† R 1764. IV. 8.
1735 kiskorú
Borbála
× R 1736. IX. 9.
† R 1767. VII. 10.

1/Ferenc
× Répceszemere,
1756
† R 1817. IV. 6.
1 = R 1778. VI. 1.
ns Tóth Ilona
† R 1781. X. 27.
2 = R 1782. II. 5.
ns Molnár Éva
3 = Sibrik Júlia

Mihály
× R 1760. X. 26.
Kata
× R 1762. IV. 4.
† R 1763. II. 16.
2/György
× R 1764. III. 6.
† R 1764. II. 16.
György
× R 1768. V. 12.
† R 1773. XII. 15.
Júlia
× R 1771. IX. 23.

2/Pál
× R 1764. III. 28.
ns Bán Erzsébet
× 1775
† R 1835. IV. 4.

Róza
× R 1777. XI. 22.
János
× R 1781. XII. 12.
Mihály
× R 1785. IX. 19.
János
× R 1787. XII. 17.
† R 1788. I. 31.

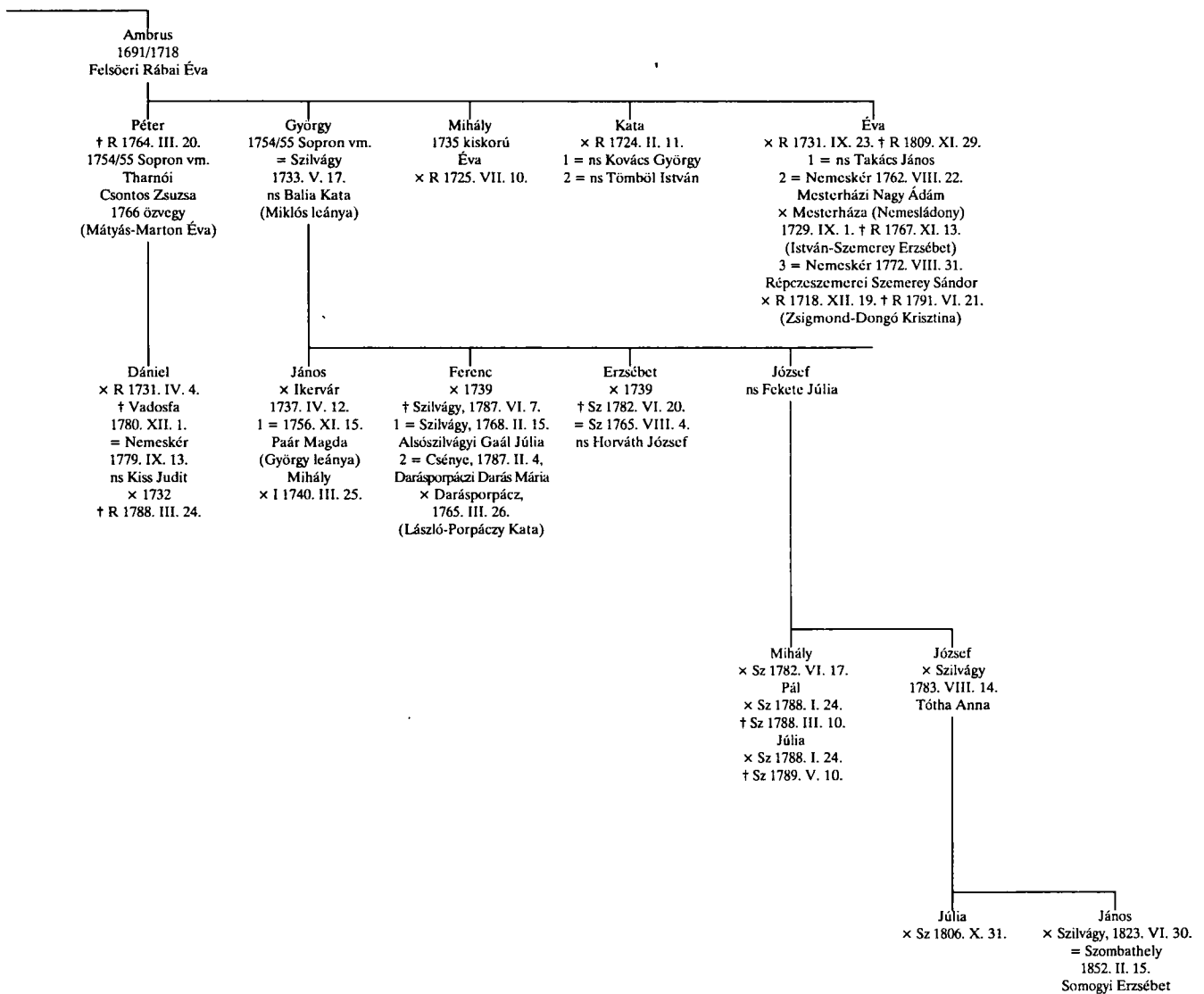
Anna
× R 1779. IV. 30.
= Nagygeresd
1790. II.

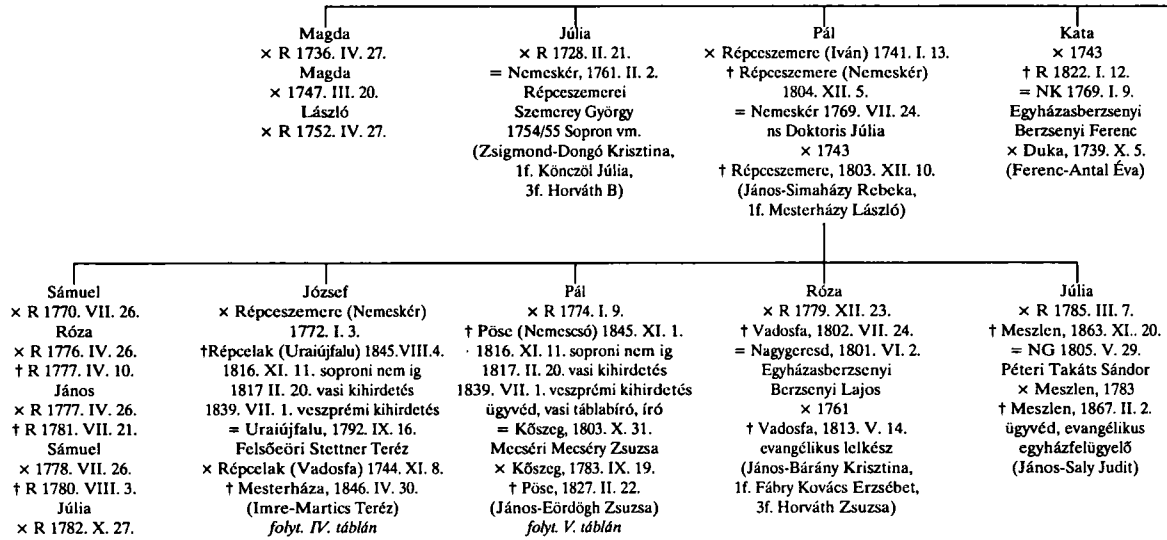
Róza
× R 1789. III. 1.
= NG 1808.8 II. 16.
ns. Bokor János
× Jánosfa 1780
(János-Simonyák Kata))

1/Magda
× R 1778. IX. 17.
Csitke István
2/Kata
× R 1783. I. 6.
Pál
× R 1783. X. 5.

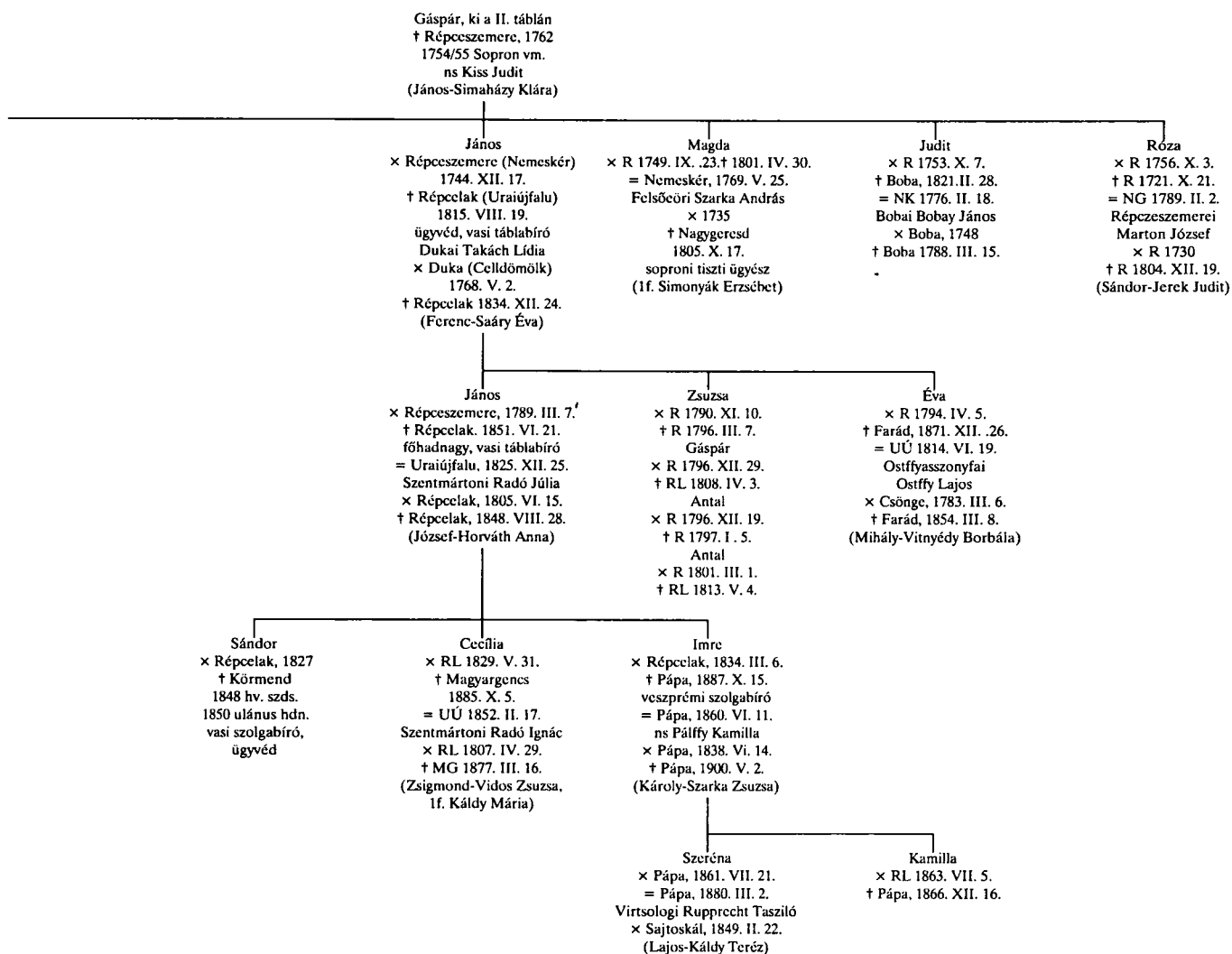
3/Gáspár
× Répceszemere
1808. XII. 4.
= Vámoscsalád
1834. X. 26.
Varga Júlia

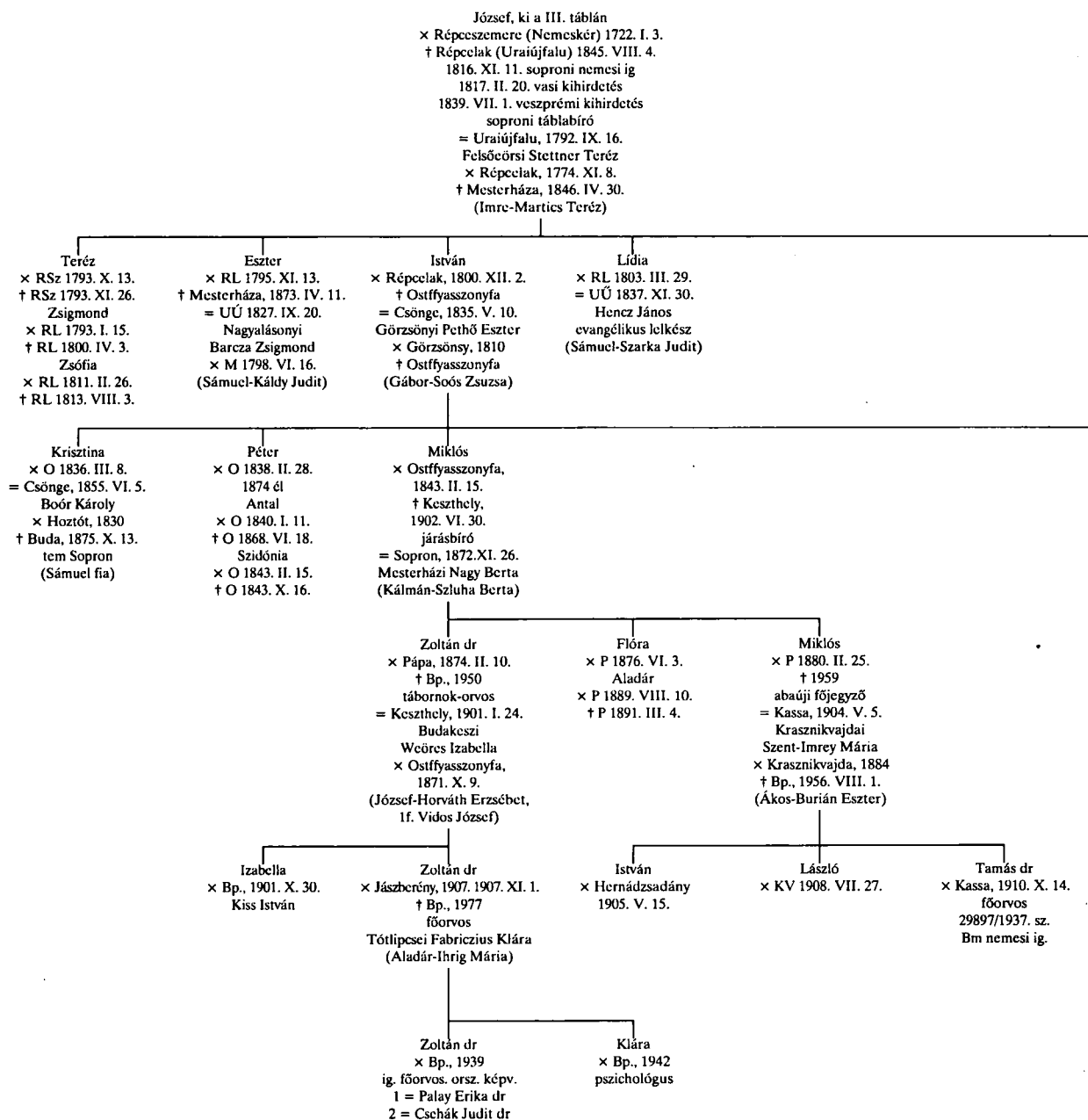
Gáspár
× R 1799. IV. 26.
† R 1800. XI. 27.
Júlia
× R 1799. IV. 26.
Júlia
× R 1800. X. 16.
† R 1800. XI. 23.
Júlia
× R 1804. II. 26.

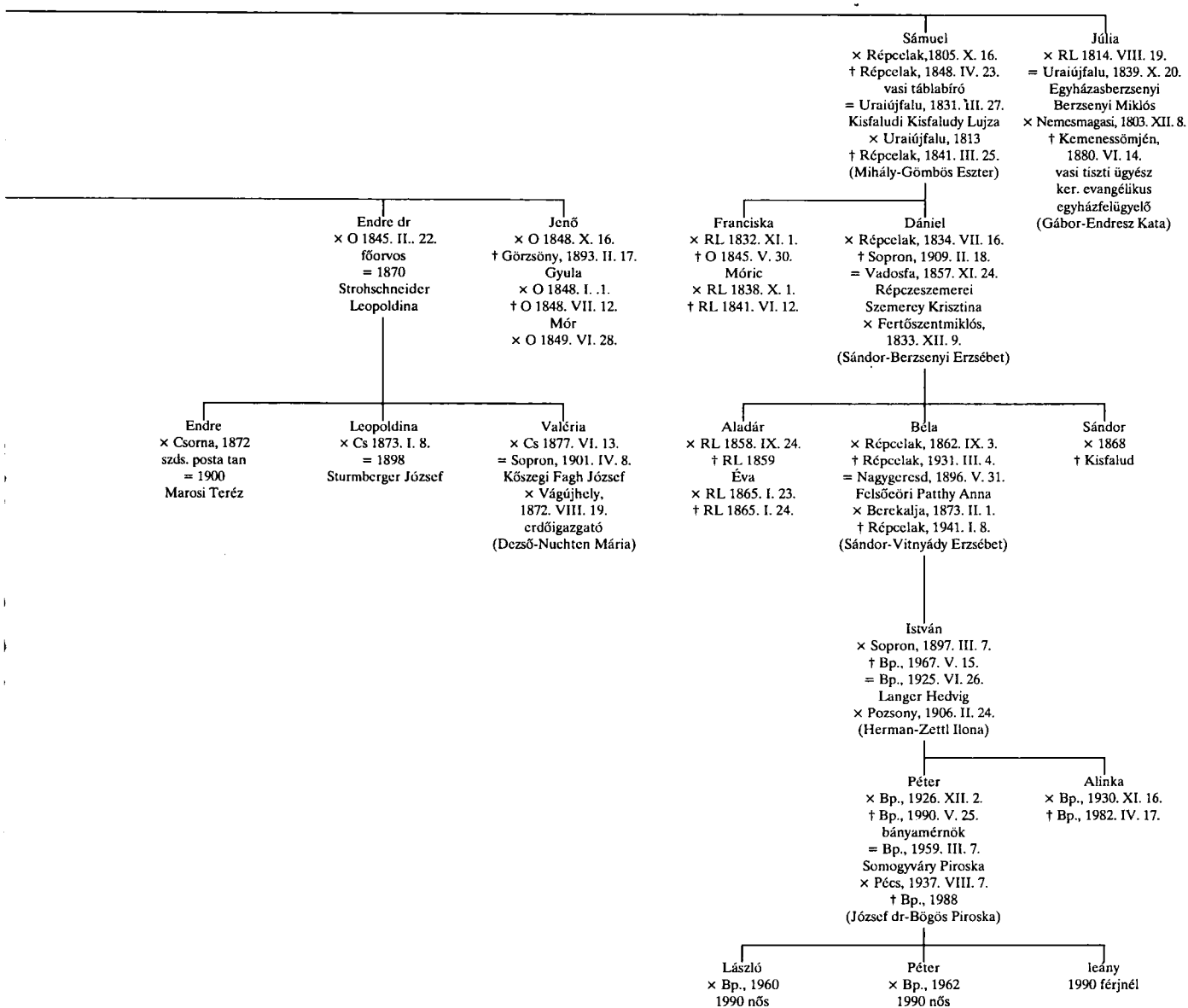

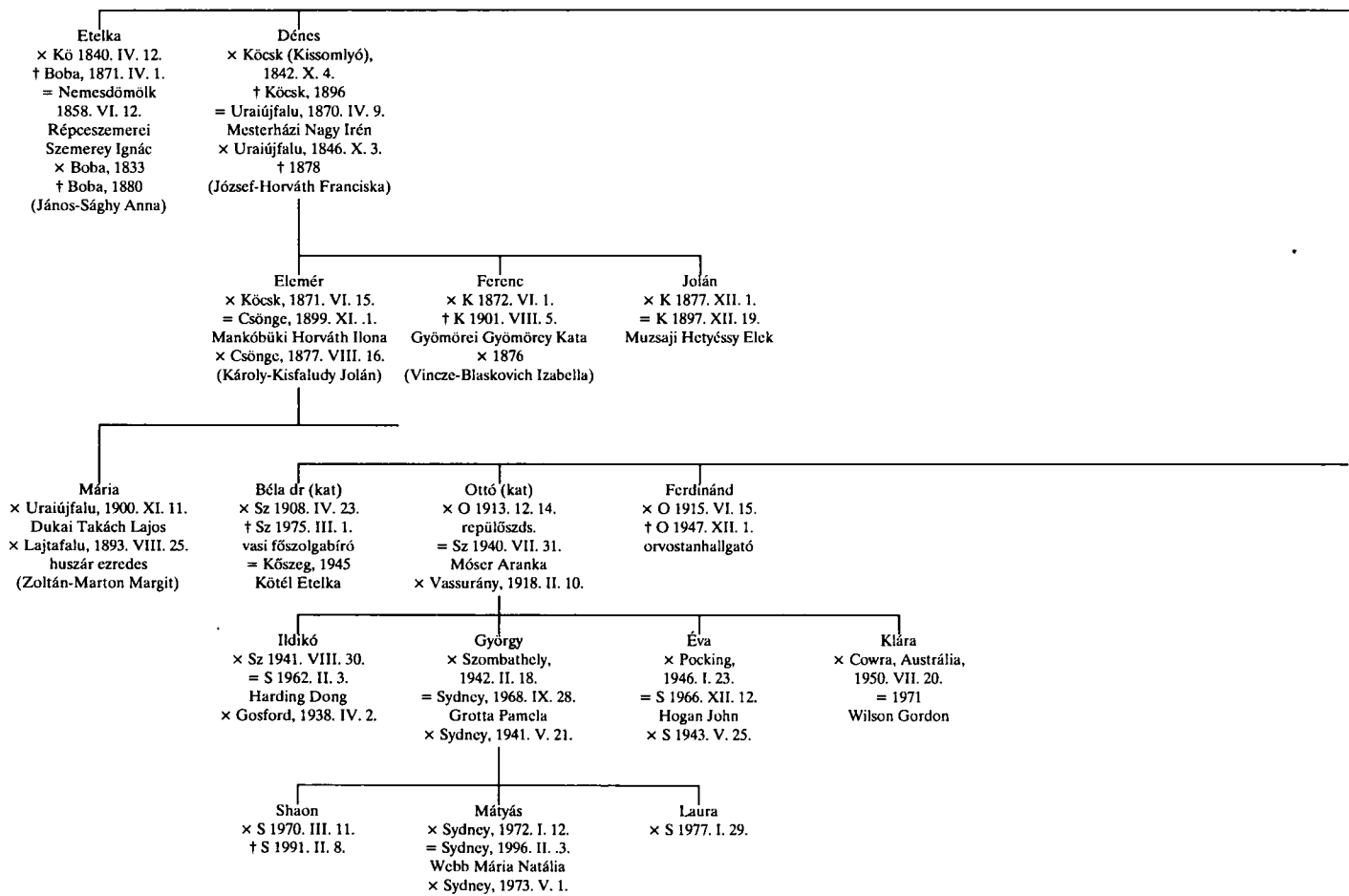
III. tábla Az Ajkay család

IV. tábla Az Ajkay család

Pál, ki a III. táblán
 × Répecszemere (Nemeskér) 1774. I. 29.
 † Pöse (Nemescsó), 1845. XI. 1.
 1816. XI. 11. soproni nemesi ig
 1817. II. 20. vasi kihirdetés
 1839. VII. .1. vespzémi kihirdetés
 ügyvéd, vasi táblabíró, író
 = Kőszeg, 1803. X. 31.
 Mecséri Mecséry Zsuzsa
 × Kőszeg, 1783. IX. 19.
 † Pöse, 1827. II. 22.
 (János-Eördögh Zsuzsa)

Sándor × K 1805. I. 9. † K 1805. II. 20. Teréz × P 1812. I. 23. † P 1812. I. .24. Pál × P 1813. II. 4. † P 1837. X. 16.	Alojzia × K 1806. III. 29. † Nagycsömöte, 1865. VIII. 4. = Pöse, 1827. IV. 11. Verbói Szluha Márton × Kőszeg, 1799. X. 9. † Nagycsömöte, 1852. XI. 6. vasi főbíró, váltótiszv. ülnök (János-Nagy Anna)	Zsigmond × Kőszeg, 1808. III. 5. † Kőcsk (Celldömölk), 1851. III. 19. vasi tiszti ügyész = Kissonlyó, 1838. III. 22. Dukai Takách Teréz × Duka, 1822. IX. 24. † Kőcsk, 1851. III. 19. (Sámuel-Gödör Lídia)	Júlia × Pöse (Nemescsó), 1809. VII. 21. † Répecszemere, 1849. IV. 3. = Nemescsó, 1838. XII. 12. Péteri Takáts Sándor × Meszlen, 1812. VI. 8. † Répecszemere, 1870. V. 21. soproni táblabíró (Sándor-Ajkay Júlia)	Lajos × P 1816. VI. 12. 1852 orvos
---	--	---	---	---

Gyula
 × Kőcsk (Celldömölk),
 1844. XII. 25.
 † Sárvár, 1913. XII. 30.
 vasi árvaszéki elnök, orsz. képv.
 = Csöngye, 1874. IV. 30.
 Ostffyasszonyfai
 Ostffy Róza
 × Győr, 1848. X. 18.
 † Sárvár, 1932. V. 11.
 (Sándor-Ferenczy Mária)

Zoltán
 × Celldömölk, 1875. X. 30.
 † Bp., 1938. I. 13.
 huszár főhődn.
 = Szombathely, 1906
 Németh Anna (kat)
 × Szombathely, 1883. IV. 26.
 † Ostffyasszonyfa, 1950. III. 4.
 (Ferenc leánya)

Frigyes (kat)
 × O 1917. III. 21.
 = O 1943. III. 27.
 Virányi Aranka
 × Budafok, 1922. III. 18.

Aladár dr (kat)
 × Ostffyasszonyfa,
 1950. IV. 19.
 Kálmán Otília
 × Ostffyasszonyfa,
 1929. XI. 30.

Alinka
 × O 1944. XI. 12.
 = Düsseldorf, 1980. XII.16.
 Schröder Ervin
 × Alterode, 1930. XII. 30.

Frigyes
 × Ostffyasszonyfa,
 1948. IX. .16.
 = Willich, 1978. III. 23.
 Gáll Éva
 × Bácskúháza,
 1949. IX. 10.

Aladár
 × Celldömölk, 1953. VI. 15.
 1 = Bezenye, 1976. V. 15.
 Drobilics Ida
 2 = Bp., 1984. VII. 7.
 Samu Éva

Ferdinánd
 × C 1955. XI. 18.
 = Várpalota, 1975. X. 15.
 Mikle Kata
 × Várpalota, 1956. V. 17.

Zoltán
 × C 1964. X. 21.
 = Sárvár, 1989. III. 25.
 Boros Ibolya

1/Alexandra
 × Mosonmagyaróvár,
 1977. XII. 1.

2/Nikolett
 × Bp., 1984. VIII. 7.

Ádám
 × Bp., 1989. VIII. 30.

Tímea
 × Várpalota,
 1976. VIII. 5.
 = Várpalota,
 1994. IX. 10.
 Torma Attila

Beatrix
 × V
 1978. III. 27.

Krisztina
 × S
 1989. VI. 20.

Zoltán
 × Sárvár,
 1991. V. 5.

- ⁸ DL 66077.
⁹ DL 66078.
¹⁰ DL 66333.
¹¹ DL 66130.
¹² Nagy i. m.: III. 39.
¹³ DL 66092 és Nagy i. m.: I. 126.
¹⁴ DL 66134.
¹⁵ DL 66252 és DL 66253.
¹⁶ DL 66312 és DL 66313.
¹⁷ DL 66195 és Nagy i. m.: IV. 224.
¹⁸ DL 66268.
¹⁹ DL 66274, DL 66275, DL 66294.
²⁰ DL 66358-66369.
²¹ Wenzel i. m.: XI. 295.
²² Wenzel i. m.: XII. 614.
²³ DL 66108.
²⁴ DL 66138.
²⁵ DL 66240, DL 66242.
²⁶ Nagy i. m.: IV. 279.
²⁷ DL 66367.
²⁸ DL 66383.
²⁹ DL 66384.
³⁰ MOL P108 Esterházy hercegi levéltár, Rep 36, Csobánc Fasc B.
³¹ MOL P 681 Thaly család levéltára, évrendezett iratok.
³² Uo.
³³ Uo.
³⁴ Uo.
³⁵ Uo.
³⁶ Uo.
³⁷ Uo.
³⁸ Uo.
³⁹ Uo.

⁴⁰ Uo.

⁴¹ MOL Mikrofilmtár, Iváni plébánia anyakönyvei. Az iváni római katolikus plébánia anyakönyvei 1697-ben kezdődnek, és szórványosan a környék, így Répceszemere lakóit is anyakönyvezték, közöttük az evangélikusokat is. A plébánia 1735-ben összeírta a területén élő családokat gyermekekkel együtt. Ebben az összeírásban az evangélikusok is szerepelnek.

⁴² MOL Mikrofilmtár, Répceszemerei plébánia anyakönyvei. A répceszemerei római katolikus plébániát 1737-ben alapították. Eleinte az evangélikusokat is itt anyakönyvezték. Így az 1766. évi családösszeírásban is szerepelnek.

⁴³ Az evangélikus anyakönyveket az ún. artikuláris helységekben, így Sopron megyében Nemeskércen, Vas megyében pedig Nemescsóban vezették, azonban a távolabbi községeket a helyi plébános írta be. A 18. század hetvenes éveitől megszűnt az evangélikusok katolikusoknál történő kényszeranyakönyvezése. Ettől kezdve Nemeskércen vagy Nemescsóban anyakönyvezték a répceszemerei evangélikusokat. A Vas megyébe költözött családtagokat Celldömölk (egykor Nemesdömölk) és Kíssomlyó evangélikus parochiáin anyakönyvezték.

⁴⁴ Ősi sopronmegyei nemzetségek. Előszó: Högyész Pál. Szerk.: Horváth László I–III. I. részt írta: Soós Imre. Sopron, 1941. 301. (A vonatkozó rész Soós Imre munkája.)

⁴⁵ Vas vármegye 1754. évi nemesi összeírása. Bev.: Dr. Horváth Kálmán. Kiadja: Schneider Miklós. Szombathely, 1939. 22.

⁴⁶ Palatinus József: Vasvármegyei nemes családok története. Szombathely, 1911. 7–16. A családtörténeti mű az Ajkay családfát a család által számon tartott, 1588-ban szereplő Ambrustól ismeri. Nyilvánvalóan feledésbe merült a család emlékezetében Ajka birtoklásának kora.

⁴⁷ MOL P 681 Thaly család levéltára, évrendezett iratok.

⁴⁸ Uo. Dr. Ajkay Aladár (Ostffyasszonyfa) személyes közlése.

„...Epigraphe: FEJÉR VÁRMEGYE PETSÉTJE inscripta esse visitur.”¹

azaz a címeres pecsét Fejér megyei ábrázolásának szfragisztikai, heraldikai és vexillógia összegezése

A tanulmány Fejér (vár)megye címeres pecsétjének hadi jelvényként szereplő, hatósági jogkört szimbolizáló, illetve díszítőelemként előforduló helyi – jelenleg ismert – ábrázolásainak historikus szintézisére vállalkozik. Az értekezés keretein belül, a címeres pecsét történeti változatainak – a tanulmány elsődleges céljának tekintendő – ismertetésén túlmenően sor kerül a vármegyei jelképet is magába foglaló, különböző fajtájú és típusú zászlós műtárgyak bemutatására, leírására, a zászlótulajdonoshoz kapcsolódó kútfők vázlatos ismertetésére.

II. József 1786-ban „függesztette fel” a vármegyék történetileg kiforrott hitelesítési gyakorlatát, amennyiben elrendelte: minden magyar vármegye Magyarországon állami címerét alkalmazza az adott vármegye elnevezésének köriratával. Halálát követően azonban a vármegyék visszatértek eredeti címeres pecséteik használatához. A 19. század derekán – a magyar nyelv hivatalossá tételének több évtizedes folyamatával párhuzamosan – eredményes mozgalom indult a címeres pecsétek addigi latin köriratának magyar nyelvűre változtatásáért. Annak ellenére, hogy az 1550. évi országgyűlés biztosította a vármegyei pecsét-, illetve címerhasználatot, a 16. századból származó címerrel rendelkező vármegyék száma csekély. Túlnyomó többsége – az uralkodóhoz fordulva – egyrészt vagy a törökök kiűzését követően, vagy a 18. század első felében rendezte címerkérdését, másrészt vagy korábbi címeradományuk újbóli megerősítését kérték, vagy teljesen új címerért folyamodtak. Több vármegye nem címereslevelet, hanem – címerkép megjelenítésére is lehetőséget nyújtó – pecsét-használati jogot kapott. Ezek közé tartozott Fejér vármegye is, mint egykori hódoltsági terület. Sem cáfolni, sem bizonyítani nem tudjuk, hogy rendelkezett-e az 1688 előtti évszázadokból címeres levéllel, korábbi címerjoga és ez által címere sem ismeretes.²

1. ábra. Fejér vármegye 1694. évi pecsétjének papírfelzete

Gróf Esterházy Ferenc, az 1692-ben újjászervezett Fejér vármegye³ főispánja (1692–1733)⁴ szorgalmazta az uralkodónál a donatiót, egyben a vármegye régi jogaiba való visszahelyezéséért folyamodott. I. Lipót Ebersdorfban, 1694. október 10-én adományozott címeres pecsétről (s nem címerről!) oklevelet a vármegyének, „SIGILLUM COMITATUS ALBENSIS” körirattal, a pecsét átmérője 60 milliméter. Arról, hogy ősi címerről – ti. Szent Istvánt és a gyermek Jézus Krisztust karján tartó Szűz Máriát ábrázoló pajzsról – van-e szó, amely egy korábban adományozott, illetve használt címer megújítása lett volna – bár ezt a tényt az adománylevél egyébként nem hagyta volna említés nélkül –, a diploma nem tesz említést. A kihirdetéséről szóló nemesi közgyűlési jegyzőkönyvi bejegyzés 1695. január 12-én történt meg. A címeres pecsétadomány eredeti példánya nem maradt fenn.⁵

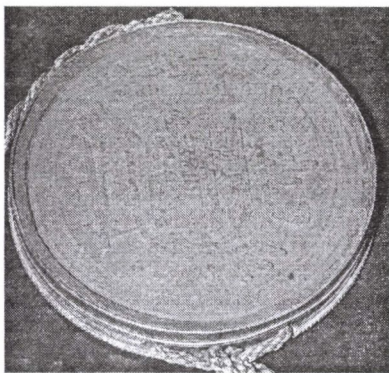
Közel másfél évszázadon keresztül zavartalan a vármegye pecséthasználata; históriájához figyelemre méltó adalék, „hogy a vármegye által kiadandó oklevelekre szükséges pecsétek állandóbbak legyenek”, 1837 márciusát követően a viasz alkalmazása mellett elterjedt az „ostya” általános, vármegyei szintű (már a 17. században is alkalmazták vármegyei nemesi közgyűlési jegyzőkönyvekben) használata.⁶ A viaszpecsét-lenyomatra – többnyire még a pecsétnyomó rányomása előtt – helyezve ez a papírfelzet tulajdonképpen huzamosabb ideig megővta a lenyomatot, és kiszáradását követően egy ideig meggátolta annak elaprózódását, lepergését.⁷ Fejér vármegye törvényhatósága az 1837. március 13. és 20. között lefolyt közgyűlésen (majd a június 2-án tartott ún. kisgyűlésen is megemlékezve) kérelmezte a magyar nyelvű pecsétkörirat használatának jogát, amit V. Ferdinánd király – az 1694. évi címeradományozást megerősítve – 1837. május 18-án engedélyezett.⁸ A vármegye magyar köriratú pecsétjének új felirata: „FEJÉR VÁRMEGYE PETSÉTJE”. Figyelemre méltó, hogy az új donatióban határozottan szerepel: közhitelű pecsétjét a vármegye I. Lipót uralkodótól nyerte,⁹ megerősítve feltevésünket, és majdhogynem kizárva a korábbi adományozás lehetőségét. Ürményi József első alispán (1836–1839) a vörös bársonyba kötött, arany zsinóron függő, fémdobozkába helyezett, birodalmi címert tartalmazó pecséttel (átmérője 85 milliméter) ellátott diplomát az 1837. június 26. és július 3. között tartott vármegyei közgyűlésen (utóbb az augusztus 14-ei kisgyűlésen is megemlítve) hirdette ki.¹⁰

Fejér vármegye pecsétképe a 17. század végén, a barokk korban keletkezett, az élő heraldika szigorú szabályait feloldó időszakban, amikor gyakran előfordult, hogy a klasszikus pajzsforma oválisra vagy kerek alakúra változott. Ez utóbbi alkalmazására egyik példa a vármegye címeres sigilluma is; nemcsak formája utal a barokk korra, hanem ábrázolása is barokk festményként érvényesül. Témája Hartvik püspök Szent István legenda-szerkesztményéből ismert, a halál közeledtét tudomásul vevő uralkodó „...kezét és szemét a csillagokra emelve így kiáltott fel: »Ég királynője, e világ jeles újjászerezője, végső könyörgéseimben a szentegyházat a püspökökkel–papokkal, az országot a néppel s az urakkal a te oltalmadra bízom; nékik utolsó istenhozzádot mondvá lelkemet a te kezébe ajánlom«”.¹¹ A Szent Korona felajánlásának egyik korai megfogalmazása a Fejér vármegyei pecsétkép, amely arany láncszemen függő körpajzs, mezeje világoskék, vöröses égboltot szimbolizál. A pajzstalpon

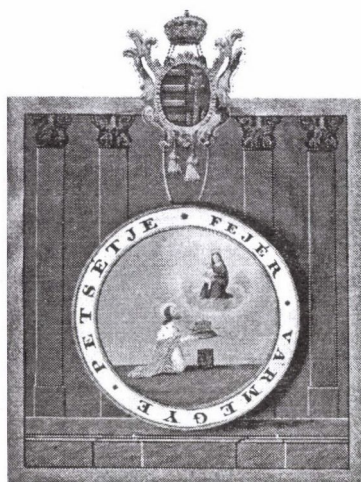
zöld talajon, háttérben szürke hegyláncsal övezve, balra fordulva Szent István király térdepel vörössel hímzett, hermelingalléros arany palástban, ezüst ruhában. Haja és szakála ezüst, feje körül arany dicsfény (glória) ragyog. Kezében arany szegélyű bíbor párnán a Magyar Királyságot jelképező arany Szent Koronát, a jogart és az arany markolatú ezüst koronázási kardot tartja, felajánlva azt az arany sugarakkal fénylő, arany-szürke felhőben lebegő Boldogasszonynak, aki bíbor ruhában, kék fátyolban jelenik meg, karján a fehér ruhába öltöztetett gyermek Jézus Krisztussal, fejük körül ugyancsak dicsfény ragyog. Szent István király előtt hegyes talpú pajzsban Magyarország kiscímere; jobbról vörössel és ezüsttel hétszer vágott mező az Árpádok címerpajzsa, balról vörös mezőben zöld hármas halom aranykoronás kiemelkedő középső részén ezüst, az uralkodói hatalmat jelképező apostoli talpas kettős kereszt címerrel. Szent István király a koronával, joggal és koronázási karddal jelképezett Magyarországot az „Örök Szűz Istenanya, Mária” oltalmába – elsőként – ajánlja.¹² A pecsétkép eredeti, 19. századi leírása mintaszerű; a ragyogó, tündöklő jelzők az aranyat fémjelzik, a felhők a fekete szín árnyalatában, füstszínből jelennek meg. A kiscímer érdekessége ugyanakkor, hogy későbbi, gyakorlati használatától (vörössel és ezüsttel hétszer vágott) eltérően, vörös mezőben négy ezüst pólyát mutat.

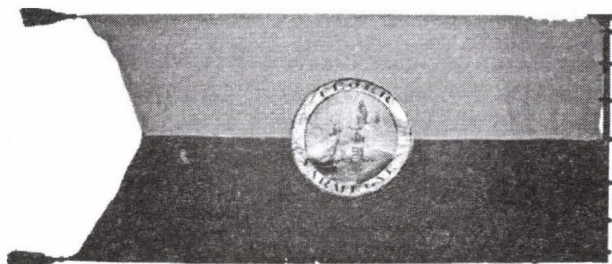
2. ábra. A címerpecsét magyar körirata az 1837. évi diplomában

3. ábra. A diploma függő viaszpecsétje

4. ábra. Fejér vármegye pecsétje a diplomában lefestve

5. ábra. A vármegye zászlaja (19–20. század fordulóján)

A székesfehérvári Szent István Király Múzeum (továbbiakban múzeum) tulajdonát képező Fejér vármegye történelmi címeres zászlaja – letétként – a Fejér Megyei Levéltár (továbbiakban levéltár) előadótermében látható. Csupán gyanítható, hogy a második világháborút követő időszakban vármegyei letéteményként került a múzeumba. Évszám nélküli, megkérdőjelezhető hitelességű leíró kartonja szerint 1833-ban készült, textíliája alapján viszont az a legva-

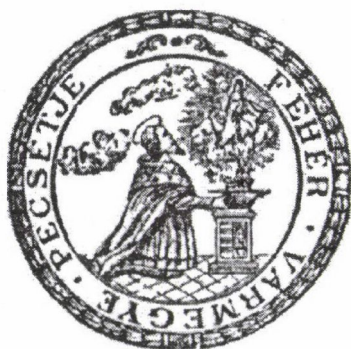
lószerűbb, hogy a 19–20. század fordulójáról származik. Egylapos, két egyenlő nagyságú sárga (arany) és zöld darabból összevarrt vászonból készült doppelstander (fecskefarkú), hossza 220, szélessége 105 centiméter. A zászlót szegő rojt hiányzik, a vászon szélein erősen kopott, enyhén szakadozott, az olajfestmény töredezett, gyűrött. Mindkét oldalon arany szegélyű, kör alakú olajfestményben Fejér vármegye színes – a kiscímer négy ezüst pólyájától eltekintve heraldikailag megfelelően kivitelezett – címeres pecsétképe látható, körülötte arany-ezüst szegéllyel ellátott selyemanyagon vörös betűs felirat: „FEJÉR VÁRMEGYE”. A zászló fecskefarkainál egy-egy arany-zöld pamutbojt található.

6. ábra. Fejér vármegye címere a zászlón

7. ábra. A vármegye pecsétje (1935)

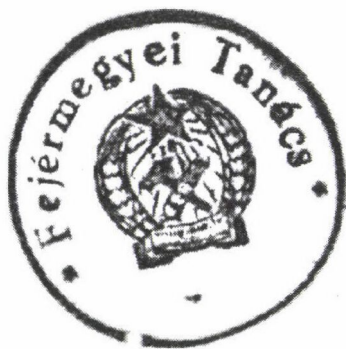
8. ábra. A vármegye pecsétje (1947)

9. ábra. A vármegye pecsétje (1948–1949)

10. ábra. A vármegye pecsétje (1949)

11. ábra. A megyei tanács pecsétje (1950)

Fejér vármegye címerének és zászlajának használatában első ízben az 1848–1849, majd az 1860–1867 közötti esztendőök bonyolult közzégi időszakának gyakorlata hozott változást; előbbi esetben ugyanis fel függesztették a pecséthasználatot, utóbb pedig a címeres pecsétet felváltotta egy ovális, ábra nélküli pecsét, felirata: „FEJÉRMEGYE JEGYZŐI HIVATAL PECSÉTJE”.¹³ A Tanácsköztársaság kommunista diktatúrája idején – ekkor még mindössze néhány hónapra – a nemzetközi munkásmozgalom jelképe, a vörös zászló került mindenhová, a két világháború közötti időszakban azonban visszatértek a hagyományos jelképrendszer alkalmazásához. Az 1947. évi IV. törvénycikk általánosan megszüntette a nemesi rangok, címerek és jelvények használatát. Helyi szinten ezt követően 1948. szeptember 29-én a Fejér vármegyei törvényhatósági bizottság közgyűlése egyhangúlag elfogadta Szilágyi Vilmos javaslatát, és a vármegye arany-zöld színeit felváltva azt vörös-zöldben állapította meg. Mindazonáltal utasították dr. Kispéter István alispánt (1946–1950),¹⁴ hogy „a mai kor szellemének megfelelő” új vármegyei pecsétet terveztesse.¹⁵ A benyújtott tervek közül a közgyűlés 1948. december 6-án dr. Bordás Ferenc József orvos, festő- és grafikusművész¹⁶ „Alfa” jeligéjű elképzelését fogadta el, amelyben az ősi címerképet felváltotta egy gabonakéve, kalapács és madártoll keresztbevetett illusztrációja.¹⁷ A következő évi első rendes közgyűlés jegyzőkönyvében ezzel szemben már egy másik pecsétet használtak, körirata meghagyásával címerképet üresen hagyták.¹⁸ Az 1949. évi hatalomváltás során minisztertanácsi rendelet törölte el a törvényhatóságok, megyei jogú városok és községek pecsétjein alkalmazott címereket. A 4.228/1949. MT. számú rendelet 4. § 1. bekezdése előírta: „Az állami hatóságok, hivatalok, intézetek és egyéb intézmények 1950. évi április hó 30. napját követően csak a Magyar Népköztársaság címerét használhatják.” 1990 októberéig pecsétein Fejér megye is a mindenkori, ún. Rákosi-, illetve ún. Kádár-féle államcímet használta, az 1956. évi forradalom és szabadságharc, valamint az azt követő időszakról (1957 nyaráig) eltekintve; ekkor ugyanis a pecsétképbe „FEJÉR MEGYE TANÁCSA” körirattal az ún. Kossuth-címet helyezték.¹⁹ A rendszerváltozás szellemében Fejér Megye Önkormányzata a közel háromszáz esztendőös címer és zászló használatának visszaállítása mellett döntött. A közgyűlésben a 44/1990. (III. 13.) MT. számú rendelettel módosított 1006/1974. (II. 22.) MT. h. számú határozat előírásainak figyelembevételével született

meg a 7/1991. (IV. 8.) Kr. számú rendelet „a megyei címer és zászló alkotásáról, használatának módjáról”. A rendelkezés a zászlóval kapcsolatban leszögezte: „egy darabot kell előállítani, és azt a megyei önkormányzati hivatal épületében kell megőrizni. A megőrzendő zászló anyaga selyem, méretaránya 280x100 centiméter, a – mindkét oldal közepén elhelyezett megyei – címer kézi hímzésű. Lobogóként is használható a színek és a címer elfordításával.”²⁰ Az avatónnepségre 1992. március 13-án került sor.²¹

Nemzeti történelmünk megismeréséhez, identitásunk erősítéséhez, helyi históriánk tanulmányozásához legdekoratívabb képzőművészeti-történeti emlékeink, szfragisztikai, heraldikai és vexillológiai értékeink a zászlók. Napjainkban közel száz történeti (1950 előtti!) zászlós emléket (nemesi felkelési, céhes, iparos-egyleti, egyházi-körmeneti) őriz a múzeum zászlógyűjteménye, továbbá a helyi római katolikus templomok. Fejér vármegye címerének értékes történeti forrása a három nemesi felkelési, öt-öt céhes és egyesületi, illetve három egyházi-körmeneti zászló.

A zászlóhasználat egyik legkorábbi jogforrása az 1596. évi XI. törvénycikk, amely elrendelte, hogy a vármegyék zászlóval rendelkezzenek, amennyiben a vármegyei nemesi felkelés csapatainak „...minden vármegyében...külön zászlójuk legyen”. A múzeum történeti emlékei közt fennmaradt, a comitatus jelképét is hordozó Fejér vármegyei nemesi felkelési zászlók közül a legkorábbi az 1742-es insurrectio alkalmával készült, és az osztrák örökösödési háború korát idézi. Eredeti, téglalap alakú része 57x50, fecskefarkúvá kiegészített mérete 130x94 centiméter. Anyaga kétlapos, vörös, a toldalék teljesen kifakult nyers színű selyemdamaszt. Egyik oldalán arany és ezüst szállal hímzett, koronás kiscímer, körülötte felirat „PRO HAC VITAM ET SANGUINEM” (életünket és vérünket). A címer feletti hímzett szalagmotívum „MARIA THE. REG. HUN.” (Mária Terézia Magyarország királynője). Túloldalt tűhímzés-sel selyem-, ezüst- és aranyszállal készített vármegyecímer, alsó részén a gróf Eszterházy család kardot és virágcsokrot tartó koronás griff madarával. A címer feletti szalag felirata „PROTEGE ET CONSERVA” (oltalmazd és őrizd), valamint az aranyfeliratú évszám. Ezüst rojtozatú zöld szalagján koszorúba foglalt hímzett felirat: „MARIA THERESIA COMITATUS ALBENSIS 1797.”, a másik oldalon: „PRO DEO, REGE ET PATRIA” (Istenért, királyért és hazáért). Az 1980-as években készült múzeumi álla-

potfelmérés alapján csupán az eredeti zászló hímzett és festett – egykor kétlapos – középrésze maradt fenn, a kizárólag festett pótlás egy anyagból készült. Az egykori zászlórúdhhoz kapcsolódó textilrészt a pótlás szövete adja. A textil belső oldalán érzékelhető, hogy a molyrágta lyukakkal telített toldás is eredetileg bordó színű volt. Az alsó mező és a fecskefarkok rész körben napjainkra már teljesen hiányzik.

12. ábra. A vármegye nemesi felkelésének zászlaja (1742)

A 18. század végén készült fecskefarkú insurgens zászló (1797) nagysága 110x70 centiméter, anyaga egylapos, zöld selyem, körben selyemrojjtal. Az egyik oldalon ovális keretben kiscímer, felette „VITAM ET SANGUINEM”, alul „ANNO 1797”. A másik oldalon a vármegyecímer felett kopott felirat: „PRO REGE ET PATRIA”, a címer alatt: „COMITATUS ALBENSIS”. Az utolsó exercitus generalis (1809) idejére 1800-ban készített²² zászló 135x140 centiméter nagyságú, anyaga három részből összevarrt egylapos, nyers színű selyembrokát. A textillap 55x65 centiméteres ovális olajfestményén vármegyecímer, körben hímzett búzakalász-motívum. Szélén négyyszögletesen körbefutó díszsor farkasfog tulipánokkal, beljebb arannyal festett tölgyfakoszorú keretezi. A sima mezőben elszórtan apró festett virágok, kép felett évszám (1810!?), alatta festett felirat „L. R. CVS ALBENSIS” (szabad? királyi? Fejér vármegye). A kép alatti mezőben Székesfehérvár szabad királyi város címere, a hátoldalon ovális olajképen középcímer. Körbefutó díszítései hasonlóak a színtoldalhoz, de évszám és felirat nélkül. Levéltári kútfőkből ismert az első, Fejér vármegyei részvétellel lezajlott általános nemesi felkelés (244 gyalogos) vármegyei zászlótar-

tója; Salamon Farkast az 1742. január 23-án egybehívott nemesi kisgyűlés erősítette meg tisztségében.²³ Az 1742 márciusában Holicsnál, majd májusban Olmütz mellett a porosz haderőtől elszenvedett vere-séget követően az alezredessé előléptetett Salamon helyére zászlótartóvá Gregorovits Pált, majd két esztendővel később Ányos Ferencet nevezték ki.²⁴ 1797-ben a francia nagyhatalmi politika árnyékában a vármegyei nemesi felkelés ismételten összeállt, de a Campo Formió-i béke (1797. október) létrejöttével ütközetben nem vett részt. A szétosztatásakor megjelent napiparancs említést tett az 1797. évi insurgents zászlók ünnepélyes felvonásáról, katonai tiszteletadás melletti bevonásáról.

13. ábra. A vármegye nemesi felkelésének zászlaja (1810)

A múzeumban őrzött céhes zászlók közül – a tanulmány tárgyát tekintve – talán az egyik legfigyelemreméltóbb a Sármelléki (járás) Molnár Céh stander (háromszög) típusú – 1056 forint és 8 krajcár összköltségvetésű²⁵ – zászlója (1826. március 15.). Mérete 176x313 centiméter, anyaga egylapos, tojás-héj színű, négy részből összevarrt mintás selyem, körben ezüstrojt. Színoldala nem ismert a korábbi restaurálás miatt. A hátoldalon téglalap alakú olajfestményen vármegyecímer, felette aranyozott betűk nyomai, felirata: „KÉSZÜLT BUDÁN MÁRCIUS 15-NAPJÁN 1826 ESZTENDŐBEN.” A képet négy oldalról négy kisebb, koronás címer veszi körül: kiscímer,

14. ábra. Vármegyecímer a Sármelléki Molnár céházsló olajfestményén (1826)

mer, horvát, dalmát és – roncsolt – szlavón. A nagy kép alatt festett céhpecsét felirata: „A SÁRMELLÉKI. PATAK. MOLNÁR. CZÉHNEK. PETÉTIE. 1818.” Minden bizonnyal az eredetileg fecskefarkú zászló a meggyöngyült selyem többszöri átalakítása következtében vált háromszögvégződésűvé. A képet kivágták az eredeti zászlóból, és utólag varrták fel az alapselyemre. A zászlót alábéleléssel erősítették meg, amely a helytelen felvarrás következtében tovább gyengítette az amúgy is mállott selyemanyagot. Magyar nyelvű alapszabályzatukat I. Ferenc uralkodó 1817. július 9-én erősítette meg, amely „Elején két szaruból kiálló virágfüzér, kalász, búzavirág, rózsza és más élénkszínű virágok; Nep[omuki]. Szent János képe, Magyarország részeinek és a [vár]megyének jelvényei. Külön lapon Magyarország és tartozékainak jelvényei, a molnárok címere és a céhpecsét 1818. Látható még Nep. Szent János papi ornátusban és Szent István országfelajánlása [értsd: kör alakú keretben Fejér vármegye címeres pecsétje].”²⁶ A legelterjedtebb molnár céhjelvénny nyitott korona alatt két ágaskodó oroszlán által tartott malomkerék, felette vagy alatta guzsalytalp alakú malomvas, pontosabb nevén keresztvas. Ezt az általánossá váló molnárjelvényt kapták pecsétadományként a Fejér vármegyei „Sármellyék” patakmolnárai 1818-ban uralkodói pri-

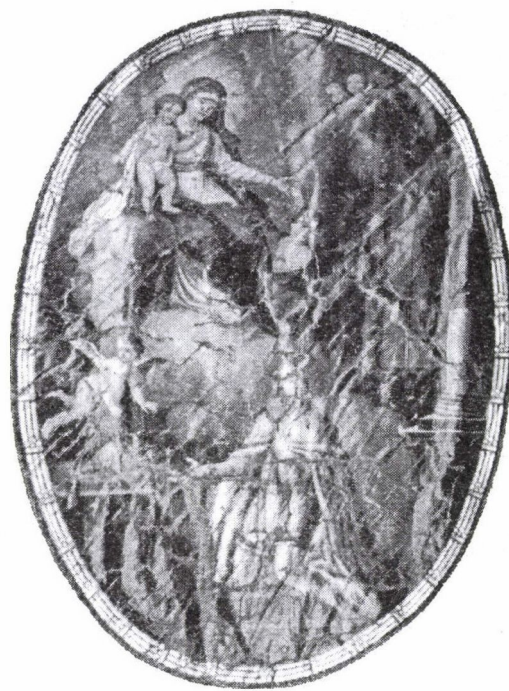
vilegium-levélben. Nagybákay Péter megállapítása: „A pecsétet adományozó és annak megfestett képét is tartalmazó királyi kiváltságlevél – eddigi tudomásunk szerint – egyedülálló a magyarországi céhkiváltságlevelek között.”²⁷ A magyar köriratú pecsétnyomót a múzeum őrzi.²⁸ A levéltár céhvel kapcsolatos iratai 1807–1872 közötti jegyzőkönyvek, számadások és vándorkönyv.²⁹

15. ábra. Vármegyecímer a Mészáros céházászló olajfestményén (1828)

A Mészáros Céh fecskefarkú zászlajának (1828) nagysága 200×125 centiméter, egylapos, két részből összevarrt bordó selyembrokát, körben sallangokkal díszített aranyrojt. Színoldalán a középső nagy olajfestményen vármegyecímer, körben négy kis kép; kiscímer, céhjelvénnyek, céhtagnévsor, valamint egy női portré. A nagy festményt és a zászló széleit arannyal festett virágmotívum-koszorú keretezi, a selymen elszórva arannyal festett virágsokrok díszítik az üres felületet. Felirata: „SZÉKES FEJÉR VÁRMEGYE BÉLI MÉSZÁROSOK ZÁSZLÓJA 1828”. A hátoldal olajképén Szentháromság-ábrázolás, képei és díszítései megegyeznek a színoldallal. A mészáros a legkorábbi céh a vármegyében. Az ún. vármegyei mészáros testület 1718. szeptember 27-éig a székesfehérvári céhszervezetbe tartozott; ekkor átvették az

érsekújvári, a Nyitra, Bars, Komárom és Esztergom vármegyei mészárosok latin nyelvű céhlevelét (III. Ferdinánd, 1652. június 6.), s önállósodtak. A másolatban fennmaradt kiváltságlevél egy példányát – jegyzőkönyvek és számadások (1720–1872) mellett – a múzeum őrzi.³⁰ A levéltár céhvel kapcsolatos iratai 1652–1854 közötti jegyzőkönyvek, céhartikulusok és rendtartások, amelyek három nyelven (magyar és német 1652, latin 1698), összesen nyolc példányban íródtak.³¹

16. ábra. Vármegyecímer a Német Szabó céházászló olajfestményén (1828)

A Német Szabó Céh fecskefarkú zászlajának (1828) mérete 200×125 centiméter, egylapos, három részből összevarrt, meggypiros selyembrokát, körben zöld rojtokkal. A színoldalon – arannyal festett keret által határolt – felhők között földgömbön álló Szűz Mária, kezében liliommal, felette felirat: „S. IMMACULATA VIRGO O[ra]. P[ro]. N[obis].” (Szent Szeplőtelen Szűz könnyörögi érettünk). A nagy kép körül négy kis olajfestmény: I. Ferenc uralkodó arcképe, kiscímer, céhcímer (szétnyitott aranyolló) és céhtagnévsor. A hátoldalon festett vármegyecímer, felette felirat: „S. STEPHANUS O. P. N.” A nagy kép körül a színoldallal megegyező négy kis kép található. Mindkét oldalon az olajfestmények alatt aranyfelirat tanúskodik a zászló tulajdonosáról: „DER EHRSAMMEN DEUTSCHER SCHNEIDER FAHN

ZU STUHLWEISSENBURG, 1828". A szabók első céhszabályzatát 1695. január 14-én hirdették ki. A Székesfehérváron működő 65 szabó nevét tartalmazó névjegyzék 1692-ből származik; ez tartalmazza: a mesterek felvételi díjszabásként zászlókészítésre két forintot fizettek. A mesterek utóbb magyar és német céhre szakadtak; előbbi magyar, utóbbi német divat alapján szabott ruhaneműket készített. A különválás aligha ment zökkenőmentesen, ugyanis 1716. március 20-án mindkét testületet megintette Székesfehérvár város tanácsa: ti. egymással békében s megelégedetten éljenek.³² A magyar nyelvű eredeti, I. Ferenc által 1818-ban kibocsátott kiváltságlevelet és a tipariumot (1692) a múzeum őrzi.³³ A levéltár céhiratai (1692–1884) névjegyzékek, gyűlések feljegyzései, számadások, céhszabályok (1740, német) és artikulusok (1753, német).³⁴

A Tobak³⁵ Céh zászlajának (1854) nagysága 220×235 centiméter, egylapos, vörös selyem – körben megfeketedett – aranyrojtokkal. Egyik oldalán a középső nagy olajképen Keresztelő Szent János, körben négy kis olajfestmény: kiscímer, Székesfehérvár és Fejér vármegye címere, valamint céhjelképek: száradó bőrök és bőrös szerszámok. A kép felett évszám, alatta: „SZÉKESFEJÉR VÁRI TOBAK CZÉH.” A hátoldal középső nagy képén Szent András András-keresztel, négy kis képen Szent István, Szent Imre, Szent Erzsébet és bőrös jelképek. A zászló mindkét oldalán festett levél és babérág motívumai. A középső olajfestményt csipkés virágminta, a kis képeket barokkos aranykeret övezi. Céhszabályaikat első ízben 1695-ben hirdették ki, irataik nyelve és pecsétjük (1694) körirata magyar. A múzeum eredeti legényrendtartást (1700), gazdasági feljegyzéseket (1694–1873) és a pecsétnyomót (1694) őrzi.³⁶ A levéltári céhiratok (1761–1878) között artikulusok (1761, 1766), a Székes Fehérvári Tobak Szattyán Készítő Ipar Társulat alapszabályai (1872), valamint a tobak és magyar kordován készítő iparos segédek alapszabályai (1872) találhatók.³⁷

A Szíj- és Kötélgyártó (egyesített) Céh fecskefarkú zászlajának (1863) mérete 180×155 centiméter, egylapos, három szélből varrt, eredetileg világoskék mintás selyem, jelenleg sárgásbarna a lebomlott színezék miatt. A színoldal közepén olajképen Szűz Mária a kisdéd Jézus Krisztussal, aranyfeliratokkal; felül: „ST. MARIA”, alul az évszám. A kép felett található egy kisebb olajkép, amelynek közepén céhjelvények négy kisebb címerrel körülvéve: koronás kiscímer, Fejér vármegye és Székesfehérvár címere, va-

lamint céhcímer szerszámokkal. Az alsó mezőben felirat: „SZÉKES FEHÉRVÁRI NEMES SZÍJ ÉS KÖTÉLGYÁRTÓ CZÉH ZÁSZLÓJA”. Az alapanyagon arannyal festett szőlő- és virágminták. A hátoldal nagy festményén Szent György lóháton, felirata: „ST. GEORGIUS 1863.” A felső olajkép kötélgyártást ábrázol, felirata: „S. POSTHUMUS O. P. N.” A céh legkorábbi feljegyzése 1723-ból származik, nyomtatott szabályzata (1813) és irataik főként magyar nyelvűek. Mindkét céhtestület pecsétje német köriratú (a szíjgyártóké 1811-ből való), az egyesített céh pecsétnyomója magyar nyelvű (1841). A múzeum céhiratai jegyzőkönyvek (1788–1871), s itt őrzik a két, évszamos tipariumot.³⁸ A kötélgyártók levéltári iratai 1854–1871, a szíjgyártóké 1735–1872 közöttiek, utóbbiak magyar és német nyelvű cikkelyeit 1817. január 9-én tették közzé. Levéltári irataik közt legényrendtartás (1772), magyar nyelvű privilegium (1805), valamint az egyesült céh magyar nyelvű alapszabályai találhatók. Ez alapján az 1860. május 1-jén hatályba lépett egyesülést 1859. december 20-án hirdették ki.³⁹

17. ábra. Hímzett vármegyecímer a Székesfehérvári Polgári Dalkör zászlaján (1907)

Az egyesületek közül a Székesfehérvári Polgári Dalkör 140×160 centiméteres zászlaja (1907, múzeum) egylapos, nemzeti színű selyemdamaszt aranyrojtokkal és aranybojttal. Egyik oldalán aranyhímzéssel babér- és tölgyfaág között arannyal hímzett lant, felette aranyhímzéssel az egylet elnevezése, alatta évszám. A másik oldalon tűhímzéssel hímzett vármegyecímer, amelyet aranyhímzéses babér- és tölgyfaág övez. A kép felett aranyfelirat: „ISTEN ÁLDJ MEG A MAGYART!” Levéltári irataik (1908–1937): nap-

ló, jegyzőkönyvek, pénztárkönyvek, hangversenyműsorok és alapszabályzat (1908).⁴⁰ A Csitáry G. Emil városi főjegyző által 1928-ban készített felmérés szerint a város hat dalárdájának egyike az 1894-ben Székesfehérvári Polgári Dalkör néven alakult Székesfehérvár Városi Dalegyesület. Utóbb Székesfehérvári Zenekedvelők Egyesülete, majd 1920-ban vették fel a Polgári Dalkör elnevezést. Feltételezhető, hogy 1908-ban a dalos egyesület kettévált, és létrejött a Zenekedvelők Egyesülete. A Polgári Dalkör 1920-ban felvette a Dalegyesület elnevezést, s mint a Polgári Dalkör jogutódja tevékenykedett. A „Zenekedvelők” bonyolította le 1941 áprilisában a Prohászka Ottokár, székesfehérvári püspök emlékére rendezett ünnepélyt. Legkiválóbb eredményüket országos első helyezéssel 1926-ban érték el.⁴¹ Pecsétjén az elnevezés és két évszám (1894, 1920) köriratával lant látható.⁴²

18. ábra. Vármegyecímer a Felsővárosi Földműves Polgárok zászlajának olajfestményén (1870)

19. ábra. Hímzett vármegyecímer a Magyar Nők Szent Korona Szövetsége Székesfehérvári Szervezete zászlaján (1934)

20. ábra. Vármegyecímer a Székes Fejérvári Földműves Társulat zászlajának olajfestményén (1855)

21. ábra. Vármegyecímer az ismeretlen egyesület zászlajának olajfestményén (1888)

22. ábra. Vármegyecímer a Szent Imre templom körmeneti zászlaján (1897)

23. ábra. Vármegyecímer a Székesfehérvári Egyházmegyei Múzeum zászlaján (19. század)

Szent István alakjának ábrázolása Fejér vármegye címerpecsétjén annak a több évszázados folyamatos tiszteletnek megfelelően formálódott, amely személyét történelmünk során mindvégig övezte. A közel háromszáz esztendő jelképek használatának visszaállítását követően a Fejér megyei szimbólumok a nemzeti tudat részeként ismét a közel egy évezredes múltra visszatekintő Fejér megye polgárainak együvé tartozását fejezik ki.

FÜGGELÉK

Tartalmazza azoknak a zászlóknak a leírását, amelyek tulajdonosairól a kutatás jelenlegi állása szerint kútforrások nem állnak rendelkezésre.

1. A Felsővárosi Földműves Polgárok (1870, múzeum) 180×190 centiméteres zászlaja egylapos, bordó selyemdamaszt. Az egyik oldal olajfestményén Szent Vendel és Szentháromság-ábrázolás, felette felirat: „ST. VENDEL K[önyörögj].É[rettünk].”, alatta: „FELSŐVÁROSI FÖLDMŰVES POLGÁROK ZÁSZLÓJA 1870.” A túloldal olajképen vármegyecímer, felette: „ST. ISTVÁN K. É.” A kép alatt ugyanez a felirat, mint a másik oldalon, négy sarkában arannyal festett szőlőlevél-motívum. A kép mellett két oldalon arannyal festett angyalok. Az olajképet szőlőfürtök, búzakaralások és virágok motívumai keretezik.

2. A Magyar Nők Szent Korona Szövetsége Székesfehérvári Szervezete 130×180 centiméter nagyságú zászlaja (1934, múzeum) egylapos, fehér selyem, körben cérnarajttal. A színoldalon hímezett vármegyecímer, körben a szervezet elnevezésének felirata évszámmal. A hátoldalon az 1915. esztendői címerrendezéssel kialakított, Fiume címerét is tartalmazó koronás középcímer. Két selyemlapját hímezett vörös-zöld háromszögekből álló díszsor fogja össze, keretezve a zászló két oldalát is.

3. A Székesfehérvári Földműves Társulat 195×195 centiméter nagyságú zászlaja (1855, Szent István Székesegyház) egylapos, anyagában mintázott bordó selyem. A színoldal ovális alakú olajfestményén vármegyecímer színezetlen kiscímerrel. Körben aranyfestett díszítés és öt festett, pajzs alakú, körben aranyfestett kis festmény: felül kiscímer, a jobb alsó sarokban gereblye és villa, a bal alsóban sarló és kapa, felül szentábrázolások. A zászlót körben arannyal festett szőlőlevél és szőlőkacs motívumai díszítik, a zászlólapot arancsík keretezi. A festmény alatt aranydíszítéssel felirat: „A SZÉKES FEJÉRVÁRI”, folytatása a másik oldalon a festmény alatt: „FÖLDMŰVES TÁRSULAT 1855.” A képen Szent Péter és Pál, körben az aranydíszítés megegyezik a másik ol-

daléval, a kis festmények: felül Székesfehérvár címere, alul jobbra pásztorkép, balra két kapa között ásó, felül szentábrázolások.

4. Az ismeretlen egyesület 150×180 centiméteres zászlaja (1888, Szent István Székesegyház) egylapos, vörös damaszt. Az egyik oldal kör alakú festményén vármegyecímer, előtérben korona nélküli kiscímer vörös-ezüst vágásos része, körben arannyal festett szőlőlevél-motívumok, alatta arannyal festett évszám. Négy sarkában ugyanaz az arannyal festett motívum: búzavirágok között gereblye, sarló és kasza. A túloldal kör alakú festett olajképen Szent Péter két kulccsal, mellette Pál apostol karddal, körben díszítés és évszám. A négy sarokban szőlőlevelek és szőlőfürtök. Egy szalagja nemzeti színű, kettő – egykor ezüstszínű motívumokkal ékesített – sötétbordó, felirataik: „MÁRIA” és „JÉZUS”.

5. Az egyházi zászlók közül a Szent Imre-templom körmeneti (1897) zászlaja 85×120 centiméter nagyságú, egylapos, anyagában mintázott, sötétbordó selyemdamaszt. Mindkét oldalon azonos módon virág-, illetve búzakaralász-motívumok; az egyik oldalon vászonra festett vármegyecímer, felette felirat: „SZT. ISTVÁN KIRÁLY K. É.” A kép alatt javított évszám, ezért lehetséges, hogy nem eredeti. A másik oldalon Szentháromság-ábrázolás fölött felirat: „SZT. HÁROMSÁG I[rgalmazz]. N[ekünk].!”, festmény alatt évszám.

6. A Szent Sebestyén-templom körmeneti (1938) zászlaja 80×110 centiméteres, egylapos, sötétbordó damaszt. Az egyik oldalon Szentháromság-ábrázolás, felette: „SZENTHÁROMSÁG I. N.” A másik oldalon vármegyecímer, felette: „SZ. ISTVÁN K. É.”, alatta évszám.

7. A Székesfehérvári Egyházmegyei Múzeum feltehetően a 19. század közepén készült fecskefarkú zászlaja 135×115 centiméter nagyságú, egylapos, anyagában mintázott sötétvörös selyem, körben sötétbordó selyemrojtokkal. Egyik oldalán Szűzanya-ábrázolás, felirata: „S. MARIA O. P. N.” A másik oldal festményén vármegyecímer, felirata: „S. STEPHAN O. P. N.”⁴³

Viték Gábor

JEGYZETEK

¹ Fejér Megyei Levéltár (a továbbiakban: FML) Fejér vármegye magyar köriratú címerpecsétjének 1837. évi diplomája (szövegrészlet).

² Vö. *Hattyuffy Dezső*: A hazai vármegyék és városok czimerei. Külön nyomat az „Erdélyi Múzeum” 1881-ki évfolyamából. Kolozsvárt 1881. 29–36. *Rexa Dezső*: Fejérvármegye címerkérdése. In *Közlémények Dunántúl történetéhez*. Székesfehérvár, 1911. 115–120.

³ *Erdős Ferenc*: Fejér vármegye újjászervezése 1692–1693. In *Fejér Megyei Történeti Évkönyv 19*. Székesfehérvár, 1989. 63–68.

⁴ *Erdős Ferenc–Kelemen Krisztián–Vitek Gábor*: Vármegyeháza a bástya és a várfa helyén. In *Fejér Megyei Levéltár Közleményei* 28. Székesfehérvár, 2002. (a továbbiakban: Erdős F.–Kelemen K.–Vitek G. i. m.) 38.

⁵ FML Fejér Vármegye Nemesi Közgyűlésének iratai. Közgyűlési jegyzőkönyvek (a továbbiakban: FML FVNK Kjkv). 1695. január 12.; Közgyűlési iratok. 1695. január 12. Fasc. 1. 124. sz. A Lipót-féle diplomának 1857-ben, az abszolutista adminisztráció idején veszett nyoma Fejér vármegye törvényhatósági levéltárában. Az elveszett, illetve megsemmisült adománylevélről 1863-ban a vármegyei levéltár a Kancelláriától másolatot kapott.

⁶ FML FVNK Kjkv. 1837. 578. sz.

⁷ Egyben problémát vet fel, hogy meglehetősen nehezíti a kutató munkáját, amennyiben a papírfelzet alatti pecsétlenyomat nem tanulmányozható. Amennyiben a felzet alól lepergett a viasz, de a felzet megmaradt, több-kevesebb pontossággal, bár nehézkesen, megállapítható róla a pecsétábrázolás.

⁸ FML FVNK Kjkv. 1837. 826., 1260., 1747. sz.

⁹ FML Fejér vármegye magyar köriratú címerpecsétjének 1837. évi diplomája.

¹⁰ FML FVNK Kjkv. 1837. 1747., 2171. sz.

¹¹ Közli *Győrffy György*: István király. Bp., 1971. 79–80.

¹² A címerpecsét leírását közli *Csáky Imre*: A Magyar Királyság vármegyéinek címerai a XVIII–XIX. században. Bp., 1995. 96.

¹³ FML Fejér Vármegye Bizottmánya Közgyűlésének jegyzőkönyvei. 1848–1849, 1860–1861, 1865–1867.

¹⁴ FML Fejér vármegye törvényhatósági és községi tisztviselőinek, valamint az állami alkalmazottak személyzeti nyilvántartásának levéltári gyűjteménye. Dr. Kispéter István.

¹⁵ FML Fejér Vármegye Törvényhatósági Bizottsága Közgyűlésének jegyzőkönyvei. 1948. szeptember 29.

¹⁶ FML Fejér vármegye törvényhatósági és községi tisztviselőinek, valamint az állami alkalmazottak személyzeti nyilvántartásának levéltári gyűjteménye. Dr. Bordás Ferenc József (1911–1982).

¹⁷ Uo. 1948. december 6.

¹⁸ Uo. 1949. június 30.

¹⁹ FML Fejér Megyei Tanács Végrehajtó Bizottsága ülési jegyzőkönyvei. 1957. április 10.

²⁰ FML Fejér Megye Önkormányzata Közgyűlésének jegyzőkönyvei. 1991. április 18.

²¹ Uo. 1992. március 26.

²² A zászlóleírást közli *Marosi Arnold*: Fejérvármegye zászlói. In *Székesfehérvári Szemle* (a továbbiakban: SzSz), (1932) 4–6. sz. 35–36.

²³ FML FVNK Kjkv. 1742. Vö. *Marosi Arnold*: Adatok Fejérvármegye 1742. és 44-iki nemesi felkeléséhez. SzSz (1931) 2. sz. 2–4. (I.)

²⁴ FML FVNK Kjkv. 1744. Vö. *Marosi Arnold*: Adatok Fejérvármegye 1742. és 44-iki nemesi felkeléséhez.. SzSz (1931) 3. sz. 5–6. (II.) Uő.: Helyesbítés Fejérvármegye nemesi felkeléséről szóló cikkünkhöz. SzSz (1931) 6. sz. 5.

²⁵ FML Sármelléki járás Patakmolnár Céh iratai. Számadás, 1827.

²⁶ Közli *Lakatos Dénes*: A székesfehérvári és fejérmegyei céhek életéből. SzSz (1932) 7–9. sz. 40.

²⁷ A pecsét leírását közli *Nagybákay Péter*: A magyarországi céhes kézművesipar jelvényei. Bp., 1995. 22.

²⁸ Szent István Király Múzeum Néprajzi gyűjtemény (a továbbiakban: SzIKM Ngy). Sármelléki Patakmolnár Céh iratai.

²⁹ FML Sármelléki járás Patakmolnár Céh iratai.

³⁰ SzIKM Ngy. Mészáros Céh iratai.

³¹ FML Székesfehérvári Mészáros Céh iratai.

³² FML Székesfehérvári Magyar és Német Szabó Céh iratai. 1716. Közli *Juhász Viktor*: Adatok a székesfehérvári céhek életéhez a Városi Levéltárból. SzSz (1931) 10–12. 6–11.

³³ SzIKM Ngy. Német Szabó Céh iratai.

³⁴ FML Székesfehérvári Magyar és Német Szabó Céh iratai.

³⁵ Eredetileg a délszláv nemzetiségű szattyán- és kordován-készítőket nevezték tobaknak, de később az elnevezést a nyersbőrt kikészítő tímárokról is alkalmazták (tobak vagy fehér-tímár). A tobak és tímár mesterségek közti különbséget a feldolgozott bőrfajták alapján állapították meg.

³⁶ SzIKM Ngy. Tobak Céh iratai. Vö. *Demeter Zsófia–Gelenicsér József–Lukács László*: Palotavárosi emlékek. Székesfehérvár, 1990. 44–48.

³⁷ FML Székesfehérvári Tobak Céh iratai.

³⁸ SzIKM Ngy. Szij- és Kötélgyártó Céh iratai.

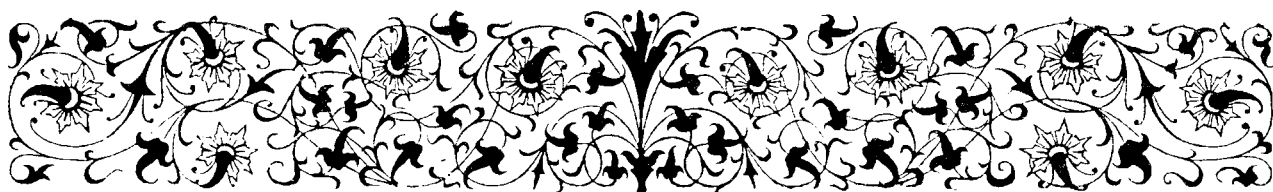
³⁹ FML Székesfehérvári Kötélgyártó Céh iratai. Székesfehérvári Szíjgyártó Céh iratai.

⁴⁰ FML Székesfehérvári Polgári Dalkör, majd Zenekedvelők Egyesületének iratai.

⁴¹ Uo. Adalék a Zenekedvelők Egyesülete történetéhez. Csitány G. Emil betérjesztése a város zenekultúrájáról. 1928.

⁴² Uo. Alapszabályzat. 1. 1908.

⁴³ Erdős F.–Kelemen K.–Vitek G. i. m.: 15–36.

A CSÖMÖRI ZAY CSALÁDRÓL A BÁRÓI NEMZEDÉKEK, 16–17. SZÁZAD

Második közlemény

A Csömöri Zay családdal úgy jártam, mint Arany János a Toldi-trilógiával. Elkészült az eleje és a vége, mielőtt sort keríthettem volna a derekára.

Az eleje tekintetében számos függőség tisztázódott¹. A honfoglalónak vélt „Lója” nemzetségből való fiági származásuk vélelmének semmisültén, társadalomtörténeti besorolásuk a Pest megyei Csömöri nemesekhez való tartozásukat valószínűsítette. 1335-ből reánk maradt prosopográfiai fellépésük² 1373-tól már folyamatos leszármazásba vált.³

Ám a Vaja formára helyesbített⁴ „Lója” nemzeti kapcsolatok mégsem merő kitalálás, csak a náluk jogosan elfekvő birtokiratoknak annyiban téves értelmezése, hogy nem fiágon, hanem beházasodással jutottak a családi levéltárba. Mindez a tatárjárás okmánypusztulását követő újjárendezésnek olykor megsejpező emlékezetében.

E téves gyökerű birtokjogon nyugvó ősi jussot a fiág fokozatos szerzeményei terjesztették délirányt, Valkó megyében⁵, a szentkirályszabadjárás udvarnokságból mindinkább a bene possessionati társadalmi rétegbe váltva. Így jutunk, több „szerző” nemzedék során a Mohács-kor társadalmi váltásában feltörő stemmatenenshez, Zay Ferenc naszádos uramhoz⁶, aki már az egyéni rátermettség jegyében váltott a „nemesség–leszármazás” formulából a „nemesség–vitézség” 16. századi új képletére. Hozzátehetnénk még a „siker-idejekoráni felismerés” politikai megfontolását is. Az 1560-ban bárói rangot nyert naszádos mindkét előfeltételnek megfelelt, ha nagybirtokos országnaggyá válásának álmát megvalósíthatatlannul el is söpörte a török hódítás.⁷ Mellékletként közöljük Zay Ferenc 1570-es, az Ugróci levéltárban – 12. katon, VI. fasc. – található végrendeletét.

Eddig stemmájuk eleje.⁸ Ami pedig majdani társadalmi emelkedésükkel elért grófi rangjukat illeti,

1830-tól induló főrendi besorolásukat a Gothai Almanach,⁹ majd a Magyar Nemzeti Zsebkönyv első – és egyetlen – főúri kötete¹⁰ rögzítette. Az 1952-től a Gotha örökébe lépett GHdA sorozatban jómagam tettem közé főáguk végső sarjáig, illetve jelen állagukig terjedő bemutatásukat.¹¹ Mindennek hazai hozzáférhetősége Gudenus János főnemesi nyilván tartásának érdeme.¹²

A gróffá tétel a Zayok esetében is a Mária Terézia-féle főnemesítési sorozat kései folyamánya.¹³ Halasztódása korántsem rátermettségükön múlt, hanem a királynő nem minden előítélet nélküli felekezeti magatartásán. Ez esetben a Zay családnak a 18. században már szilárd protestáns hitvallásán, amiért báró Csömöri Zay Imre, cs.k. alezredes és kamarásnak, valamint Károly fiának és három unokájának grófi rangemelésé 1830-ig váratott magára,¹⁴ amikor a protestáns elit is elnyerte már udvar- és Gothaképességét.¹⁵ Ettől kezdve leszármazásuk töretlenül ível „Zayugroc örökös ura” megkülönböztetőt viselő¹⁶ főáguk amaz ultimus familiae tagjaig, akinek 1994-ben bekövetkezett elhunyt nemcsak egy száműzetésbe kényszerült végső elit-sarj elenyésztét, hanem egy nemzetközileg ismert és elismert tudós halálát is jelentette, aki főként mint ilyen írta be nevét a viszontagságos magyar 20. század kultúrtörténetébe.¹⁷

Még mielőtt az 1560–1830 közötti „bárói nemzedékek” történetét összegeznénk – amivel adósa maradtunk a teljességnek –, mutassunk rá családtörténetük három szakaszának társadalomformáló jellegére, ami nemcsak a Zayokra, hanem a 21. század kihívásainak bátran nekilendülő főúri elit egészére is jellemző. Ha visszavágyódón netán folytatói is a barones regni hajdanvolt állagának, avagy az ahhoz a 16. század dereka óta ízől gentilitia nova feltörő rétegének, nem mellőzhető társadalmi magatartásuk

ama végső szakasza sem, amely Mária Terézia tudatos társadalomképzésétől a címadományok, címerbővítések és az udvarképeség egyéb fémjelzései útján egészítette az elit-minősítés állagát. A kiérdemelt promóciók korszaka ez – katonai, államigazgatási, vagy olykor egyházi kötődésekkel –, amely csak legvégső szakaszában vált majd át a Koronának – értsd: a Kettős monarchiának – tett „hű szolgálatok” rangemelő elismerésévé. Nemcsak a bene possessionati mivolt keretében, hanem a feltörő polgárság erényeinek avagy az önmagában való tudományos, gazdasági vagy katonai érdemeknek mérlegelésével.¹⁸

Ha a Zay család bárói címere a 16. századi katonai rátermettség félreérthetetlen vetülete volt is, pontosítón cicomázó grófi megerősítése 1830-ban már inkább társadalmi elismerést tükröz.¹⁹ A köztes kilenc nemzedék, bárói címével együtt, három évszázad társadalomfenntartó elhivatottságáról tanúskodik. Ama dinasztikusan is megbízható, de ugyanakkor feltétlenül nemzethű rétegről, amely létének pusztá tényével vészelt át kilenc nehéz emberöltőt. Ha a nyugati társadalomszerkezet számos jellegzetességének híján kellett is maradjon, a felszabaduló Délkelet-Európa a hódoltság századaiban megsemmisült hajdani elitjének újjáélesztési igyekezetétől is különbözött. Nem volt sem „ancien régime”, sem igát lerázni kész „condottieri” magatartású, hanem egy biztonsági súlypont – egyfajta szelep –, amelynek tudatos középrétegi magatartása sem nyaktilóra nem juttatott, sem egy gerilla visszasságaiba nem bonyolódott.

A Zayok esetében mindez csak annyiban vált komplikálttá, hogy egyik águk 1728-ban névfenntartás és hitbizományi kiváltságok továbbvitele okáért a kihalt Kollegrádi Kollonich család nevét,²⁰ grófi címet; címerét és birtokállagát is elnyerte. Ezen ágazatuk ekként odahagyta a hazai elit társadalmi keretét, megtartván mindazonáltal magyar főrendi mivoltukat és a nekik, mint Zay báróknak járó főrendiházi tagságukat. Továbbá a „Zayugróc örökös ura” különböztetett. E „Kollonich-ágazatuk” szintén kihalt, így rekesztve be ezt az 1728–1874 közötti rendhagyó epizódot.²¹

E társadalomszerkezeti kitérő után térjünk át tanulmányunk lényegére. Ám mielőtt Zay Ferenc naszádos kapitány bárói utódainak bemutatásához fog-nánk, figyelemmel kell lennünk egy „köztes nemzedékre” is. A családtörténet kezdeteit 1998-ban a Zay Péter és Kamarás Borbála házaspárral zártuk le, Ferenc szüleivel. E párnak azonban négy gyermeke volt, akik nem maradhatnak ki egy összbecsmutatásból.

A Péter és Borbála pár kegyeséletű hírben állott. VI. Sándor pápától 1502-ben bűnbocsátó levelet nyertek,²² amelyet Péter csak alig pár évvel élt túl: Borbála 1509-ben már özvegy, kiskorú gyermekekkel. Elsőszülöttjüket, Magdolnát, másodikként a nagy király nosztalgikus emlékére Mátyásnak keresztelt öccse követte, majd a stemmatenens Ferenc, végül Apollónia.

Magdolna férje Aracsai Zolthay Balázs egri vitéz volt, maga is Bács megyei futott nemes,²³ aki részt vett a vár védelmében, sőt annak 1558-ban kapitánya lett. Özvegye ismét egy délvidéki menekülthez ment nőül, a Markosnak nevezett Ocharevith Péterhez, Valkó és Pozsega megyék 1535-ben elűzött utolsó főispánjához²⁴, akit 1560-ban említene még mint Zay Ferenc sógorát.²⁵

A másodszülött Mátyás a királyi udvarhoz készülhetett. Erre vallanak 1508-ban folyó krakkói tanulmányai.²⁶ 1516-ban ismét otthon: édesanyjával, öccsével és mostohaapjukkal együtt szerepel egy adománylevélben.²⁷ Az év végén már néhai. Korai elhunytának körülményeiről nem maradt tudósítás. Így öccsétől, Ferencről sarjad tovább a család. Péter és Borbála negyedik gyermeke, Apollónia, sógorának öccsével – vagy közeli atyafiával – Zolthay Imre egri hadnaggal kelt egybe.²⁸

Még egy szót édesanyjukról, Borbála asszonyról. Zay Péter korai halálát követően még kétszer férjezett. Birtokaik elpusztulván, kiskorú gyermekeivel aligha állhatott volna meg a maga lábán. 1516-ban már a Pozsega megyei Strazsemlői György janczai bán²⁹ felesége, amikor II. Ulászló megerősíti őket és a két Zay fiút – Mátyást és Ferencet – az ivánkaszentgyörgyi uradalom 47 falujának birtokában.³⁰ Mohács után újból özvegy, végképp odahagyja valkói jussát, átkel a Dráván, és Somogy megyei birtoktöredékeire húzódik vissza. Itt ismerhette meg harmadik férjét, a Zala megyei Gétyei Jánost³¹, akinek 1535-ben már szintúgy özvegye. Utóbb Ferenc fiának új szerzeményére, a Trencsén megyei Ugrócra költözött, ahonnét 1555-ben még levelet intézett, akkor a Portán időző fiához, de 1557 elején már halott.³² Nehéz időket élt át, négy gyermeknek adott életet, és Ferenc révén törzsanyjává lett egy megújuló nemzetiségnek.

Zay Ferenc 1505-ben született.³³ Az 1520-as évek elején a páduai egyetemen tanult jogtudományt. Mohács évében került haza, és 1526 elején nyerte első hivatalát, mint királyi bejáró.³⁴ Harcolt Mohácsnál, amit szerencsésen túlélte.³⁵ 1528-ban már udvar-

nok – aulæ familiaris – Ferdinánd király pártján, akinek mindvégig következetes híve maradt.³⁶ 1530-ban adományt nyert tőle a Körös megyei Ludbrég várára, de „semmi jövedelemmel” jegyzi meg a Kancellária.³⁷ Ekkor talán még hitt a Délvidék visszaszerezhetőségében. Úgyszintén 1538-ban is, amikor Darnóc várában³⁸ házasságot kötött Garai Bánffy Borbálával, az 1528-ban fiágon kihalt család hatalmas birtokának örökösőjével³⁹, ami már szintén hódoltság alá esett. Mégis, 1541. június 28-án adománylevelet eszközölt ki Ferdinándtól háramlására:⁴⁰ „hátha mégis”... A hontalanná lettek örök reménykedése, amely körömszakadtáig szeretné menteni a hajdani életformát, még ha tudatosult volna is benne a visszavonhatatlan kisémmizettség, aminek tényét makacs elszántsággal igyekszik elhárítani. Az elszegényedéstől – a „futott nemessé” válástól – végül is Ferdinánd pártfogása mentette meg, akitől 1547-ben adományt nyert az Ugróci Szilágyi Péter magtalan elhunytával a Koronára szállt uradalomra, a biztonságosabb Trencsén megyében, ahol Zay Ferenc 1548-ban kezdi meg várának építését,⁴¹ amely 1946-ig maradt utódai kezén.

Közben pályafutása is ível. 1550-ben Ferdinánd király egri várban katonáskodik, Dobó István főkapitánysága alatt,⁴² majd 1551-ben az újonnan épülő szolnoki végvár első kapitányává lesz,⁴³ hamarosan Külső-Szolnok vármegye főispánja⁴⁴. Végül, 1553-tól a királyi naszádosok kapitánya, amely tisztelet egyvégtén 1567-ig viselte.⁴⁵ E minőségében csatlakozott 1555-ben Veranchich Antal portai követtségéhez.⁴⁶ Katonai és diplomáciai sikereinek elismeréseként 1559-ben királyi tanácsos,⁴⁷ majd 1560. július 1-jén, Bécsben kelt oklevéllel bárói rangot nyert, négy fiával egyetemben.⁴⁸ Pályafutása tovább ível. Ferdinánd még 1560-ban Felső-Magyarország főkapitányává teszi, Kassa székhellyel,⁴⁹ 1562-ben pedig a János Zsigmond elleni hadjárat vezéréként március 14-én Hadadnál vereséget mért a Báthory István vezette erdélyi seregére.⁵⁰

Miksa főherceg pozsonyi magyar koronázásán, szeptember 8-án ő vitte Magyarország zászlaját,⁵¹ majd továbbra is az erdélyi végeket tartotta szemmel, míg csak 1568. december 3-án fel nem mentik kassai főkapitányságától.⁵²

Am ha a hadvezetésből ki is öregedett volna, mindez nem akadályozta, hogy az ez évben megözvegyült Zay Ferenc második házasságot ne kössön, október 23-án Dévény várában Ecsedi Báthory Bonaventura András özvegyével, Viczei Mindszenty Katalinnal.⁵³ A gyermekáldás sem maradt el: 1569

nyarán született meg Ugrócon Zay Ferenc kilencedik gyermeke, Miklós. Alig egy évre rá, sok kezdeti hányattatás és csalódások után, egy mégiscsak beteljesült emberi és hivatásbeli életpálya elégtételével, 1570. október 10-én Ugróc várában hunyt el, amelynek kriptájában október 29-én helyezték örök nyugalomra.⁵⁴

Vegyük ezek után sorra Zay Ferenc utódait. Az atyja bárói oklevelében első helyen említett Péter 1540 táján születhetett. Jelen volt 1562-ben Miksa főherceg prágai koronázásán, az 1563. szeptember 8-ai pozsonyi magyar koronázáson pedig mint királyi asztalnok szolgált.⁵⁵ 1570 októberében ő jegyzé le mint elsőszülött, atyjának halálos ágyán tett végakarátát.⁵⁶ Poltári Soós Klárával⁵⁷ kötött házassága gyermekeken maradt.

Öccse, János, a bárói diploma második említettje, 1570-től „Zayugróc örökös ura”⁵⁸, kétszer nősült. Előbb Várkonyi Amade Zsófiával,⁵⁹ akitől Anna leánya született, másodszor Felsőkubini és Nagyolaszi Kubinyi Dorotttyával,⁶⁰ Ocskay Ferenc özvegyével, aki János második leányának, Katalinnak anyja. Fiúutód egyik házasságából sem származott.

A két leány közül az 1610-ben említett Anna előbb Szkárosy János neje Gömör megyében, majd Marczaltheőy Miklós veszprémi alispán felesége,⁶¹ 1629-ben már özvegye. Katalin Derzsényei Sembery István második neje,⁶² gyermekei István és Katalin. Ez utóbbi 1639-ben Berzeviczy Márton felesége.⁶³

Zay Ferenc harmadik fiával, az 1560-ban szintén báróvá lett Lászlóval tágul a család kötődéseinek hálózata. Ő is „Zayugróc örökös ura”,⁶⁴ ám két bátyjától eltérően stemmatenens. Hadrendi tekintetben Végles várának kapitánya Zólyomban, Bécsben pedig előbb „nemes úrfi”, majd királyi főasztalnok. Udvari szereplése fűzhette szorosabbra kapcsolatait az azal az osztrák elittel, amelynek a ferdinándinus társadalompolitika értelmében már alakulóban voltak magyar kapcsolatai. Ennek előmozdítói közé tartozott a Pucheimb család, Gällersdorf bárói, akik már két nemzedéken át házasodtak az Észak-Dunántúl és a Nyugati-Felvidék nagybirtokosaival. Pucheimb Wolfgang báró a nagyhatalmú Szentgyörgyi és Bazini grófok egyik utolsó sarját, Margitot vette nőül,⁶⁵ akinek örökrésze nyomán Köpcsény bárójának, Borostyánkő és Dévény urának nevezte magát.⁶⁶ Családja utóbb honfűsített is,⁶⁷ ha gyökeret nem is vert Magyarországon. Wolfgang báró és Szentgyörgyi Margit leánya, Felicitas, két magyar házasságot kötött: 1573-ban báró Balassa Farkas özvegye,⁶⁸ majd báró Zay

László hitvesévé lesz, akivel folytatja a családot. Három gyermekük közül Mária-Anna leányuk kétszeri házassága is a Ferdinánd király szándékolta társadalompolitikát követi: 1638-ban még báró Rothal András felesége, de 1642-ben már Turócdívéki és Nagypalugyai Platthy Ferenc turóci követnek, a Thurzó család nagyhatalmú jószágkormányzójának hitvese.⁶⁹ Mária-Anna két fivére közül Lőrinc ízig-vérig katona. A harmincéves háború első szakaszában saját zászlóaljának élén küzd,⁷⁰ de 1638-ban nőtlenül hunyt el, talán a harcmезőn. Így az 1585-ben született Zsigmond maradt családfenntartónak. Mielőtt ágazatát folytatnánk, vegyük még sorra Ferenc báró további gyermekeit.

A bárói diplomában negyedikként említett Andrásról 1590-ig van hír, de 1591-ben már török fogoly,⁷¹ az induló tizenöt éves háború első csatározásai során. Arról, hogy szabadult-e, avagy rabságban pusztult el, nem maradt tudósítás. A család új életformájának mégis maradéktalan megvalósítója volt. Egyenrendűn nősült a szomszédos Nyitra megye elitjéből, Apponyi Orsolyával.⁷² Elsőszülöttjük, András, zsenge korban hunyt el, az ifjabbik Ferencnek Divékujfalusi Újfalussy Erzsébettel kötött házassága pedig gyermektelen maradt. Ferenc maga sem érhetett meg magas kort, mert özvegye még két ízben férjezett, bár 1663-ban már néhai.⁷³

Ferenc báró ötödik fia, Lőrinc, nem szerepel a diploma kedvezményezettjei között. Alig feltételezhető, hogy annak kiadását követően, 1560 után született volna, amikor anyja már túl járhatott a negyvenedik esztendőn. Inkább az, hogy 1560-ban még zsenge korú – infans, még csak nem is puer –, azaz világra jött 1556 tájára tehető, mint szüleinek utolsó gyermeke. Lőrinc is kivette részét az induló tizenöt éves háború harcaiból, de már 1590-ben török fogságba került, Esztergom tájékán. Utóbb „nagy sarcon” váltották ki, és 1598-ban itthoni haláláról tudósítanak. Úgy 42 éves lehetett. Orbovai Jakusith Sárával⁷⁴ kötött házassága gyermektelen maradt.

Térjünk még ki az öreg Ferenc és Bánffy Borbála három leányára, akiket a bárói diploma nem említ. Pedig jó ideje, hogy megszülethettek, amiről 1561-ben és 1563-ban kötött két házasságuk tanúskodik. Születésrendjük ekként 1543–1551 közöttre tehető. Hármójuk közül – Magdolna, Anna, Borbála – Anna 1564-ben már néhai. Gyermekágyi láz vihette el, miután 1563. október 31-én a Zemplén megyei Solymoson⁷⁵ egybekelt a Kassán raboskodott Csáky Pállal, Adorján vár urával, aki 1555-ben János Zsigmond hi-

ve lett, de az 1562-es erdélyi hadjárat során Zay Ferenc fogságába esett, aki visszatérítette Ferdinánd hűségére, és végül vejévé fogadta.⁷⁶

Anna nénjének, Magdolnának eseménydús életét ötszöri házassága fémjelzi. Az első, a nálánál jóval idősebb báró Balassa Zsigmond borsodi főispánnal,⁷⁷ akivel 1561-ben keltek egybe. Második férje, báró Kaposmérői és Kisdovoráni Mérey Imre 1582 és 1600 között említve, akitől két leánya és két fia született. A harmadik az 1601-ben már néhai Sándorfy Miklós,⁷⁸ míg negyedszer Hosszútóthy István pozsonyi kamarai tanácsos, 1608-ban diétai követ hitvese. Végül, 1615-ben, az egy évre rá elhunyt Karvai Orllé Miklós szepesi kamarai tanácsos második felesége lett,⁷⁹ akit Magdolna szintén túlélte. 1617-ben halt meg.

A harmadik nővér, az anyja nevét viselő Borbála, aki 1568-ban már jegyben járt, de csak a rákövetkező évben ment férjhez Kaszavári Petróczy Miklóshoz,⁸⁰ akitől hat fia született, de egyikük sem lett családfenntartó.⁸¹ Miklóst magát 1588-ban már mint néhait említik.

Ezzel eljutottunk Ferenc báró második, kései házasságához, amelyből Zayugrócon született kilencedik gyermeke, Miklós.⁸² Nem tudni, vajon felnőtté, avagy anyjának további két férje nevelték-e? Amit tudunk, hogy felnövekedvén Török Erzsébetet vette nőül, aki a Nyitra megyei Emőkei Török család sarja lehetett.⁸³ Házasságukból egyetlen leány származott, Erzsébet, aki az 1610-ben Morvaországba költöző Palásthy Benedeknek gyermektelen neje volt.⁸⁴

Mielőtt a Zay-leszármazás harmadik nemzedéke bemutatásának nekifognánk, sommázzuk ennek a megszokott környezetéből hódító erőszakkal kiszorított családnak 16. századi történetét. Nem összefoglalás, hanem az ország akkori társadalmára jellemző sorstörténet. Eleve jómódú, és további gazdagodásnak indult délvidéki létüket mind társadalmilag, mind vagyoniilag elsöpörte a török hódítás első hulláma. Végül is a Felvidékre szorultak, ahol az uralkodói kegy új gazdasági hátteret biztosított számukra, mint hűséges alattvalóknak. Ez volt az ország Nyugatán Ferdinánd király uralkodói politikája, akárcsak a Keletre sodródott délvidékiekkel János Zsigmond választott királyé Erdélyben. A hontalanná váltak integrációs folyamata. Ilyen körülmények között a mindkét országrészben egyképpen nagybirtokosok számára nem maradt más választás, mint az ide-oda pártváltás. Balassák, Perényiek vagy Csákyak esete.

Nem annyira politikai állhatatlanság, mint egy „ment-sük, ami menthető” birtokmegtartási igyekezet.

A hódoltság menekültjei kezdetben itt is, ott is tartották társadalmi „egymásközöttségüket”. Bujkál ebben egy netáni visszatérés reménysege is. A felvidékivé lett Zayok első házasságai is ezt tükrözik, Bács megyei Zolthayakkal, valkói Ocharovithokkal vagy pozsegai Sztrazsemlyeyekkel házasodnak. Hasonló mód és ugyanakkor lettek „felvidékivé” más, később tősgyökeresen annak tekintett délvidékiek: Dessewffyék Pozsegából, Bercsényiek a Szerémségből, vagy az eredetileg Pestről Zágrábba került Tahyak visszatérte. Meg a Száva mentéről vagy még messzebbről jött Jakusithok, Osztrosithok vagy Bakichok.⁸⁵ Ők is házasság révén tagozódnak új környezetükbe, akárcsak a már Apponyiakkal, Újfalussyakkal, vagy Kubinyiakkal házasodott Zayok. Hasonló a helyzet az erdélyi részekben, ahol szintén ilyenképp ízlnek a helyi társadalomban a Petrichevich-Horváthok, a Brebiri Melithek vagy a Fráterek... Ám mindez „a Szent Korona jegyében” történik: a főhatalmi megoszlás csak kikezdi, de nem silányítja tönkre a társadalmi egységet. Letéteményese ennek Werbőczy Hármaskönyve, amely szokásjogi tanulmányból ekként válik hovatovább törvénné,⁸⁶ és mindenképpen társadalomszabályozó referenciává.⁸⁷ Végül mindezt összekovácsolja a hódítás második hulláma – a tizenöt éves háború –, amelyben a királyi Magyarország még vállvetve küzd Erdéllyel. Mindkét részről súlyos veszteséggel vagy a török rabság áldozatával. A Zayok részéről is két-három esetben.

Térjünk most vissza a Zay-családtörténet 17. századát indító harmadik nemzedékhez. Ekkor már a lutheri reform hívei, akárcsak a felvidéki elit szinte teljes egésze, Pázmány Péter felléptéig. Miksa király vallási békét célzó politikai törekvéseinek hála. Így kerülhet sorra a harmadik nemzedék: László és báró Pucheimb Felicitas utódai. Három gyermeküket fentebb már említettük, akik közül Zsigmond lett a családfenntartó.

Báró Csömöri Zay Zsigmond, Zayugróc örökös ura 1588-ban született, és 71 éves korában, 1649-ben hunyt el. Házasságával ő is a bene possessionati réteghez kötődött, mint a Nyitra megyei Nemeskürti Pogrányi Anna⁸⁸ férje. Három gyermekük született: a tragikus véget ért ifjabb Zsigmond, a családfenntartó László és testvérhúguk Erzsébet, báró Balassa János Zsigmond felesége.⁸⁹

Az ifjabb Zsigmond a hirtelen emelkedett Kaszahi Jó János királyi személynök Mária leányát vet-

te nőül. A család közéleti sikere János rangos házasságával adódott, mint Balassa Borbála férje⁹⁰. Gyermekük, Mária és Mihály, a rövidlétű család utolsó sarjai. Mihály nagytermészetű ember lehetett, mert midőn 1629-ben sógorával, Zay Zsigmonddal a Sopron megyei Kabold várában holmi örökösödési osztályon összekülönböztek, puskalövessel vetett véget a vitának. Zsigmond belehalt sérülésébe, egyetlen utódjaként a kiskorú Pétert hagyva hátra,⁹¹ aki 1651-ben történt korai halálával gyermektelenül hagyta özvegyét, Szarvaskendi Sibrik Katalint⁹². Az ifjabb Zsigmond ágazata ekként kihalt, fivére László lett családfenntartóvá, aki 1624-ben született és 1674-ben hunyt el. Bátyjával közösen használták a „Zayugróc örökös ura” különböztetőt. Vízkelety Magdolnával 1651 márciusában kötött első házasságából⁹³ egyetlen leánygyermek, Éva maradt, míg második neje, az 1667-ben elhunyt Újfalussy Judit⁹⁴ három fiúval és egy leánnyal ajándékozta meg. Nyáry Krisztinával kötött harmadik házassága⁹⁵ gyermektelen maradt.

Zay Éva mostohaanyjának családjába férjhez, mint Újfalussy János neje, akitől egy fia és két leánya született.⁹⁶ Féltestvérei közül Judit nővére báró Újfalussy András kir. táblai ülnök harmadik felesége volt.⁹⁷ A három féltestvér fiú – András, István és Lőrinc – egy-egy ágazat alapítójaként terebélyesítette a családot.

A legidősebb, András, országos szerepe, mint a protestánsok nádorjelöltje tetőzött az 1681. évi soproni országgyűlésen. Ha a választás Esterházy Pál javára dőlt is el, Zay Andrásnak döntő szerep jutott a protestánsokat sújtó rendelkezések diétai enyhítésének kiharcolásában.⁹⁸ Jó viszonyt tartott az Udvarral is, amit saját és István öccsének kettős Kollonich-házassága tanúsít. Még ha Andrásnak gróf Kollonich Ludmilla-Margittal 1663-ban kötött házassága rövidlétű és gyermektelen volt is.⁹⁹ Már 1664-ben báró Treboszlai Révay Krisztina férje,¹⁰⁰ akitől egy fia és négy leánya született. András harmadik házassága Osgyáni Bakos Zsuzsannával gyermektelen maradt.¹⁰¹

Andrásnak Révay Krisztinától 1665-ben született egyetlen fia, Sándor,¹⁰² kétszeri házassága ellenére sem lett ágazatának folytatója. Első neje, Motesiczky Julianna¹⁰³ gyermektelen maradt, és a másodiktól, Hellenbach Mária-Zsófiától¹⁰⁴ született két gyermekével zárul András idősebb ágazata. Fiuk, Károly, nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket: 1739-ben hunyt el, 43 éves korában, nőtlenül. Az idősebb ágat illető „Zayugróc örökös ura” cím vele megszakad.

Ámde húga, Mária-Krisztina továbbörökíti majd a családon belül, mikor is 1733. június 7-én házasságra lép a László harmadik fiától, Lőrincről származott ifjabb ágon való Imrével.¹⁰⁵

Sándor négy nővére megannyi magyar házasságot kötött, teljes felvidéki beizülésük jegyében. Az 1666-ban született Borbála előbb Rudnay Lászlóné, majd Bossányi Miklós csk. kapitány neje,¹⁰⁶ húga, Anna, a „kuruc” Vay Ádám második felesége,¹⁰⁷ Krisztina báró Pongrácz Ferencné,¹⁰⁸ Julianna pedig Apponyi Tamásné.¹⁰⁹

Térjünk most át László második fiának, Istvánnak ágazatára, amely Andrásénál is rövidebb, mert már az első nemzedékkel elenyészett. Sándor szintúgy Kollonich-házasságot kötött, sógornőjének húgát, Johanna-Erzsébetet¹¹⁰ véve feleségül. Három gyermekük közül István épp csak egy évet élt, öccse Ferdinánd ellenben hetvenet, de mindkét házassága gyermektelen maradt.¹¹¹ István és Ferdinánd húga, Zsuzsanna-Terézia az ifj. báró Hellenbach János-Gottfréd felesége lett.¹¹²

Mielőtt a harmadszülött Lőrinc ágát is sorra vennénk, foglaljuk össze a Zay-családtörténet 17. századát. E korszakban is jellemzi a magyar társadalom egészét. Ekkor kötöttek belterjes elit-házasságaik Apponyiakkal, Újfaluassakkal, Révayakkal. Másrészt

folytatódnak udvarhú kapcsolataik Rothalokkal, Kaszaházi Joókkal, Hellebronthokkal, és a század második felében megindul többszörös Kollonich-atyafiságuk. Tehát ismét kettős közelítés, de eltérően a Mohács utáni újjáépítéstől. A majd Mária Teréziával beköszöntő új társadalomstruktúrát megelőző köztes időszak, amelyet meg kellett élni, egyénnek és családnak egyaránt. Töröktől szorongatva, német által hol támogatva, hol gyanúsítva, a régi és az új egyház között tétovázón, a pártállásokat olykor ésszerűn vagy kényszerű nyomásra váltogatva alakul ki a 17. század hazai társadalma. Fény- és árnyoldalakkal, igazságokkal és igazságtalanságokkal, erőszak és diplomácia, remény és reménytelenség között. Új társadalom, újdonságának minden elvárásával vagy fonák-ságával Európa akkori peremvidékén, az odatartozás képzetének konok hitével és hangoztatásával. Sokaknak vágyálma, de keveseknek lehetősége. Egy történelmileg kialakult és sokszorosan megélt helyzet, amit egyedül valónak és megismételhetetlennek hittek a történelem vastörvényeinek fel nem ismert zűrzavarában. Befolyása a Zayokra is döntő, ekként érve el hatodik bárói nemzedékükhöz, amely László fia Lőrinc ifjabb ágán virult ki.

Vajay Szabolcs

RÖVIDÍTÉSEK, FORRÁSOK

Áldásy – Áldásy Antal: A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának címereslevelei. I–VIII. Bp., 1904–1942.

Beke: Prímási levéltár – Beke Margit: A Prímási Levéltár nemesi és címeres emlékei. Esztergom, 1995.

Csánki: Körös – Csánki Dezső: Körösmegye a XV-ik században. (Székfoglaló értekezés). Bp., 1893.

Csánki: Tört. földrajz – Csánki Dezső: Magyarország történeti földrajza a Hunyadiak korában. I–III. és V. Bp., 1890–1913.

Deák: Forgách Zsuzsanna – Deák Farkas: Forgách Zsuzsanna. 1582–1632. „Magyar Történelmi Életrajzok”. Bp., 1885.

Fallenbüchl: Főispán jegyzék – Fallenbüchl Zoltán: Magyarország főispánjai 1526–1848. Bp., 1994.

GHdA – Genealogisches Handbuch des Adels; a Gothai Almanach örökebe lépett nemesi nyilvántartás; előbb Glücksburg, majd Limburg; 1951-től folyamatban, jelenleg (2004) 135-ik köteténél.

Gothai Almanach – az Almanach 1827-ben indult, és 1942-ben zárult grófi sorozatának kötetei.

Gudenus – Gudenus János József: A magyarországi főnemesiség 20. századi genealógiája. I–V. Bp., 1990–1999.

Ivić – Alexa Ivić: Radoslovje tablice srpskih dinastija i blasteliv. „Knige Matice Srpske”. No 49. Novi Sad, 1928.

Kerekes: Amadé – kerekesházi Kerekes József: Rajzok az Árpádok és Anjouk korából (A Guthkeled Amadék Mohácsig). Bp., 1934.

Kubinyi család – Kubinyi Miklós: A Felső-Kubinyi Kubinyi család leszármazása. I–II. Bp., 1906.

LR – Liber Regius. – A Királyi Könyvek 1527–1867. évi mutatója. Szerk. Illésy János és Pettkő Béla. Bp., 1895.

MNZsK – Magyar Nemzetiségi Zsebkönyv. Szerk. Fejérváthy László; Első rész: Főrangú családok. I. Bp., 1888.

NI – Nagy Iván: Magyarország családai címerekkel és nemzedékrendi táblákkal. I–XII. és pótlék. Pest, 1857–1868.

Nemesi Évkönyv – Szerk. Királydaróczi Daróczy Zoltán. I–VI. Bp., 1923–1935.

Orosz: Heves és Külső Szolnok – Orosz Ernő: Heves és a volt Külső Szolnok egyesült vármegyék nemes családjai. Eger, 1906.

Palásthyak – Palásthy Pál: Palásthyak. I–III. Bp., 1890–1891.

Pesty – Pesty Frigyes: Az eltűnt régi vármegyék. Bp., 1880.

Sieb. Noesterr. Adel – Siebmacher's grosses Wappenbuch, Bd. 26, Die Wappen des Adels in Niederösterreich, bearbeitet von Johann Baptist Witting, Nürnberg, 1913.

Stammeserhebungen – Karl Friedrich v. Frank: Stammeserhebungen und Gnadeakte für das Deutsche Reich und die österreichischen Erblande bis 1806. I–V. Senftenegg, 1967–1974.

Szluha: Liptó – Szluha Márton: Liptó vármegye nemes családjai. Bp., 2000.

Szluha: Nyitra – *Szluha Márton*: Nyitra vármegye nemes családjai. I. kötet (A–K). Bp., 2003. – A II. kötet (L–Z) jelen szöveg lezártáig még nem jelent meg.

Thallóczy – *Thallóczy Lajos*: Csömöri Zay Ferencz. 1506–1570. „Magyar Történeti Életrajzok”. Bp., 1883.

Thallóczy: Jajcza – *Thallóczy Lajos*: Jajcza (bánság, vár és város) története. 1450–1527. Bp., 1915.

Vajay: Aristocratie de la Double Monarchie – L'aristocratie de la Double Monarchie: genèse, apogée, déclin, „La génie de l'Aut-

riche-Hongrie: Etat, société, culture”, Institut universitaire d'études européennes, Genève, 1989.

Vajay: La politique d'anoblissement de François-Joseph: octrois et promotions en Hongrie, de l'absolutisme à l'ère libérale, 1849–1875 „Etudes Danubiennes”, VIII. (1992), Strasbourg.

Vajay: Málta – *Vajay Szabolcs*: A Máltai Rend magyar lovagjai. 1530–2000. I–II. Bp., 2002.

IDÉZETT FOLYÓIRATCIKKEK

Századok, a Magyar Történelmi Társulat közlönye:

XVIII. (1884) – *Majláth Béla*: Liptó-Új-Vár történetéből; 127–141.

Turul, a Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság közlönye:

XVI. (1898) – (*Thaly Kálmán?*): A karvai báró Orlay-család nemzedékrendje; 42.

XXVIII. (1910) – *Petrovay György*: A Vayak és Ibrányiak (második közlemény); 65–75.

XL. (1927) – *Ila Bálint*: A Szentgyörgyi és Bazini grófok birtokainak kialakulása; 37–71.

LXXI. (1998) – *Vajay Szabolcs*: A Csömöri Zay családról; I. rész: Családtörténet; 58–67.

EGYÉB RÖVIDÍTÉSEK

ca. – circa (körülbelül), bizonytalan évszám esetén

cs. és kir. – császári és királyi (kamarás)

csk – császári/királyi (hadsereg)

Fol. Lat. – Folia Latina (latin szövegek)

infra – lásd alább

lt. – levéltár

MNM – Magyar Nemzeti Múzeum

MOL – Magyar Országos Levéltár

DI. – Diplomatikai levéltár

NRA – Neo Registrata Acta (újonnan besorolt oklevelek)

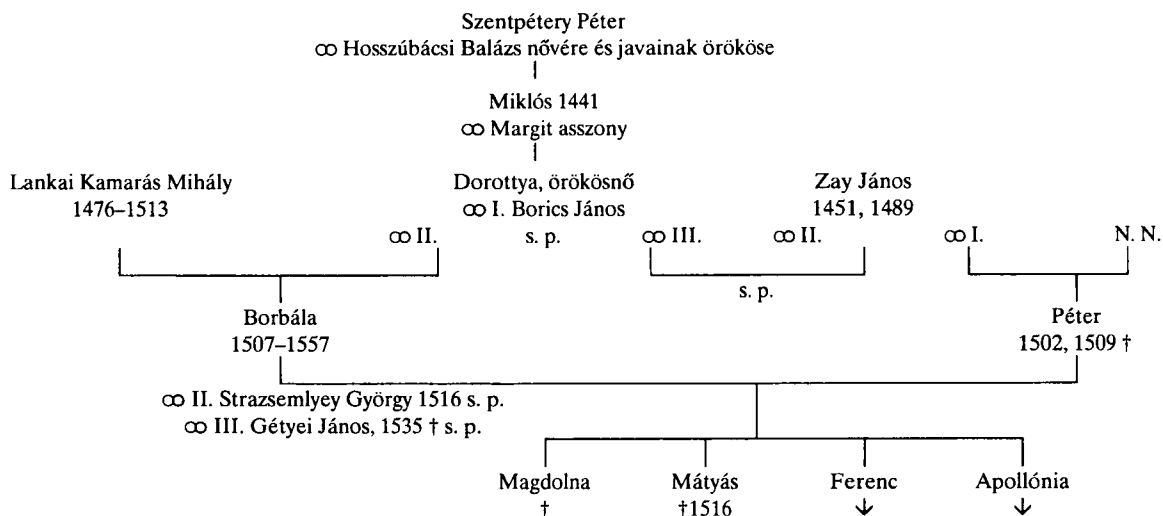
s.p. – sine prole (gyermektelen)

supra – lásd fentebb

T – Turul, folyóirat

A JEGYZETEK KÉT CSALÁDFÁJA

A 8. jegyzethez

JEGYZETEK

- ¹ Vö. T LXXI. (1998) 3-4. sz. 58-67.
- ² Bacsó és Péter, nobiles de Chemer, 1335. február 10-én királyi emberek Pest megyében, vö. MOL, DI. 2884.
- ³ Nicolaus dictus Zay de Chemer 1382. augusztus 18-án már e teljes néven tesz perdöntő esküt, vö. MOL, DI. 75374.
- ⁴ Vö. T, i.h. 62, 6, 7, 8 és 9. j.
- ⁵ uo. 59-60. és 64. t.
- ⁶ Életrajzát lásd: Thallóczy.
- ⁷ Garai Bánffy Borbálával 1538-ban Darnóc várában kötött első házasságával a magyar Délvidék leghatalmasabb birtokteste jutott volna kezére, ha mindez nem vált volna már a török hadak által felpredált felvonulási területté, vö. Thallóczy, 25-27.
- ⁸ Szabadjon itt helyesbítést eszközölni az 1. jegyzetben idézett cikk 59., 61. és 64. oldalán vázolt genealógiai táblákhoz. Nevezetesen Szentpétery Dorottya, a gazdag örökös nő háromszori (és nem kétszeri!) házasságához, ami helyesen így fest: (lásd a jegyzetek első családfáján). Valkó megyei birtoklásuk összpontosítására tehát az örökös Szentpétery Dorottya második házasságából született Borbála leányát összeházasította harmadik férjének egy korábbi házasságából született Péter fiával. Az ekként fenntartott birtokállag Mohács után odaveszett.
- ⁹ Első közzétételük az Almanach 1835. évi 8. grófi kötetében, majd sorozatosan az 1941. évi 114/B kötetig.
- ¹⁰ MNZsK, Első rész: Főrangú családok, Bp., 1888, I. 271-272.
- ¹¹ GHdA, Gräflche Häuser, Bd. XVI, Gesamtreihe 123, Limburg, 2000, 624-634.
- ¹² Gudenus IV, 1998, 326-329. és V. 1999. 207.
- ¹³ Mária Terézia 40 évi uralma során 27 magyarországi és 18 erdélyi családnak adományozott bárói rangot, grófságot pedig 38-at Magyarországon és 15-öt Erdélyben. Egyes családoknak több ízben és több ágon. Nem számítva a honfiúsításokat, sem a Batthyányak új és az Odessalchiak megerősített hercegi rangját.
- ¹⁴ Pozsony, 1830. november 12. (LR LXV, 661), valamint Áldásy VIII. 124-126., 84. sz., címerleírással és a grófi rangot nyert életrajzának összefoglalásával.
- ¹⁵ II. József uralkodása idején, elsőként a Jeszenák család bárósága 1781. december 28-án, amit 1782-ben követett a Ráday, Prónay és Podmaniczky családok bárói rangadománya.
- ¹⁶ A magyar nemesi jogban ismeretlen „különböztetett” későhűbéri birodalmi hagyomány, mikor is X gróf viselhette az ennek és ennek bárója vagy nemes ura különöztetést, a Freiherr von vagy az Edler Herr von formában. A magyar változat „örökös úr” megjelölése nem az időtlenségre („örök időkre szólón”), hanem az örökjogra céloz. Ugyanezt tükrözi a latin perpetuus in formula is. Ha mindez inkább imitativ, semmint jogszerű, gyakorlati társadalmi használatban fennforgott.
- ¹⁷ Gróf Zay Miklós (1920-1994), Zayugróc örökös ura és kastélyának 1945-ig tényleges birtokosa, az Université Laval (Quebec, Kanada) gerontológiai kutatóintézetének nagyhírű igazgatója. – A rend kedvéért említendő, hogy a főágról a 19. század végén levált ún. Csillaghegyi mellékágon él még két, már Kanadában született aglegény, akiknek további családfenntartása megkérdőjelezhető, vö. GHdA i.h., 625., 633. és Gudenus, IV. 328.
- ¹⁸ E végső korszak elemzése két külföldi tanulmányomban; Vajay: Aristocratie de la Double Monarchie és Vajay: La politique d'anoblissement de François Joseph.
- ¹⁹ Három sisak, a szétagolt hagyományos sisakdísszel, ezüst

bélésű bíbor sátor, 9 gyöngyű grófi aranykoronával tetézve, a heraldikai tematika lényegén nem változtatva, vö. T. LXXI. (1998), i.h. 67, 6. ábra.

²⁰ A család névírása változó: Kollonich, Kollonitz, Kollonitsch, sőt Kollonić. Tanulmányunk a 19. század szakirodalmában kialakult formáját használja. – A család 13. századi horvát eredetére és fokozatos Ausztriába, illetve Magyarországra való átköltözésére, vö. Máltai Könyv I. 387-388., vö. infra, 125. j.

²¹ Utolsó sarjuk – ultimus stirpis – 1863-ban még atyja életében hunyt el. Miértis apját, az 1874-ig élt Miksát illeti az ultimus familiae et tituli megjelölés.

²² A jelenleg Pozsonyban őrzött Zay levéltár 6/1 jelzetű okirata szerint, vö. Thallóczy 10, 2. j.

²³ NI XII. 423-424. nem közöl összefüggő Zolthay-leszármazást. A család 1513. január 1-jén nyerte korábbi nemességéhez II. Ulászló királytól máig kiadatlan címerét. (ld. MOL Diplomatikai Fényképgyűjtemény 283.585) Adományosa Zolthay János kir. udvarnok és általa fivérei, Ferenc, Imre és Balázs, valamint oldalágon egy másik Ferenc és Boldizsár. – A két Zay leány férje – amennyiben testvérek voltak – Zolthay Imre fiai lehettek, aki 1522-ben Valkó vármegye alispánja volt (vö. Pesty, 367.). Címerlevelüket az Egerbe menekült családtagok hozták magukkal. Eredetiét az egri Dobó István Múzeumban őrzik.

²⁴ Pesty, 366.

²⁵ Thallóczy, 59.

²⁶ A Thallóczy által hivatkozott Bursa Cracoviensis nem említi.

²⁷ Vö. infra, 30. j.

²⁸ Thallóczy, 10; fiúk, István, uo. 109.

²⁹ A családról nem maradt genealógia. – Strazsemlye vára, Pozsegától délnyugatra, 1503-ban említve, vö. Csánki: Körös, 108; Györgynek 1504-1515-ig tartó jajczai bántágáról, vö. Thallóczy: Jajcza 189, 273.

³⁰ Továbbá Kis- és Nagypó birtokában is, vagyis Borbála hozományi javaiban, vö. Thallóczy 11. és 4. j.

³¹ E kihalt család NI nem említi, de tud róla Csánki: Tört. Földrajz II. 55, 149. A család 1498 óta volt ismert.

³² Thallóczy, 161.

³³ Nem pedig 1498-ban, mint NI XII. 333 állítja. Zay Ferenc, mint kiskorú árva, 1513-ban megjelent a budai káptalan előtt, hol is kormegállapítást fogantatosítottak. A káptalan biznyságlevele szerint akkor nyolcesztendő, vö. Pozsonyi káptalan lt., Protocollus Budense, No 3, 1510-1522.

³⁴ A későbbi kamarásságot megelőző tisztség, udvarképes ifjak számára.

³⁵ Thallóczy, 14.

³⁶ Pártállása miatt, Szapolyai János király elkobzott anyai jussát, Kis- és Nagypót, hívének, Pöstyéni Ferencnek adományozta, vö. Zay lt. B 116. Ferdinándtól e két birtokot utóbb visszakapta ugyan (uo. G.V.1), de csak elvi adományozása az ekkor már hódoltsági birtoknak.

³⁷ Thallóczy 25 és 1. j.

³⁸ A Garai Bánffyak egyik birtokfője a középkori Körös vármegyében, vö. Csánki: Körös, 52-53. Utóbb Dranovác, Verőcében; ma Horvátország. Közeliében egy máig látható Klak nevű om-ladék, a Bánffyak hajdani várának maradványa.

³⁹ Garai Bánffy Lőrincnek második feleségétől, Pákosi Paksy Anna-Luciától született egyetlen leányával, Borbálával. – Lőrinc-

nek, Ostffy Zsófiával kötött első házasságából született fiörököse, László, 1528-ban nőtlenül hunyt el, mint ultimus familiae.

⁴⁰ Vö. NI XII. 333.

⁴¹ MOL, NRA 1712. – Ugróc a Kis-Fátrának a Radisa-patak menti mellékvölgyében fekvő birtokfő. Tartozékai, az adománylélvel elsorolásában: Naszticz, Radissa, Kainna, Zavada, Miezgócz, Zsittna, Omasztina és Podhrágy. Nevük utóbb Alsóneszte, Radosa, Kesnyő, Bánzabos, Mézgás, Buzás, Csermely és Ugróczváralja (ma: Dolní Nostice, Radiša, Kšínna, Zdwada, Miesgovce, Žitná, Omastina és Uhrovske Podhradi, Szlovákiában. Maga Ugróc: ma: Uhrovec). – A vár építésének kezdetére, vö. Thallóczy, 48. Nagyjából 1558-ra készült el.

⁴² Eger várát Solm Miklós vette át 1548. augusztus 15-én Perényi Péter özvegyétől, Kövendi Székely Klárától. Kapitányává Ferdinánd Ruszkai Dobó Istvánt tette meg, akinek védőrségében Zay Ferenc 12 lovaszt tartott, vö. Thallóczy, 50–51.

⁴³ Ahol közvetlenül Salm Miklós főparancsnoknak volt alárendelve.

⁴⁴ Orosz: Heves és Külső-Szolnok 318; Fallenbüchl főispánjegyzéke nem ismeri. Kinevezése 1552. május 2-án, vö. Zay lt. F 1/2 sz.

⁴⁵ Thallóczy, 62, 107–114.

⁴⁶ Veranchich követsége 1553. június 13-ától 1557. október 15-éig tartott, vö. Thallóczy, 76, 105. Zay Ferencnek ebben való szerepe, uo. 65–106.

⁴⁷ Uo. 111.

⁴⁸ A LR-ba nincsen bevezetve. Eredetije a Zay lt.-ban, F fasc. ¼ jelzettel. Címerleírását közli Áldásy II. 138–139., 178. sz. – Ábrája T LXXI. (1998) 1/4, 67. 5. sz. – Kedvezményezettjei Zay Ferenc naszádos főkapitány, kir. tanácsos és fiai, Péter, János, László és András.

⁴⁹ Az 1560. május 30-án elhunyt báró Telekessy Imre utódaként. Szeptember folyamán vette át hivatalát, vö. Thallóczy, 125–126.

⁵⁰ uo. 138–140.

⁵¹ uo. 145.

⁵² uo. 161.

⁵³ Esküvői meghívójuk fennmaradt a Zichy család Zsélyi leltárában, F. 6. 2146 jelzettel. – Katalin asszony, feltehetőleg Mindszenty Ferenc és Horváth Anna leánya, korának híres szépasszonya. Kezdetben Báthory Andrásné mellett „udvari frája” – belcseléd – volt, vö. Thallóczy, 163. Asszonya halála után annak megözvegyült férje, Báthory András Bonaventura országbíró vette el, aki Dévény várában hunyt el 1566. október 4-én. Katalin második házasságát az 1558 óta özvegy báró Zay Ferencsel kötötte, 1568. október 23-án. 1571 táján harmadszor báró Alsóindvai Bánffy László főlovászmester felesége lett, aki 1583. június 30-án hagyta ismét özvegyen, hogy végül báró Balassa András főkomornyikmesterrel († 1592. december 27.) kössön negyedik házasságot. Őt is túlélte: Katalin utolsó híre 1600-ból való. – Három házassága gyermektelen volt, csak Zay Ferencből született egy fia, Miklós.

⁵⁴ Thallóczy, 154–165. Bebalzsamozott testtel került kriptába.

⁵⁵ Uo. 142, 145.

⁵⁶ A haldokló önértékes összefoglalása: „az én jószágom és marhám nem ősomtól, sem atyámtól, sem anyámtól nem maradt, mert azt mind török bírja, hanem enszolgálatommal lettem”, vö. Régi Magyar Nyelvmélekek Tára, II. 220. – Egy 16. századi „self-made-man” nem minden büszkeség nélküli önértékelése.

⁵⁷ Póltári Soós István és Csery Anna leánya, János honti alispán nővére. NI X. 312 nem említi. Meghalt Komjátiban, Nyitra vármegyében, ahol özvegységében gróf Forgách Imre trencsényi főispán leányainak nevelőanyja volt, vö. Deák: Forgách Zsuzsanna 10.

⁵⁸ Birodalmi mintára bevezetett hűbéri meghatározás (vö. supra, 16. j.). Az Udvarnál szokásba jött társadalmi használata magyar közjogi rendezést nem nyert. Ez a „különböztető” nyilván János bátyjának, Péternek is járt, de vele kapcsolatban erről okmányi említés nem maradt.

⁵⁹ Várkonyi Amade Mihály pozsonyi alispán, semptei várnagynak Pókatelki Kondé Annától született leányával, az ifjabb Mihály alnádor húgával, akit NI a Zay-családfán (XII. 331) nem említ, de pótkötetének Amade-családfáján szerepel (NI pk. 19). Besorolására vö. Kerekes: Amade 83 és I. t. 107–110.

⁶⁰ Kubinyi Jakab árvai alispánnak Beniczai és Micsinyei Beniczky Borbálától született leányával, vö. Kubinyi család, II. 230 és Szluha: Liptó 308, XV. t. – Dorottya asszony 1588-ban még Zayné, de 1594-ben már újból özvegy, vö. Nyitrai káptalan Lt. Lib. 10. A 1594, fol.1.

⁶¹ NI VII. 293–294 Marczaltheöy Miklós nejét nem ismeri.

⁶² NI X.131 Katalin házasságát nem említi. Lásd erre MOL, Be nem fejezett táblai perek (1794, Révay), ahol Sembery István gyermekei Neczpáli Justh Annával kötött első házasságából György, Zsófia és Magdolna, a báró Zay Katalinnal kötött másodikból pedig István és Katalin, 1639-ben Berzeviczy Mártonné.

⁶³ Márton a Berzeviczy család kihalt hámbori ágának tagja. Első nejét NI II. 55, XI. t. tévesen Zomborynak mondja, Sembery helyett.

⁶⁴ A „különböztető” nyilván egyetemlegesen használták, bár utóbb már csak a tényleges ági birtokos viselte.

⁶⁵ Ferenc gróf és Barbara von Weisspriach leányát. Ferencnek nem maradt túlélő fia, a nagybíró Szentgyörgyiek pedig gyermektelen unokaöccsével, Kristóffal, 1543-ban végképp elenyésztek. Ekkor aprózódott fel hatalmas birtoktestük, vö. T XL. (1927) 63–64.

⁶⁶ Freiherr von Kittsee, Edler Herr auf Ballenstein und Theben.

⁶⁷ Az 1647. évi CLV. Törvénycikk értelmében, az akkor már grófi rangú Puchheim János-Kristóf, János-Rudolf és Ottó-Frigyes számára. A LR-ban nincsen nyoma, és a családnak csakhamar magvaszakadt.

⁶⁸ Balassától három gyermeke született. Kettejük – János és Fruzsina – gyermekkorban hunyt el; László Véglés várában katonáskodott, mostohaapjának kapitánysága idején. Fiatalon és nőtlenül halt meg.

⁶⁹ Szluha: Liptó 543, XIV. t. Zay Zsigmond leányának mondja, akinek nővére volt.

⁷⁰ NI XII. 336.

⁷¹ Thallóczy, 159.

⁷² Nagyapponyi Apponyi Balázs Pereszleány és Korlátkó urának, barsi főispánnak és Kaposmérői és Kisdovoráni Mérey Katalinnak leányával, az 1635. november 24-én családjából elsőként bárói rangot nyert ifj. Balázs nővérevel, vö. Szluha: Nyitra I. 37, I. t.

⁷³ Felesége Divékújfalusi Újfalussy Gergely és Márkus- és Batizfalvi Máriássy Anna leánya. Utóbb báró Osztrósi Pál csk kapitány, majd gróf Illésházy Gábor liptói és trencsényi főispán neje. NI XI. 376 csak két utóbbi férjét említi. Rövidlétű, előző Zay-házasságáról hallgat, bár a Zay-családfán feltűnteti, uo. XII. 331.

⁷⁴ Báró Orbovai Jakusith András és gróf Bethlenfalvi Thurzó Judit leánya, György egri püspök nővére. Apjának 1606. június 28-án kelt bárói oklevele csak fiait említi, vö. LR. V. 749.

⁷⁵ A „megtért bűnös” Solymoson tartott menyegzőjét nagy pompával ülték meg, számos országzászlós és főpap jelenlétében, vö. NI XII. 335. A házasság „katolikus szokás szerint történt”, vö. Thallóczy, 149–151.

⁷⁶ Szabadjon itt helyreigazítani Daróczy Zoltán egy (csak ritkán előforduló) elnézését. Csáky családfáján (Nemesi Évkönyv 1927–28, 70. t.) Anna férjeként „I” Pált jelöli, aki már 1470-ben néhai, bár házassági dátumuk egy év eltéréssel (1562, 1563 helyett) helyes. Nyilván az 1522–1587 között szereplő „II” Pálról van szó, akinek Daróczy két nejét ismeri: Sulyok Sárát 1540-ben és Pálóczy Annát 1570–1575 között. A Sárától megözvegyült Pál vehette el 1563-ban Zay Annát, akinél jó 25 évvel volt idősebb. Annától egyetlen, név szerint nem ismert leánygyermek származott, aki Adorján várában született. Talán anyja korai halálának is okozója?, vö. Thallóczy, 150.

⁷⁷ Az 1540–1549-ig borsodi főispán Zsigmond NI Balassa-családfáján (I. 119: mint e néven a „II” szerepel, első feleségével, Fánchy Borbálával, aki utólszor 1560-ban említve. Maga Zsigmond 1563. február 5-én halt meg. Így rövid Zay-házasságát 1561/62-ben köthette a nála jó harminc évvel fiatalabb Magdolnával. Zsigmond mindkét házassága gyermektelen maradt.

⁷⁸ NI XII. 331 felcseréli Magdolna harmadik és negyedik férjét. Sándorfy Miklós 1601-ben már néhai, míg Hosszútóthy István 1608-ban diétai követ, 1609. április 19-én végrendelezik és 1613-ban hal meg, vö. *Századok*, XVIII. (1884), 137–138.

⁷⁹ Orllé Miklós első felesége és mindahány gyermekének anyja Kubinyi Katalin (Zay Jánosné Kubinyi Dorottya nővére, vö. supra, 60. j.). Orllé Miklós Zay Magdolna zálogbirtokán, Lipótújvárott hunyt el 1616. április 30-án, vö. T XVI. (1898), 42. Felesége egy esztendővel élte túl: 1618-ban már néhai.

⁸⁰ Thallóczy, 162.

⁸¹ Egybekelésük már apja második házassága után, 1569 elején történt. 1570 és 1587 között született hat fiúk közül Imre és Lőrinc korán elhunyt, Miklós és Márton nőtlen maradt, további kettejük családot alapított ugyan – Dániel Újfalussy Erzsébettel, Pál trencsényi követ pedig Osztrósi Judittal kelt egybe –, de mindkét házasság gyermektelen volt, vö. MOL, NRA 329–45, A 1607. – NI IX. 278 a hat fiú közül egyedül Pált említi.

⁸² Szüleinek 1568. október végi házasságából 1569 nyarán születhetett. Így alig egyvesztendő korában jutott atyai árvaságra.

⁸³ Feltehetőleg Emőkei Török Lőrinc és Elefánty Erzsébet gyermeke, „akiknek csak leányai voltak”. Közülük NI XI. 305 Annát és Katát említi. Az édesanyjuk nevét viselő Erzsébet lehetett a harmadik?

⁸⁴ Palásthyak II. 355, 413. okl. és in-fine I. t.

⁸⁵ A három Száván túli magyar megyéből – Dubicza, Orbász, Szana –, vagy a még messzebbi Jajczai bánaságból, sőt Boszniaiból. Az Orbovai Jakusithok és Giletinczi Osztrósiok előnévadó hajdani birtoka Pozsega vármegyében, vö. Csánki: Tört. Földrajz II. 395–396, 408–409, 449, a Bakichok egyenest Boszniaiból, szerb fejedelmi atyafiságból, vö. Ivics 9., és 12. t.

⁸⁶ A Corpus Iuris 1628. évi kiadásába történt felvételével.

⁸⁷ Bizonyítja ezt 1848-ig megért 56 kiadása, valamint német, horvát és görög nyelvre történt korai lefordítása.

⁸⁸ A 15 éves háborúban jeleskedő báró Pogrányi Benedek, 1593–94-ben korponai, majd 1598–1602-ig nógrádi főkapitánynak Dalkai Hathalmy Erzsébettől született leánya, aki 1614. május 2-án halt meg, vö. MNM kéziratár, Fol. Lat. 1391. – Atyjának 1608. március 5-én kelt bárói oklevelében (LR V. 880) csak fiai említve.

⁸⁹ Erzsébet 1651 és 1677 között említve. Utólszor mint az 1676-ban elhunyt Balassa János-Zsigmond özvegye. Házasságukból hat gyermek származott. Közülük négy fiú – István, György, Simon és Pál – gyermekkorban hunyt el. A két túlélő közül Sándor a

későbbi grófi ág őse, Konstancia-Zsuzsanna előbb báró Újfalussy Ádám, majd Révay János-Farkas neje. Mindkét házassága gyermektelen. NI Balassa-fáján (I. 127, IV. tábla) kettős néven említi, de csak második férjével, akinek nevét viszont Farkasra rövidíti. Mind az Újfalussy- (uo. XI. 375), mind a Révay- (uo. IX. 697, VII. táblán, mint „IV.” János) családfán megnevezése csupán „Zsuzsa”, dátum nélkül; 1686-ban már Révayné volt, és második férjét 1698-ig élte túl.

⁹⁰ Az 1591–1627 között említett Borbála Balassa Istvánnak, Detrekő urának (†1591) és 1580 óta második feleségének, Devecseri Chóron Annának leánya. Borbála utóbb még kétszer férjhez: 1616-ig Gregoróczy Péter kir. asztalnok neje, 1622-ben már báró Koháry Péter kir. személynök második felesége. Borbála NI Balassa-családfáján nincsen említve. Apja, István, az ott szereplő „II” Istvánnal azonos, vö. NI I. 119.

⁹¹ Péter 1620 táján születhetett, mert atyja halálakor még nincsen tízesztendő.

⁹² Sibrik István és Felsőlindvai Széchy Fruzsina leánya. Katalin utóbb két módos bécsi kalmárral lépett házasságra, előbb Giovanni Prisononio neje 1660-ban, 1662–1675 között pedig már Giovanni Locatelli felesége. Úgy látszik, biztonságosabbnak vélte a nagyváros kereskedelmi kényelmét a törökjárta magyar végek földbirtokosságánál.

⁹³ Báró Szeptenczúfalusi Vízkelety Tamás kamarai elnök és második neje Inkei Lóránth Borbála leánya, 1648-tól Nagylucsei Dóczy Menyhért özvegye. Úgy tűnik, Éva leányának születésébe halhatott bele. Atyjának 1608. március 5-én Prágában kelt bárói oklevelében (LR V. 879) nincsen említve.

⁹⁴ Újfalussy András kir. táblai elnök és báró Giletinczi Osztrósi Anna leánya, az 1667. október 1-jén báróságot nyert (LR XIV. 35) ifj. András nővére.

⁹⁵ Nyáry Miklós, Gesztes és Diósgyőr urának, második nejétől, Alsólindvai Bánffy Judittól született leánya, Bossányi László özvegye. Utóbb, 1674 után, harmadik férje Kiszsirai Sirchich Gáspár, akivel 1683-ban még említve.

⁹⁶ János 1697. március 12-én kelt végrendeletében (vö. MOL, Post Adv. 76.221 No 1647) emlékezik meg négy gyermekükről. Volt egy ötödik is, Gergely (alkalmasint az elsőszülött?), aki 1697-ben már néhai, vö. MOL, Nagyszombati Tábla, fasc. 236, No 4148.

⁹⁷ Juditot NI sem a Zay-családfán (XII. 331), sem az Újfalussyn (XI. 375) nem említi. Az 1667-ben báróvá lett Újfalussy András (†1677) Nagy Ivánnál házastárs nélkül szerepel. Pedig háromszor nősült: előbb Vojszko Ilona-Krisztinát, 1669-ben báró Károlyi Évát, végül báró Zay Juditot vette feleségül. András nyolc gyermeke közül (NI, uo.) csak négy leányt említ, akik közül harmadik házasságából egyedül Judit született, a nagyszombati klarissza apáca. – Említsük még meg, hogy András első felesége, Vojszko Ilona-Krisztina, gróf Thurzó Zsuzsannának (Perényi István, báró Czobor Mihály és Amade István háromszoros özvegyének) Vojszko Frigyessele kötött negyedik, rangegyenlőtlen házasságából származott, amelynek a genealógiai irodalomban nincsen nyoma.

⁹⁸ A szabad vallásgyakorlat megerősítését az 1608-ban megállapodottak értelmében, a számfűzött prédikátorok és tanítók hazatértét és az elvett protestáns templomok helyébe újaknak építését.

⁹⁹ András 1663. június 20-án kötött házasságot gróf Kollegrádi Kollonich Kristóf-Ferdinánd, Burg-Schleinitz bárójának és báró Leonrodi Kainach Mária-Jakobeának 1636-ban született Ludmilla-Margit leányával, 1660 óta báró Giletinczi Osztrósi Miklós koronőr özvegyével, aki alig egy évre rá gyermektelenül elhunyt.

¹⁰⁰ Báró Treboszlai Révay Lászlónak Homonnai Drugeth Erzsébettől 1635. május 2-án a Turóc megyei Treboszlón született leánya.

¹⁰¹ Osgyáni Bakos Gábor ónodi, majd szendrői kapitány és első nejének, Szendrői Bornemisza Máriának leányával, gróf Wesselényi László (†1669) szendrői kapitány gyermektelen özvegyével. Zsuzsanna még harmadszor is férjezett, Várady Mihállyal.

¹⁰² 1705. október 18-án hunyt el, mint „Zayugróc örökös ura”.

¹⁰³ Kesseleőkeői Motesiczky Pál trencsényi alispán és Balassa Zsófia-Terézia leánya, Újfalussy László özvegye.

¹⁰⁴ A Körmöcbányának udvarhízi polgári bányászcsaládjából származó Hellenbach János-Gottfréd I. Lipót király háziorvosa volt. Jeles szolgálataiért kir. tanácsosi rangot, majd 1686. január 2-án magyar nemességet (vö. LR XVIII. 286), végül 1702. szeptember 24-én örökös-tartományi báróságot nyert, vö. Standeserhebungen II. 184. Kares János bányakapitány Mária-Katalin leányával kötött második házasságából származott Mária-Zsófia, akinek nem járt még bárói cím, sem a később szerzett birtokukból adódott Paczolai előnév.

¹⁰⁵ Imre, Mária-Krisztina édesapjának, Sándornak volt elsőfokú unokatestvére. Kortolódás miatt csak öt évvel volt idősebb feleségénél. Az ilyenkor kötelező kánoni felmentést a lutheránus egyház nem kezelte a Rómához hasonló szigorral.

¹⁰⁶ Első házasságában 1691–1700 között említve. Második házasságát 1710. november 7-én kötötte Nagybossányban, vö. Szluha: Nyitra I. 189, XI. t. Szluha szerint 1733. augusztus 8-án hunyt volna el, ugyanott, miután 1730-ban és 1732-ben két fiúgyermeknek adott volna életet – 65 esztendőskorában! –, Borbála valójában 1718-ban már néhai. A halálozási adat és a két fiú anyasága Bossányi Miklós harmadik nejére, Balassa Annára vonatkozik.

¹⁰⁷ Vay Ádám a Szabolcs vármegyei Vaján született 1656-ban. Thököly híve lévén, sok hányattatás és fogság után 1703-tól II. Rákóczi Ferenc udvari kapitánya, majd Munkács várának főkapitánya, Békés és Máramaros vármegyék főispánja, végül jász-kun kapitány. A Fejedelmet számkivetésébe is követve Danzigban halt

meg 1719. január 31-én. Első felesége Nagyiványi Fekete Erzsébet 1696-ig élt, és Ádám 1698-ban már Zay Anna férje, akitől négy gyermeke született: Sámuel, Katalin, Klára és Julianna. Anna maga 1707. február 11-én hunyt el. Életrajzukat lásd T XXVIII. (1910), 73–74 és IX. t. 70.

¹⁰⁸ Báró Pongrácz Ferencről négy fia született. Közülök Antal lett apjává Ádámnak, ifjabb grófi águk ősenek. Fivérei közül Mihály ága a harmadik ízen kihalt, István gyermektelen, Ferenc nőtelen, vö. Szluha: Liptó, 600–601, XXIV. t.

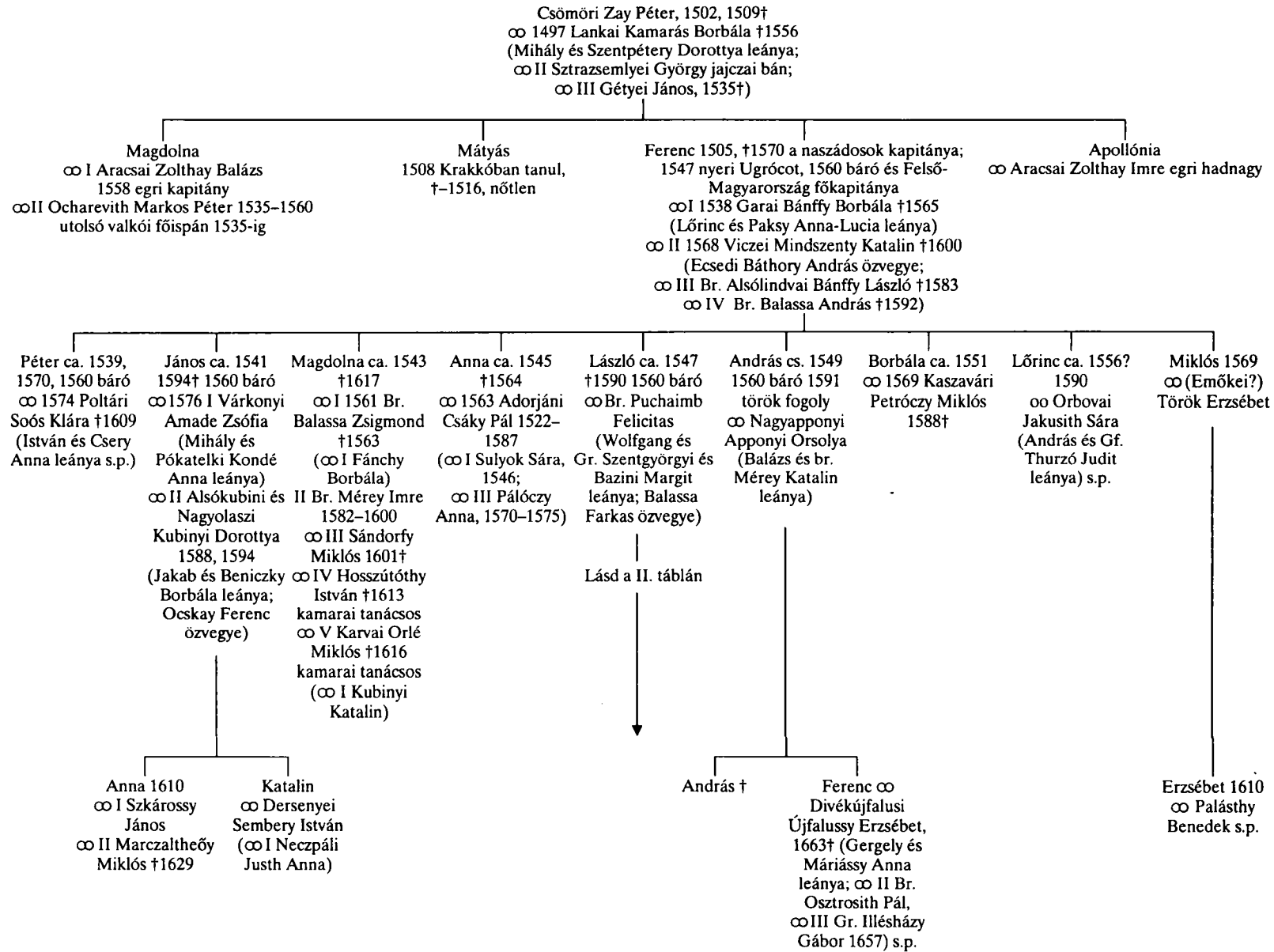
¹⁰⁹ A Buda visszavételénél 1686-ban elesett Apponyi Miklós öccse, vö. Szluha: Nyitra I. 40, III. t. Házasságuk gyermektelen.

¹¹⁰ János-Ulrik gróf, Burg-Schleinitz és Haindorf bárójának és Nagylévárd urának Pozsony megyében, báró Waldsteini Windisch-Graetz Éva-Katalintól 1652-ben született leánya. – NI VI. 303 téved, amikor Johanna-Erzsébetet apjának gróf Trauttmansdorff Regina-Mária-Szidóniával kötött első házasságából származtatja, aki 1648-ban már néhai, míg Johanna 1652-ben született, tehát a második házasságból.

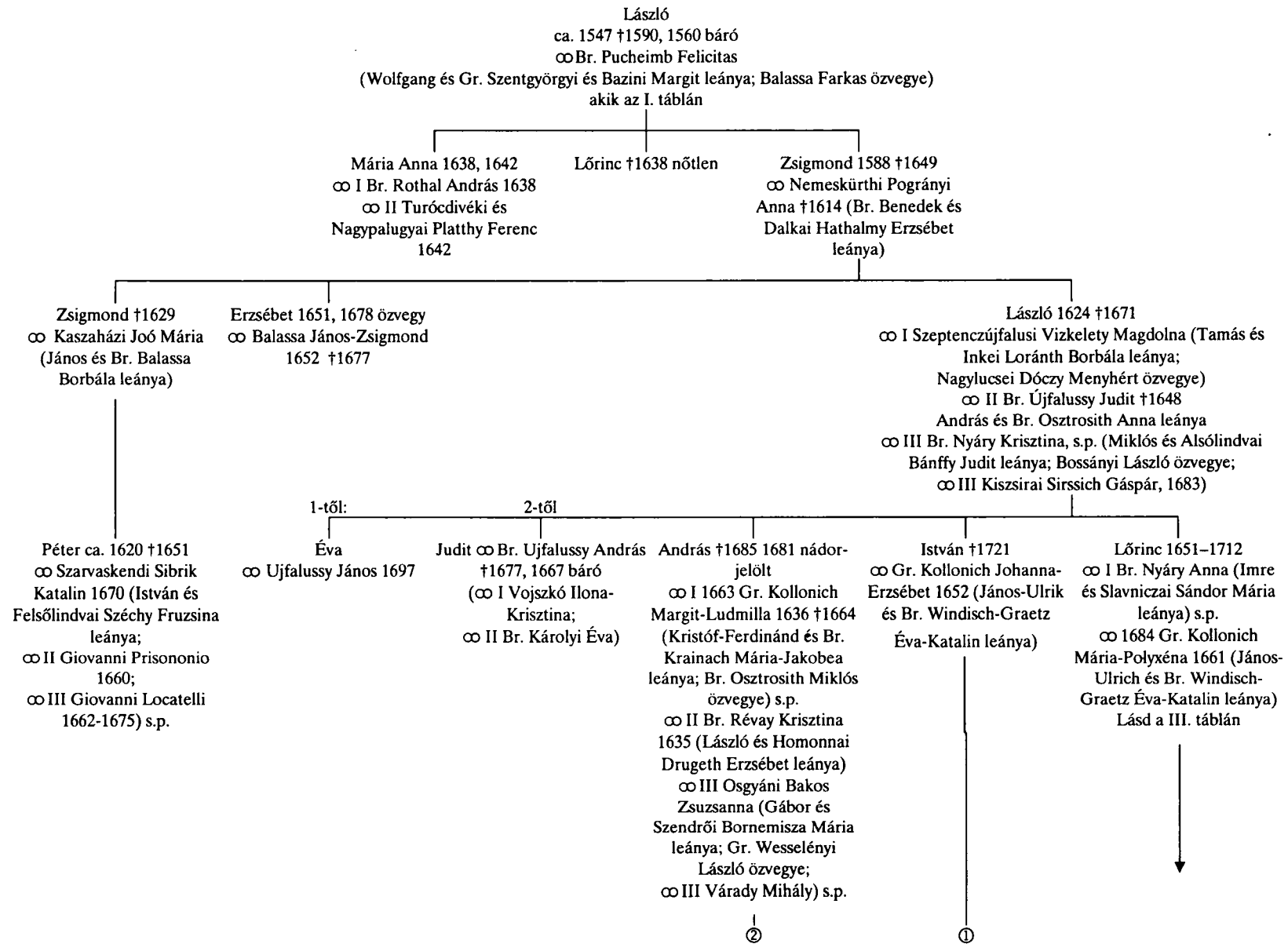
¹¹¹ Ferdinánd 1700-ban született, és 1770-ben halt meg Podluzányban, Trencsén megyében. Első felesége Karomi és Szulyói Sirmiensi Katalin volt, Zsigmondnak Akay Zsófiától született leánya, aki 1759-ben hunyt el. Ferdinánd másodszor az 1740-ben született Szent-Ivány Évát vette feleségül, Mártonnak Ozoróczi és Kohanóczi Ottlik Judittól született leányát, aki férjét túlélve, másodszor Szent-Ivány László második neje lett, vö. Szluha: Liptó 706, XX. t. és 659, XVI. t.

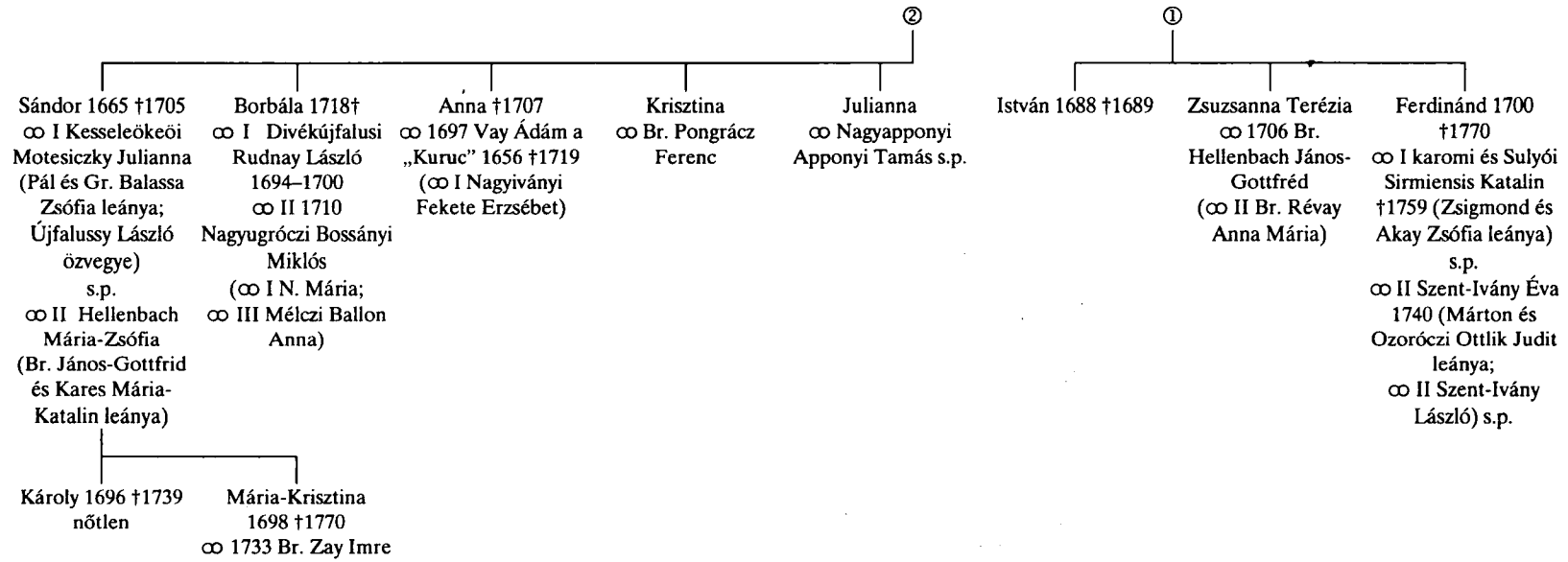
¹¹² Zayugrócon kötöttek házasságot 1706. május 30-án. Egyetlen gyermekük Teréz, előbb Szulyovszky Zsigmond, majd Bossányi László neje. Mindkettőtől gyermektelen. Az 1702-ben atyjával együtt bárói rangot nyert ifj. János-Gottfréd Zay Sándor második feleségének, Hellenbach Mária-Zsófiának (vö. supra 104. j.) öccse volt, vö. Szluha: Nyitra I. 482, I. t.

Zay I. tábla

Zay II. tábla 17. század, Bárói főáguk a Kollonich házasságokig

MELLÉKLETEK

Pyramus Rex Dignatus et Dhabrhordia
 filijs et filijs ex. yno
 Raby Dignatus Nominis Salus P. w. manibus
 ita. Dignatus debuit debitoris et P. manibus
 ita. P. w. solvitur et Raby manibus
 P. w. Dignatus Dignatus l. 40. P. w. manibus et Raby
 P. w. Dignatus Dignatus, filius Dignatus P. w. manibus
 P. w. Dignatus Dignatus et Raby P. w. manibus

T. P. manibus Dignatus P. w. manibus

Sar. Cas. Mattab Dignatus Dignatus Dignatus
 T. P. manibus Dignatus P. w. manibus

P. w. Dignatus Dignatus Dignatus
 Dignatus Dignatus Dignatus Dignatus

et Magni Dignatus Dignatus
 et Dignatus Dignatus Dignatus

Art. Dignatus Dignatus Dignatus
 Anno Dignatus 1570

Et Dignatus Dignatus Dignatus, Dignatus
 Dignatus Dignatus Dignatus, Dignatus
 Dignatus Dignatus Dignatus, Dignatus
 Dignatus Dignatus Dignatus Dignatus Dignatus
 Dignatus Dignatus Dignatus Dignatus Dignatus

J. Jac. VII. R. 1.

1570 Testamentum My. D. P. manibus
 Dignatus Dignatus Dignatus

Anno 1700. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44. 45. 46. 47. 48. 49. 50. 51. 52. 53. 54. 55. 56. 57. 58. 59. 60. 61. 62. 63. 64. 65. 66. 67. 68. 69. 70. 71. 72. 73. 74. 75. 76. 77. 78. 79. 80. 81. 82. 83. 84. 85. 86. 87. 88. 89. 90. 91. 92. 93. 94. 95. 96. 97. 98. 99. 100. 101. 102. 103. 104. 105. 106. 107. 108. 109. 110. 111. 112. 113. 114. 115. 116. 117. 118. 119. 120. 121. 122. 123. 124. 125. 126. 127. 128. 129. 130. 131. 132. 133. 134. 135. 136. 137. 138. 139. 140. 141. 142. 143. 144. 145. 146. 147. 148. 149. 150. 151. 152. 153. 154. 155. 156. 157. 158. 159. 160. 161. 162. 163. 164. 165. 166. 167. 168. 169. 170. 171. 172. 173. 174. 175. 176. 177. 178. 179. 180. 181. 182. 183. 184. 185. 186. 187. 188. 189. 190. 191. 192. 193. 194. 195. 196. 197. 198. 199. 200. 201. 202. 203. 204. 205. 206. 207. 208. 209. 210. 211. 212. 213. 214. 215. 216. 217. 218. 219. 220. 221. 222. 223. 224. 225. 226. 227. 228. 229. 230. 231. 232. 233. 234. 235. 236. 237. 238. 239. 240. 241. 242. 243. 244. 245. 246. 247. 248. 249. 250. 251. 252. 253. 254. 255. 256. 257. 258. 259. 260. 261. 262. 263. 264. 265. 266. 267. 268. 269. 270. 271. 272. 273. 274. 275. 276. 277. 278. 279. 280. 281. 282. 283. 284. 285. 286. 287. 288. 289. 290. 291. 292. 293. 294. 295. 296. 297. 298. 299. 300. 301. 302. 303. 304. 305. 306. 307. 308. 309. 310. 311. 312. 313. 314. 315. 316. 317. 318. 319. 320. 321. 322. 323. 324. 325. 326. 327. 328. 329. 330. 331. 332. 333. 334. 335. 336. 337. 338. 339. 340. 341. 342. 343. 344. 345. 346. 347. 348. 349. 350. 351. 352. 353. 354. 355. 356. 357. 358. 359. 360. 361. 362. 363. 364. 365. 366. 367. 368. 369. 370. 371. 372. 373. 374. 375. 376. 377. 378. 379. 380. 381. 382. 383. 384. 385. 386. 387. 388. 389. 390. 391. 392. 393. 394. 395. 396. 397. 398. 399. 400. 401. 402. 403. 404. 405. 406. 407. 408. 409. 410. 411. 412. 413. 414. 415. 416. 417. 418. 419. 420. 421. 422. 423. 424. 425. 426. 427. 428. 429. 430. 431. 432. 433. 434. 435. 436. 437. 438. 439. 440. 441. 442. 443. 444. 445. 446. 447. 448. 449. 450. 451. 452. 453. 454. 455. 456. 457. 458. 459. 460. 461. 462. 463. 464. 465. 466. 467. 468. 469. 470. 471. 472. 473. 474. 475. 476. 477. 478. 479. 480. 481. 482. 483. 484. 485. 486. 487. 488. 489. 490. 491. 492. 493. 494. 495. 496. 497. 498. 499. 500. 501. 502. 503. 504. 505. 506. 507. 508. 509. 510. 511. 512. 513. 514. 515. 516. 517. 518. 519. 520. 521. 522. 523. 524. 525. 526. 527. 528. 529. 530. 531. 532. 533. 534. 535. 536. 537. 538. 539. 540. 541. 542. 543. 544. 545. 546. 547. 548. 549. 550. 551. 552. 553. 554. 555. 556. 557. 558. 559. 560. 561. 562. 563. 564. 565. 566. 567. 568. 569. 570. 571. 572. 573. 574. 575. 576. 577. 578. 579. 580. 581. 582. 583. 584. 585. 586. 587. 588. 589. 590. 591. 592. 593. 594. 595. 596. 597. 598. 599. 600. 601. 602. 603. 604. 605. 606. 607. 608. 609. 610. 611. 612. 613. 614. 615. 616. 617. 618. 619. 620. 621. 622. 623. 624. 625. 626. 627. 628. 629. 630. 631. 632. 633. 634. 635. 636. 637. 638. 639. 640. 641. 642. 643. 644. 645. 646. 647. 648. 649. 650. 651. 652. 653. 654. 655. 656. 657. 658. 659. 660. 661. 662. 663. 664. 665. 666. 667. 668. 669. 670. 671. 672. 673. 674. 675. 676. 677. 678. 679. 680. 681. 682. 683. 684. 685. 686. 687. 688. 689. 690. 691. 692. 693. 694. 695. 696. 697. 698. 699. 700. 701. 702. 703. 704. 705. 706. 707. 708. 709. 710. 711. 712. 713. 714. 715. 716. 717. 718. 719. 720. 721. 722. 723. 724. 725. 726. 727. 728. 729. 730. 731. 732. 733. 734. 735. 736. 737. 738. 739. 740. 741. 742. 743. 744. 745. 746. 747. 748. 749. 750. 751. 752. 753. 754. 755. 756. 757. 758. 759. 760. 761. 762. 763. 764. 765. 766. 767. 768. 769. 770. 771. 772. 773. 774. 775. 776. 777. 778. 779. 780. 781. 782. 783. 784. 785. 786. 787. 788. 789. 790. 791. 792. 793. 794. 795. 796. 797. 798. 799. 800. 801. 802. 803. 804. 805. 806. 807. 808. 809. 810. 811. 812. 813. 814. 815. 816. 817. 818. 819. 820. 821. 822. 823. 824. 825. 826. 827. 828. 829. 830. 831. 832. 833. 834. 835. 836. 837. 838. 839. 840. 841. 842. 843. 844. 845. 846. 847. 848. 849. 850.

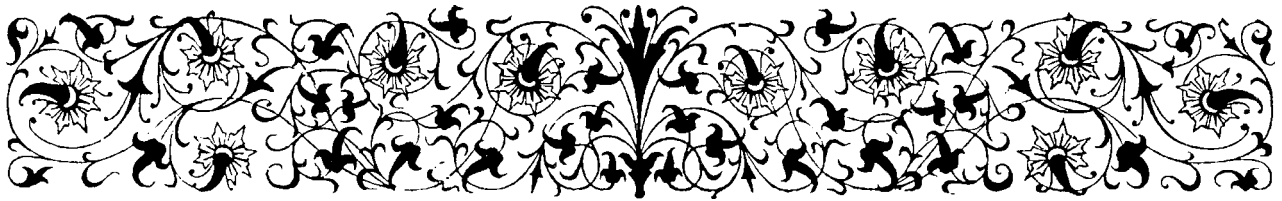
[illegible]

Corpus cruce meum Comendo et uia p.p. li
nam Conosco ob spem mea firmam de
futura Refurrectione.

futura Riforma.
 In bonis aut. malis exposalibus har.
 facio pro dña rōmā or libris mris
 rēstaurandis diffosionē qua omēs
 vobis et consensu vři volūnt et debent.

Primum omnium bona mea hereditaria
per quos possessionem habeo, quos me et
heredes meos sustinent, huius
libris meis filijs meis et filiis et
filiis et filijs.

Similiter etiam qui in suis primis et
secundis et tertiis et quibuslibet
aliis consensibus et dotibus suis habere debent
et in domo sua Regni.

ROKONSÁG, CSALÁD, TULAJDON SZENT ISTVÁN TÖRVÉNYEIBEN

Rokonok említésével István I. törvénykönyvében a 6., 12., 14., 15., 26. és 34. törvényben találkozunk. Az oly sokszor értelmezett és magyarázott 6. törvényben így: „Királyi hatalmunknál fogva elhatároztuk, hogy mindenkinek álljon szabadságában vagyonát felosztani, feleségének, fiainak s leányainak és *rokonainak*, vagy az egyháznak adományozni, és ezt halála után se merje senki érvénytelenné tenni.” A 12. törvényben a gyónás nélkül elhalálozottakkal kapcsolatban, akikhez a rokonok és hozzátartozók nem hívnak papot. „Ha azonban a *rokonai* és hozzátartozói mulasztották el a papot hívni, és ezért hal meg gyónás nélkül, gazdagítsák őt imádságokkal és vigasztalják könyörgésekkel, a *rokonai* azonban hanyagságukért bűntőlessel vezekeljenek a papok ítélete szerint.” A gyilkosságokról szóló 14. törvényben a száztíz aranypénzben meghatározott vérdíj felosztását illetően. „Ebből (ti. a vérdíjből – K. S.) ötvenet a királyi kincstárba kell vinni, ötvenet adjanak a *rokonoknak*, tízet pedig a bírácoknak és közbenjáróknak ajándékozzanak.” A 15. törvényben a feleséggyilkossággal összefüggésben: „Ha valaki az ispánok közül ... felesége meggyilkolásával mocskolja be magát, ... ötven tinóval egyezzek meg az *asszony rokonaival*, és vezekeljen az egyházi törvények parancsai szerint. Ha pedig valamelyik vitéz vagy gazdagabb ember esik ugyanazon bűnbe, ... fizessen a *rokonoknak* tíz tinót és vezekeljen, ahogy mondtunk. Ha pedig népből való ember követi el ugyanezt a bűnt, öt tinóval egyezzek meg a *rokonokkal*, és vessék alá az említett bűjtőknek.” A gyermektelen özvegy jogai tárgyában hozott 26. törvényben: „Ha pedig valaki gyermek nélkül marad özvegyen, és azt ígéri, hogy megmarad özvegységében újabb házasság nélkül, akarjuk, hogy legyen hatalma minden javai felett, és bármit akar azokkal tenni, megtehesse.

Halála után azonban e javak szálljanak vissza férje *rokonaira*, ha vannak *rokonai*, ha pedig nincsenek, a király legyen örököse.” Végül a varázslókról szóló 34. törvényben ekképpen: „...Semmiféle személy ne merjen varázslással vagy kuruzslással bárkit is elméjének állapotában megrontani vagy megölni. Mégis, ha valaki, akár férfi, akár nő, a jövőben ezt merészelné, adják át a varázslással megrontott kezére, vagy *rokonai* kezére, hogy azok akaratuk szerint ítélkezzenek fölötte.”¹ (A kiemelések mindvégig az én kiemeléseim – K. S.)

A fentiek után aligha kétséges, hogy István országában mint a vérségi szervezet legtipusosabb formája, a rokonság fogja egységbe a szabadok különféle csoportjait, és mint ilyen – Arisztotelész szavaival – a „közös együttélés” legáltalánosabb, egyben legjelentősebb intézménye², mellyel a törvényhozásnak is számolnia kell, amelyet az uralkodó, továbbá a legfelsőbb körök sem hagyhatnak figyelmen kívül. (Csak mellékesen jegyezném meg, hogy a *servusok* és *ancillák* ilyen és hasonló szervezeteiről a törvényekben nem esik szó, jogos észrevétel lehet tehát, törvényesen elismert rokonsága is csak szabad embernek lehetett.)

Mint az idézetekből is eléggé nyilvánvaló, az itt tárgyalt rokonság nagyjában-egészében területileg is zárt, egyszersmind mélyen gyökeredző kötelék, hiszen különben hogyan lehetne számon kérni, miért nem hívtak papot a haldoklóhoz, ha a rokonok nem egymás közelében, hanem elérhetetlen távolságban élnének egymástól, és hogyan illethetné rész a rokonságot az asszony vérdíjából, ha a házassággal az asszony minden kapcsolata megszűnne saját rokonságával. A rokonság együttélése egyébként (nagyon sok okra visszavezethető) ősi gyakorlat. Nem véletlen,

hogy ezt dicsőíti Dávid zsoltára is, amikor ezeket mondja: „Ecce quam bonum et quam jucundum, habitare fratres in unum!”, azaz Károli Gáspár fordításában: „Imé mily jó és mily gyönyörűséges, amikor együtt lakoznak az atyafiak.”³

Ami általános elterjedtségét illeti, leszögezhetjük, hogy a szabadok körében mindenütt, minden rétegben jelen van. A *comesek*, azaz az ispánok között csakúgy, mint a *milesek* (vitézek), illetve jobb módúak, végül a *vulgarisok*, azaz a közrendű szabadok közt is. Van rokonsága a férjnek, van a feleségnek, tehát mindenki tartozik valahová, valamelyik rokonsághoz, és így nemcsak társadalmilag határozódik meg az egyén, hanem származása, vérségi hovatartozása szerint is.

Mindennek folyamányaként illeti részesedés az egyént például a megölt rokon vérdíjából, és amiről a törvény nem szól: a vérdíjhoz hasonlóan a rokonság minden javaiból, így elsősorban is a létfenntartáshoz szükséges eszközökből. Így élvez előjogot a férj rokonsága az özvegy javaira, s csak ha a férjnek nem volna rokonsága (ami nyilván rendkívüli eset), akkor lehet örökös a király. (A *fiscus* örökösödésének első említése törvényeinkben.)

A rokonság – ez is kitűnik a törvényekből – kollektív felelősség alapján működő szervezet, amelyben mindenki felel mindenkiért, közösen bűnhődnek a mulasztásokért, de közösen torolják meg, együtt mondanak ítéletet, ha valakit megölnek vagy megroontanak közülük.

Ennyit egyelőre a törvényekből levonható főbb tanulságokról, illetve ismérvekről. Azt sem szükséges hitem szerint ismételtelen külön is hangsúlyoznunk, hogy a törvényekben említett rokonságok ősi intézmények, amelyek István korában már igen hosszú múltra tekintettek vissza, hogy maga a *rokonság* név is ősi örökség, az uráli idők *rok* szavának származéka⁴, és az is nyilvánvaló lehet, hogy a törvényben említettek érthetően nem tartalmazzák a rokonság által betöltött funkciók teljes felsorolását (minthogy az nem volt, nem is lehetett feladatuk).

És ha az imént már szóba hoztuk Arisztotelész nevét, szabadjon munkánkat egy általa megfogalmazott és többször is hangoztatott módszertani elv szerint folytatnunk, aszerint nevezetesen, hogy miután minden egész részekből tevődik össze, a részek felé kell haladnunk, ha az egésztől is többet akarunk tudni.⁵ Nézzük meg tehát, milyen elemei, részletei tűnnek elő a rokonságnak a tanulmányozott törvények szerint. Annál inkább, mert erre bizonyos mértékig a

lehetőségek is adottak. Első tekintetre nyilvánvaló például, hogy a 6. törvényben említett feleség, fiúk és lányok más kör, mint az ugyanott szintén szereplő rokonok, jóllehet mindkettő belefér a rokonság kategóriájába. Jól érzékelhető a különbség a 12. törvényben is a rokonok és hozzátartozók (*parentes et proximi*) között, holott ezeknek is, azoknak is imádkozniuk és vezekelniük kell, ha nem hívtak papot a haldoklóhoz.

Férj és feleség, gyermekek, majd a továbbiakban szóba kerülő özvegy, nem kérdés, hogy ezek az adatok a szülő(k) + gyermek(ek) képlet alapján leírható kiscsaládról szólnak, amely a törvényekből kiolvashatóan is az a szilárd alap, amelyre a rokonság épül, jóllehet azokban, ti. a törvényekben, a család semmi név alatt se jön elő. Nem felesleges rámutatni viszont, hogy a *kiscsalád* a tárgyalt korban már a magyarok közt is igen régi intézmény. Anonymus is megírja a hajdani elődökről: „Nem paráználkodtak, hanem mindenkinek csupán csak egy felesége volt.”⁶ A kiscsalád alapja pedig a házasság, amelynek – mint Ibn Rusztah és Gardézi leírásából tudjuk – legelterjedtebb formája a magyaroknál a nővétel volt. A menyasszonynak szépségével és marháiban álló vagyonával arányos (marháiból, pénzből és bútorkból össze tevődő) vételárat visznek, miután ezt megszámolták, elviszik a lányt, aki apjától kelengyét kap.⁷ Dívott emellett még a lányrablás is, minek büntetéséről az első törvénykönyvben olvasható 27. törvény intézkedik.⁸

A törvények alapján tehát világosan rajzolódnak ki a kiscsalád körvonalai, és lépnek színre a természetes személyek is, akik a családi kört alkotják, és akik egyúttal a rokonságnak is oszlopos tagjai. A „feddhetetlen erkölcsű, nős és családós emberek” (*uxores et filios habentes*), akiknek díszes jogosítványa, hogy egyházi személyek ügyeiben is tanúskodhatnak⁹, a férjek¹⁰, férjes asszonyok, feleségek¹¹, gyermekek és gyermektelen özvegyek, fiúk, lányok, árvák¹².

A jelzett kör szereplői közül István törvényei kiemelten a gyilkosságba esett férjekkel, a feleségüket elhagyó férfiakkal, illetve velük együtt az elhagyott asszonyokkal, továbbá az özvegyekkel foglalkoznak.

A gyilkos férjnek az első törvénykönyvben olvasható, fentebb idézett 15. törvény szerint az egyház előírásainak megfelelően kellett vezekelnie és a meggyilkolt rangjának megfelelő kárpótlást volt köteles adni. Ha *comes* volt a tettes, ötven, ha *miles* (vitéz) tíz, ha *vulgaris* (közrendű) öt tinót tartozott adni, illetve az asszony rokonságával ennyiben megegyezni.

„...Hogyha valaki szemtelenségből feleségének megutálása miatt – szól az első törvénykönyvben a 30. törvény – hazájából elmenekül, az asszony mindent, ami férjének birtokában volt, bírjon mindaddig, amíg férjét vissza akarja várni, és senki se merészkedjék őt más házasságba kényszeríteni. És ha magától akar férjhez menni, szabad neki, az őt megillető ruhákat magához véve, és egyéb javakat otthagya, házasságra lépni.” A hazatért férj csak püspöki engedéllyel nősülhetett újra.¹³

A törvény tehát az elhagyott asszonyt mindaddig férje javainak élvezetében hagyta, míg férjét visszavárta. Ha viszont saját elhatározásából akart újra férjhez menni, férje javait hátra kellett hagynia, és mint vagyontárgyat egyedül ruháit vihetette magával.

Hasonló jogállást biztosított az első törvénykönyvben a 26. törvény a gyermektelen maradt özvegynek is, ha ígéretet tett, hogy nem köt újabb házasságot. Halála után a javak a férj rokonaira szálltak (valószínűleg az özvegy összes különtulajdonával együtt).

Ugyancsak tilos volt házasságra kényszeríteni az árvákkal hátra hagyott özvegyet is, ha ígéretet tett, hogy amíg csak él, gyermekeivel marad. „Ha azonban fogadalmát megváltoztatta, ismét férjhez akart menni és az árvákat el akarja hagyni, az árvák vagyonából semmit ne követelhesen magának, csupán az őt illető ruhákat.”¹⁴ Ez utóbbiakat illetően a 26. törvény latin szövegében *sibi congrua vestimenta*, a 30. szövegében *congruis sibi vestimentis* olvasható, ami megengedi a feltevést, hogy nem pusztán ruhákról volt szó, hanem más tárgyakról is, pl. szőnyegekről, amiket asszony eredendően a kelengyéjével hozott magával (és távozáskor is azért vihetett magával, mert nyilvánvalóan az övéi voltak, valószínűleg ezzel függ össze a máig élő szólás is: „amit hoztál, elviheted”).

A magyar családjog első darabjait olvasva azonnal feltűnik, hogy se az özvegyet, se az elhagyott asszonyt nem volt szabad új házasságra kényszeríteni. A törvény szövege, hangja e tekintetben kemény, félreérthetetlen, kategorikus. Nyilvánvaló, hogy ez az intézkedés, illetve ez a jog még új volt, eléggé egyértelműen utal erre a 26. törvény, amikor is azt mondja: „legyen meg neki (ti. az özvegy nőnek – K. S.) az a tőlünk nyert joga, hogy ... senki ne kényszerítse őt újabb házasságba.”

Sokan az idézett törvényhelyeket, mint a levirátus, illetve levirházasság tilalmazását, sőt felszámolását értelmezik, holott a törvényben igazában csak a kényszerítés tilalmazásáról van szó.

A levirátus azt jelentette, hogy a gyermektelen asszony a férj halála után nem hagyhatta el férje atyafiságát, hanem köteles volt sógorához feleségül menni, hogy tőle teherbe esve gyermeket szüljön. A vonatkozó törvények ezt nem tiltják az özvegy, illetve az elhagyott asszony számára, hanem csupán a kényszerítés, illetve az erőltetés ellen lépnek fel.

A levirátus ui. nem az a fajta kényszer vagy mumus volt, amivel asszonyokat fenyegetni lehetett volna. A Biblia szerint éppen, hogy nem (!). Az özvegy a vének előtt emelhetett panaszt, ha sógora nem akarta őt feleségül venni. Ha a vének intése se használt, az özvegy nyilvánosan alázhatta meg a makacskodó sógort. „9. Akkor járuljon hozzá (ti. sógorához – K. S.) az ő ángya a vének előtt, és húzza le saruját annak lábáról, és köpjön az arcába, és szóljon, és ezt mondja: így kell cselekedni azzal a férfival, aki nem építi az ő testvérenek házát. 10. És lehúzott sarujú háznépnek nevezzék az ő nevét Izraelben.”¹⁵

A férjes asszonyokért, az általuk elkövetett lopás esetén a férj viselt felelősséget. Ha férjes asszony lopott, az első törvénykönyvben lévő 31. törvény szerint először és a második esetben a férjnek kellett megváltania, ha harmadszor is lopott, el kellett adni.¹⁶

Tanulmányozva a törvényeket, nem maradhat kétségünk aziránt, hogy természetesen a *rokonság* is csak rész (!) a nagy egészhez képest. A nagy egész pedig, amelyhez, mint összességhez a minden rendű és rangú rokonságok tartoznak, István törvényei szerint a „gens huius monarchie”¹⁷, azaz a királyságnak népe. A népet pedig a törvény szerint kizárólag csak a szabadok alkotják. Teljesen egyértelmű az első törvénykönyv 20. törvényéből, amely így kezdődik: „Hogy ennek az országnak a népe mentes és nyugodt maradjon a rabszolgák és a rabszolganők mindenmű támadásától és vádaskodásától.” Aligha vitatható, hogy az ország, a királyság népe, tehát a gens a szabadokat (de ott is főként a dominusokat és dominákat) jelenti, és ebben a körben, ti. a gens soraiban semmi helyük a *servusoknak* és *ancilláknak*.

Összegezve az eddigieket: István törvényeinek tanúsága szerint a szabadok körébe tartozó természetes személyeket első fokon a családok fogták közösségbe, ezek fölött mintegy rájuk épülve találjuk a rokonságot, végül mint nagy, minden szabadra kiterjedő összefoglaló egység fogja közösségbe az egészet a gens, azaz a nép. Család, rokonság, nép. Mindez pedig kísértetiesen hasonlít a Bibliából megismerhető archaikus viszonyokra, ahol is a népek „fő paramétere” a nyelv, család, nemzetség¹⁸, és eszerint határo-

zódik meg az egyén is, illetve határozza meg önmagát is. Herodotosz is megírja, hogy amikor elfogják és kihallgatják Helena elrablóját, Alexandroszt, előbb nemzetségét részletezi, és csak utána nevezi meg családját.¹⁹

Kérdés, vajon a törvényekben említett rokonságok társadalomtörténeti, történelmi, szociológiai szempontból, lényegüket tekintve, pontosabban miféle, hová sorolható képződmények?

Molnár Erik ismert, a maga idején számos új szempontot hozó Társadalomtörténete „kifogástalan pontossággal”, mint patriarchális nemzetségeket határozta meg azokat. „Szent István törvényeiben – írja – még társadalmi szerepet töltenek be a nemzetségek parentes, cognati néven. A bűbajosokat és ördögösöket a nemzetségnek adják ki megbüntetés végett, s a nemzetségeket illeti meg a vérdíj, illetve ennek egy része tagjai meggyilkolása esetén, vagy ha a nemzetségből férjhez ment nőt házastársa megölte. A régi nemzetségi bíraskodás is fennáll még annyiban, hogy felkért döntőbírák járnak el emberölés esetében.”²⁰

„Az apaági nemzetség – olvassuk továbbá idézett művében – ugyanazon férfiőstől fiágon leszármazó személyek legtágabb körű exogám vérrokonsági csoportja, amelynek tagjai csak a csoporton kívül nőülhetnek.” Az egyes nemzetségek keretében, mint alcsoportok foglaltak helyet a szintén exogám *nagycsaládok*, az ún. *ágak*, a nagycsaládok körében pedig a házaspárokból és gyermekekből álló kiscsaládok. A nemzetség tehát nem a vérrokon kiscsaládok köteleke, ez utóbbiak, ti. a kiscsaládok közös szervezete a *nagycsalád*. A létfenntartás, a sikeres gazdálkodás azonban arra készíti a nagycsaládokat, hogy növeljék az állatállományt, ami egy idő után a nagycsaládok különválásához vezet, mert megnőtt nyájaik számára külön legelőkre és itatókra van szükségük. Az elszakadt nagycsaládok önállósulnak, más nemzetségekhez, esetenként idegen nemzetségekhez csatlakoznak.²¹

Ugyancsak részletes és színes képet fest a honfoglaláskori nagycsaládokról László Gyula, aki sok más mellett analógiák alapján hangsúlyozza, hogy a nemzetségek ágait a nagycsaládok képezték. „A magyar nagycsalád – summázza vizsgálódásai eredményeit – nemcsak vagyon-, vér- és munkaközösség volt, hanem megbonthatatlan mágikus egység is.”²²

István királyról írott nagyszabású művében egyértelműen szögezi le Györffy György is, hogy a magyar társadalom alapsejtje a 10. században a nagycsalád, „mely annyi kiscsaládból állt, amennyi az együtt le-

geltethető állatállomány gazdaságos ellátását biztosítani tudta”. Hozzáteszi: kétségbe vonható, hogy a rokon nagycsaládokból álló nemzetségek intézménye a honfoglalás idején általános lett volna, és a nagycsaládokat a régi törökség auljaival hozza összefüggésbe.²³ (Az *aul* – mint ismeretes – az állattartó szállás, illetve az együtt gazdálkodó rokon családok közössége a keleti nomád népeknél.)

Magyar nemzetségekről először Bölcs Leó 904 után írt *Taktikájában* olvashatunk, ahol több más mellett arról tájékoztat, hogy az általa türköknek nevezett magyarok „nemzetségek és törzsek szerint szétszéledve legeltetik lovaikat folyvást télen-nyáron”.²⁴ Bíborbanszületett Konstantinos A birodalom kormányzásáról – 951–952 táján befejezett – művében említi Levedi, majd két ízben is Árpád nemzetségét. Társadalomtörténeti szempontból külön is figyelemre méltó, hogy Levedi nemzetségéről szólva utal annak fényére²⁵, azaz előkelő voltára. Egyértelmű ebből, hogy az egyes nemzetségek a ranglétra különböző fokain foglalnak helyet, mert ahol fényes, azaz előkelő, gazdag nemzetségek vannak, ott szükségszerűen kevésbé előkelő, sőt szegény nemzetségeknek is lenniük kell, különben semmi értelme a megkülönböztetésnek.

A Tátony-nemzetségről írott kitűnő tanulmányában Gerics József mutat rá, hogy babona az az állítás, miszerint 11–12. századi forrásaink nem ismerték, és nem használták a *nemzetség* nevet. Ellenkezőleg. Az a valóság, hogy ismerik és eléggé változatos terminológiájuk van rá.²⁶

Így igaz. És az sem felel meg a valóságnak, hogy okleveleinkben 1183-ból való volna a nemzetségek első említése. A király nemzetségét már a veszprémi apácák Szent Istvántól eredő, Kálmán által 1109-ben megerősített oklevele is említi.²⁷

A magyar szentek legendáiban nemzetség említésével először István kisebb legendájában találkozunk, amikor a szerző arról ír, hogy Géza „ex latissima Romanorum imperatorum prosapia”, azaz a római császárok kiterjedt nemzetségéből választott felette nemes feleséget fiának.²⁸ A nemzetség tehát *prosapia* néven jelenik meg. Szent Imre 12. század derekára keltezhető legendájában szintén találkozunk két ízben is a *prosapia* szóval.²⁹ Gellért püspök nagy legendájában jön elő a nemzetség jelölésére a *natio* és a *de genere* formula³⁰, mely utóbbi – mint Gerics József hangsúlyozza – a 11. századi gestából való átvétel.³¹ László legendája újra a *prosapia* nevet használja.³²

11–12. századi gestáink további szava a *propago* (=sarjadék, utódok). Gerics megállapítása szerint a

propago a *genus* (=nemzettség, azaz emberek természet szerinti összetartozása) szinonimájának tekinthető.³³

Anonymus gestájában ebben a tekintetben a *genus* (de *genere*) *generatio*, *progenies* (=nem, nemzettség) a kulcsszavak.³⁴ Kézainál szintén a *generatio*, *genus* (ex *genere* szókapcsolatban is), *progenies* nevekkel találkozunk, új elem csupán a *natio* és a *tribus* ilyen értelemben vett használata.³⁵ Az előbbi, ti. a *natio*, a Krimhild csatáját követő események leírásánál, amikor Csaba hunjaival Görögországban is maradhatna, de ehelyett „in Scitiam ad patris nationem ac cognatos”, tehát apja nemzettségéhez és rokonságához tért vissza.³⁶ *Tribus* a klasszikus latinban eredetileg törzs, Servius Tullius óta területi szervezet.³⁷ Az advenákról szóló rész tételmondata alapján teljesen világos, hogy Kézai a *tribus* a *progeniesszel* (=nem, nemzettség, utódok) értelmezi, és a kettőt a *generatio*val veszi egybe. Íme: „Cum pura Hungaria plures tribus vel progenies non habeat quam generationes centum et octo.”³⁸ Szabatos fordításban: „Az igazi magyarság törzsekkel és ágakkal nem több, mint száznyolc nemzettség.” Így használja még Noé utódainak ismertetésénél (holott itt a Biblia is *generatio*t ír³⁹), és így a Léltől származó Zuárd–nemzetsegnél (*tribus et cognatio*).⁴⁰ (Egyszer területi értelemben is előfordul.⁴¹)

Törvényeinkben nemzettség említésével *generatio* néven első ízben az Aranybulla 4. pontjában találkozunk.⁴² (Csak mellékesen jegyzem meg, az 1231. évi megújítás alkalmával *generatio* helyett *cognatio*t írtak; még eldöntendő, vajon tollhibáról vagy tudatos szócsereéről van-e szó?)⁴³ Az 1267. évi dekrétum következetesen *generatio*t ír,⁴⁴ az 1290–1291. évi törvények szintén.⁴⁵ Az 1298. évi törvényekben *stirps* (=törzs, nemzettség, család), *generatio* olvashatók.⁴⁶

Árpád-kori elbeszélő forrásainkból és törvényeinkből első nekifutásból a következő szójegyzék állítható össze: *natio*, *genus* (de *genere*), *propago*, *generatio*, *progenies*, (egyedül Kézainál, nyilván sajátos értelmezés következményeként) *tribus*.

Ezzel szemben István törvényei a rokonságról a *parens* (=atyafi, rokon), *proximi* (=legközelebbi rokonok), *cognatus* (=atyafi, vérrokon)⁴⁷ alapszavak felhasználásával szólnak.

Ha a fentiekhez hasonlóan a *rokonság* nómenklatúrájának összeállítására is kísérletet teszünk, úgy az Intelmekben a *parentele et cognitioni* szókapcsolatra⁴⁸ figyelhetünk fel, *parentela* =rokonság, atyafiság, *cognatio* =vér szerinti rokonság, atyafiság. (Ugyanitt bőséggel találni a családdal kapcsolatos szókészletből

is: *pater*, *frater*, *parens* szülők értelemben, *filius*.⁴⁹ Gellért kis legendájában ismét a *cognatio*val találkozhatunk.⁵⁰ Anonymus szavai a *cognatio*, illetve a *cognatus* =atyafi, vérrokon⁵¹, ragozott alakjaival. Kézai a már többször említett *cognatuson* kívül a *proximust* és a *familiat* használja, mely eredendően háznépet jelent, de rokonság (sőt ritkán nemzettség) jelentése is van. Kérdésünk szempontjából nem lényegtelen, hogy amikor a nemzettség és rokonság kerül egymás mellé, Kézai a különbséget terminológiában is eléggé egyértelműen érzékelteti, ahogy már fentebb is idéztük Csaba történeténél: „ad patris nationem ac cognatos”. Hasonló ehhez: „Ex isto Zuárd oritur tribus et cognatio” =Tőle (ti. Léltől – K. S.) ered a Zuárd törzs (értsd nemzettség – K. S.) és rokonság.⁵²

Törvényeink szintén sorozatosan emlegetik a rokonokat és a rokonságot. László törvényeiben és a szabolcsi zsinat határozataiban *cognatus*, *parens*, *propinquus* (vér szerinti, sógorsági rokon) *proximus* alapszavak révén.⁵³ Kálmán törvényeiben és az esztergomi zsinat határozataiban egyedül a *parens* névvel találkozunk.⁵⁴ Az Aranybulla hírneves 4. cikkelyében *propinquiról* szól, és ezúttal is érdemes felhívni a figyelmet a Kézainál már említett jelenségre, arra ti., hogy a hivatkozott cikkely is gondosan ügyel a rokonság és nemzettség megkülönböztetésére, amennyiben ugyanabban a mondatban a *propinqui* mellett a nemzetseget a *generatio* névvel jelöli.⁵⁵ Az 1231. évi megújításban *propinqui sui* és *nullam penitus cognitionem* olvasható.⁵⁶ Az 1267. évi dekrétumban *cognati* néven szerepelnek a rokonok, gondosan megkülönböztetve a *generationestől*, azaz a nemzetsegbeliectől.⁵⁷ Az 1290–1291. évi törvényekben szintén a *propinquus* az alapszó, emellett feltétlenül fel kell figyelnünk a „proximiores de generatione”⁵⁸, azaz a nemzetsegből való közelebbi rokonok kiemelésére. Végül az 1298. évi törvényeknél a *proximus*, *cognatus*, *propinquus*, *condivisionalis* (=osztályos atyafi) az alapszavak,⁵⁹ az osztályos atyafi a törvényekben ezúttal jelenik meg első ízben.

Elvégezve a számvetést: Árpád-kori elbeszélő forrásainkban és törvényekben a rokonság megnevezésére a következő szavak szolgálnak: *parentela*, *cognatio*, *cognatus*, *proximus*, *familia*, *parens*, *propinquus*, *proximus*, *condivisionalis*, teljes alakban: *frater condivisionalis*.

Egybevetve a kétféle terminológiát, nyugodtan levonhatjuk a végkövetkeztetést, hogy az István törvényeiben szereplő *cognatio* et *parentes* nem nemzetse-

gek. Világosan és egyértelműen támasztja ezt alá a fentiekben hivatkozott, több helyen is tetten érhető gyakorlat, hogy amikor nemzetség és rokonság, nemzetségtagok és atyafiak együtt és egymás mellett kerülnek szóba, a források következetesen és egyértelműen különítik el a két alakzatot, és megkülönböztető terminológiát alkalmaznak.

Nagyon valószínű, sőt szinte bizonyítottnak vehető, hogy az István törvényeiben szereplő rokonságok jórészt önállósult vagy önállósulóban levő ágak, azaz *nagycsaládok* voltak, amelyek ház- vagy sátorközösségben, közös tulajdonlás (vagy birtoklás) alapján közös gazdálkodással és más kiegészítő tevékenységekkel éltek a maguk életét, ahogy erről már többen is írtak.⁶⁰

Fentebb már idéztük Bölcs Leó Taktikáját, amelynek tudósítása szerint a magyarok télen-nyáron törzsekre és nemzetségekre oszolva legeltetik folyvást lovaikat. Anonymus szintén kiemelve a nemzetségek szerepét, úgy írja le a honfoglalás történetét, hogy Árpád nemzetségek közt osztja fel a Kárpát-medence meghódított területét. Semmi kétség, hogy a felosztás helykijelölés alapján történt, és ezt színezte át az utódok képzelete „adományokká” (Árpád adományaivá), minthogy megfelelő irányítás nélkül, a rendezetlen helyfoglalás káoszhoz, sőt belvillongásokhoz vezetett volna, kiváltképp is ha igaz, amit Anonymus ír, hogy ti. „a magyarok lelke abban az időben nem áhított semmi mást, csak földeket foglalni, népeket hódítani és hadimunkát végezni”.⁶¹ Mindezekkel tökéletesen egybevág, hogy Kézai szerint Szkítia is nemzetségek között volt felosztva, szám szerint 108 provinciára, éspedig azért, mert az ősi magyarság is 108 nemzetségből állt.⁶²

Kézenfekvő és teljesen egyértelmű a következtetés, hogy a honfoglaló magyarság a földtulajdon alapformájaként a nemzetségi tulajdont ismerte. Mindezzel jól összefér a nagycsaládi birtoklás, illetve tulajdon megléte is. Elfogadva továbbá azt, hogy az ott-hon, a lakhely már a legrégebbi időkben is az egyes tulajdona, legyen bár az a szkíták szekere is,⁶³ a magántulajdon létezését is feltételeznünk kell, még ha az nem is több, mint egy sátor alapterülete, annak egy részlete vagy az a helyiség, amit az egyén és családja kapott a közösségből vagy a nagycsaládfőtől.

Biztosra vehető, hogy egyes gazdag nemzetségek és nagycsaládok már a honfoglalás előtt nagy kiterjedésű területeket tartottak hatalmukban, és szántó-földjeiken nagyarányú szemtermelést folytattak, az azonban, hogy ezek a földterületek *uradalmak* (do-

miniumok) lettek volna, mint Domanovszky Sándor állítja,⁶⁴ nehezen képzelhető el.

Az sem kétséges, hogy a föld már a honfoglalást megelőzően is fontos, nagy értékű vagyontárgy volt, amelynek minőségét gondosan vizsgálták, adott esetben cseréltek, adtak-vettek, mert ha ez nem így lett volna, a fehér ló mondája se jöhetett volna létre.

István törvényeiben a tulajdon különböző fő- és altípusaival találkozhatunk, és ezek szintén különböző módon csoportosíthatók. Mi a törvény logikája mentén haladva alapvetően két főtípust vélünk elkülöníthetőnek: 1. az egyházi tulajdont és 2. a halandók (azaz a világiak) tulajdonát.^{64/a} A halandók, tehát a világiak javai sorában a király, továbbá más világiak tulajdona és az adomány (donum) szerepelnek (az utóbbi csak a második törvénykönyvben, és amelynél kérdés, hogy eredendően mennyiben birtok, mennyiben tulajdon). A királyi tulajdon „*proprie sue hereditatis*” (=külön saját örökségei), illetve *res*, ... *ad nostram regalem dignitatem pertinet*” („dolog, ... amely a mi királyi méltóságunkhoz tartozik”) jelöléssel.⁶⁵

Az egyházi és a királyi tulajdonnal ezúttal nem foglalkoznék, az előbbiről csak annyit jegyeznek meg, hogy az egyházi tulajdont, amely akkoriban még vadonatúj volt, István – a törvényből kitetszően is – a lehető legnagyobb ellenérzés, a világi társadalom egy részének határozott nem tetszése közepette alapozta meg, olyannyira, hogy környezetében sem tűrte meg azt, aki csak szólni mert is az egyházi tulajdon ellen.⁶⁶

A világiak tulajdona *proprius* (proprius alakban), *res* (suarum rerum), *bona*,⁶⁷ nevek alatt.

És itt térnék vissza az I. törvénykönyvben olvasható, fentebb magyarul már idézett, és a szakirodalomban többször is figyelemre méltatott 6. törvényre. Ahhoz, hogy pontosan értelmezhesük, az eredetit, azaz a latin szöveget kell elővennünk.

„...Ut unusquisque habeat facultatem sua dividenti, tribuendi uxori, filiis filiabusque atque parentibus sive ecclesie, nec post eius obitum quis hoc destruere audeat.”⁶⁸ (=hogy mindenkinek legyen lehetősége az övét felosztani, feleségének, fiainak s lányainak és rokonainak, vagy az egyháznak adni, és ezt halála után se merészelje senki megsemmisíteni [a latin szövegben olvasható sua fordítható még: a sajátját, a magáét, tulajdonát behelyettesítésével]).

Félreérthetetlen, hogy a törvényben a *felosztás*, illetve a rendelkezés, végrendelkezés jogáról van szó. A törvény szavai szerint ez a jog mindenkit megillet. Mégis, ha körülnézünk, és alaposabban is megvizs-

gáljuk, hogy ki mindenkinek facultasa a felosztás és a rendelkezés, azonnal kitűnik, hogy korántsem mindenkié, hanem csak akinek van valamije, és köztük is, akiknek felesége, fiai, lányai vannak, tehát a nő, családosa szabad férfié, de ez a joga is csak arra terjed ki, ami az *övé* (sajátja, magáé)⁶⁹, és csakis ezt adhatja (vagy ebből adhat) családjá tagjainak, vagy ha úgy tetszik, rokonainak, avagy az egyháznak.

Engels írja a civilizációval létrejövő új intézményeket illetően, „jellemző még a civilizációra a végrendelkezés bevezetése, miáltal a tulajdonos még halála után is rendelkezhet tulajdona felett”. „...A németeknél a papok vezették be, hogy a jámbor német akadálytalanul hagyhassa vagyonát az egyháznak.”⁷⁰

Nem kívánunk ezúttal választ keresni rá, a mondatokkal összefüggésben mégis megkerülhetetlen kérdés: vajon azelőtt a családfőnek semmi facultasa se volt hozzá, hogy azt, ami az övé, fiainak, lányainak, rokonainak adhassa, másfelől, vajon ez a jog annyira jó és kívánatos lett volna, hogy ennél többet jobbat még a király se kívánhatott magának, mint ahogy az első könyv 7. törvényéből⁷¹ kitetszik? Válasz helyett megjegyezném csupán, hogy a törvényben igazából szó sincs szabad rendelkezésről, mint ahogy azt a nem egészen pontos fordítások⁷² sugallják, amennyiben a *facultas*, *divido*, *tribuo*, és a más helyeken használt *dominor*, *dominus* és az azokból képzett szavak⁷³ sem állnak szerves, elválaszthatatlan kapcsolatban a szabadság fogalmával. Nem szólva arról, hogy az a kör, amely kedvezményezettként jöhet számba, meglehetősen zárt, távolról sem olyan széles körű, hogy indokolt volna úton-útfélen szabadságról, szabad rendelkezésről zengedezni.

Bármilyen legyen is kérdéseinkre a válasz, tényként szögezhetjük le, hogy a családfő (és feltevésünk szerint eléggé egyértelmű, hogy itt a kiscsalád fejről van szó) rendelkezési jogának törvénybe iktatása fontos fejlemény volt, még akkor is, ha a rendelkezés joga – mint írtuk – csak zárt körre terjedt, és korántsem volt minden tekintetben szabad,⁷⁴ és csak arra vonatkozott, ami az övé, azaz a családfőé volt.

De mi volt, mi lehetett az övé, amit a törvény egyszerűen csak *sua* név alatt foglal össze?

E tekintetben eligazít, illetve jó tanáccsal szolgálhat a soron következő 7. törvényben olvasható *suum rerum* szókapcsolat, amelynek alapján teljesen biztos, hogy az önmagában álló *sua* csakis tulajdonra, tulajdontárgyakra vonatkozhat. A férj tulajdonát a 26. és 30. törvény is említi. A második könyv 2. törvényében pedig (akkorra nyilván már nagyot fordult a

világ) a *proprium* (=saját tulajdon) és a *donum* (=adomány) mellett ott van a félreérthetetlen, és többször használt *bonum* (=javak, jószág, gazdaság).⁷⁵

A férjnek, a családfőnek tehát, ahogy a fentiekből elég nyilvánvaló, már az első törvénykönyv kiadásakor (1001 táján) is voltak saját javai, amelyek fölött most már a 6. törvény által törvényesen is biztosított rendelkezési jogot nyert. (Hitünk szerint ez a tulajdon nem lehetett egészen új keletű.)

De ezek után is fennmarad a kérdés, vajon konkrétan mik is lehettek, voltak ezek? Kérdésünkre a két törvénykönyv alapján adhatunk választ, ha szemlét tartunk az azokban említett tulajdontárgyak fölött.

Ha végigtekintünk a két törvénykönyvön, megálapíthatjuk, hogy klasszikus értelemben is tulajdontárgy a rabszolga, a *servusok*, és az *ancillak*. A fölöttük való tulajdonjogot a törvények egész sora biztosítja.⁷⁶ A szabadosokról szóló törvény szerint a felszabadítás is kifejezetten a kiscsaládfő (a férj) joga, amit halála esetén a hátramaradt feleség, illetve fiai fogadosíthatnak.⁷⁷ A második törvénykönyvben olvasható 3. törvény pedig azt sejteti, hogy rabszolgáik a szegényebbeknek is voltak, erre enged következtetni, hogy a törvénytöveg olyan tulajdonossal is számol, aki a gyilkosságba esett rabszolgája után nem tudja megfizetni a kártérítést.⁷⁸

(Azzal sem foglalkoznék ezúttal, hogy a törvények logikája szerint valójában a szabadok teste is tulajdontárgy, hiszen annak is szabott ára van. 110 aranypénz vagy ugyanennyi tinó pl. a szabad ember vérdíja, hitszegés esetén 50 tinó a hatalmasok keze, 12 a népből valóké, 10 tinó a leányrablás megváltása.)⁷⁹

Ugyancsak mellékesen jegyezném meg, hogy a II. törvénykönyvben található 6. törvény arról árulkodik, hogy valamelyes tulajdonnal már a rabszolgák is rendelkezhettek, amennyiben az idézett helyen ez áll: „Ha valaki a rabszolgák közül lopást követ el, első esetben adja vissza a lopott dolgot, és orrát, ha tudja, váltsa meg öt tinóval, ha pedig nem, vágják le azt. Ha orra levágása után ismét lopást követ el, fülét váltsa meg öt tinóval, ha tudja, ha pedig nem, vágják le azokat.”⁸⁰ Öt, esetleg több tinója tehát már a rabszolgának is lehetett.

Tulajdontárgyként említik a törvények a ruhát. Az özvegynek, illetve elhagyott feleségnek, ha újra férjhez akar menni, törvényben biztosított joga, hogy magával viheti ruháit.⁸¹

Élelmiszerek tulajdonát kell feltételeznünk a hűsítés tilalmáról szóló első törvénykönyvben olvasható 10. és 11. törvény alapján.⁸²

Nyilván nagyon fontos, nyugodtan mondhatjuk kiemelkedő jelentőségű tulajdontárgy lehetett elsősorban valószínűen a gazdagoknál az aranypénz. Láttuk, 110 aranypénz volt a szabad ember vérdíja és 10 aranyat kellett fizetnie annak a milesnek, aki „az ő ispánja által igazságosan hozott ítéletet megvetve, a királyhoz fellebbez”-ett.⁸³

Ugyancsak becses vagyontárgya lehetett a szabad magyar férfinak a kard, amelynek kirántását oly szigorúan büntették a törvények. „Ha valaki karddal embert öl, ugyanazon karddal öljék meg őt.”⁸⁴ – rendelkezik a második törvénykönyv.

Tulajdontárgy továbbá az ökör, a ló, a tinó (= herélt növendék marha), a törvények alapján az lehet a benyomásunk, az utóbbiból, ti. tinóból sok lehetett a magyarok gazdaságaiban.⁸⁵

Közelebbi meghatározás nélkül említik még vagyontárgyként a törvények a szerszámokat, felszerelést és azt a „tízét”, amit az Isten ad egy évben, tehát az évi termést, amelyből a tizedről szóló törvény szerint a tizedik részt Istennek, azaz az egyháznak kellett adni.⁸⁶

Szerepelnek még a listán épületek, házak, udvarok (a törvénytövegekben: *curtim* vel *domum*), végezetül kunyhók.⁸⁷ Ha valaki tűzzel hamvasztotta másnak épületeit, újjá kell építenie azokat „mind az épületeket, mind ami felszerelés elégett” – szól a vonatkozó rendelkezés, továbbá 16 negyven solidust érő tinót kellett fizetnie.

A házak, *curtisok* és kunyhók vonatkozásában olvasható rendelkezések nem hagynak kétséget afelől, hogy a magyar jogalkotásban már a kezdet kezdetén szóhoz jutott a magánlak sérthetetlenségének elve. Ha ugyanis *comes* tört valaki házára, és megtámadta a ház urát, a kard kirántásáról hozott törvény szerint (azaz halállal) kellett bűnhődni. Ha mileseit küldte, 100 tinót tartozott fizetni. Ha miles támadt társa udvarára vagy házára, 10 tinóval kellett jóvátennie a támadást, ha *vulgaris*, vagy közrendű tört valaki kunyhójára, öt tinót kellett fizetni. Az idézetekből egyértelmű, hogy háza az első törvénykönyv kiadásakor még csak az előkelőknek, a gazdagoknak volt, a mileseknek, tehát vitézeknek udvara vagy háza, a közrendűeknek pedig csak kunyhója.

Nyilvánvaló, hogy a törvényeknek nem lehetett feladata, hogy felleltározzanak minden tulajdontárgyat. A dolgok természetéből következően azonban az is világos lehet, hogy nem lehetett megkerülni, hogy legalább a legfontosabb vagyontárgyak szóba ne kerüljenek. Ezt elfogadva, szerintünk az alábbi következtetések vonhatók le.

Az első törvénykönyv keletkezése idején a nő, szabad magyar férfinak rangjának megfelelően volt háza, udvara vagy kunyhója, (gazdasági) épületei, különféle szerszámai, használati tárgyai, köztük valószínűen már akkor is státuszszimbólumnak számítható kardja, ruhái (bár a törvények ezt csak a nőknél, az elhagyott feleségeknél és özvegyasszonyoknál említik), aranypénze(i), rabszolgái, lovakból, ökrökből, tinókból stb. összetevődő állatvagyon.

Amikor tehát az első törvénykönyv 6. törvényében arról olvasunk, hogy a nő szabad férfinak joga van felosztani, feleségének, fiainak, lányainak, rokonainak vagy az egyháznak adni, ami az övé (sua), elsősorban az ítélt felsorolt javakra kell gondolnunk, annál is inkább, mivel a felsorolt kategóriákban is mérhetetlen vagyon halmozható fel. És véleményünk szerint a törvényben a felosztható javakat illetően a hangsúly a *sua* (=övé, sajátja, magáé) szóra esik, mivel ezzel szemben, illetve ezen kívül még ott állt, ami a nemzetségé, illetve a nagycsaládé volt, ami fölött a (kis)családfőnek a törvény értelmében se volt, nem is lehetett rendelkezési joga.

További tényként szögezhető le, hogy az első törvénykönyvben nem esik szó földmagántulajdonról, se kicsiről, se nagyról. A *hereditas* (=örökség) név is – mint utaltunk rá – csak a király tulajdona kapcsán kerül elő (*proprie sue hereditatis* összetételben).

Abban sem lehetünk egészen biztosak, hogy a második törvénykönyvben a rendelkezési joggal szintén foglalkozó 2. törvényben *proprius*on már minden fenntartás nélkül földmagántulajdont lehetne, illetve kellene értenünk. Az ott olvasható *bonorum suorum*, illetve *bona* szavak nem erősítenek meg minden kétséget kizáróan ebben, lévén túl általánosak. Mindenesetre tény, hogy a törvény az adományok fölött is azt a hatalmat biztosította, mellyel a saját fölött már rendelkezett a tulajdonos, és ezt az örökösöknek is megadta.⁸⁸ Végrendelkezés, örökösödés szempontjából tehát a *donum* (=az adomány) ugyanaz alá a jog alá került, mint ami alatt a saját volt. Helyesen állapította meg Domanovszky Sándor: „Amikor Szent István meghonosította az adományrendszert, ezzel a magánbirtok alapjait is megvetette.”⁸⁹ Nem vita tárgya szerintünk, hogy a földmagántulajdon nálunk döntően és elsősorban az adománybirtokból sarjadt ki, attól a pillanattól kezdve, hogy az adományos jogot nyert rá, hogy úgy bánjon adományával, mint a sajátjával. Az ősi, az államalapítás korában már hosszú múltra visszatekintő formák átalakulása csak lassan ment, mint ahogy a tulajdonviszonyok átalaku-

lása is mindig és mindenhol elhúzódó folyamat, csak nagy idő elteltével megy végbe.

Az is tény végül, hogy a földmagántulajdon teljesen egyértelmű, konkrét és világos említésével törvényeinkben László 1077 körül keletkezett, úgynevezett második törvénykönyvében, a 8. törvényben találkozunk először, és pedig ebben a formában: „Ha valaki kardját kirántva embert öl, királyi ítélet végett vessék börtönbe, és minden vagyonát osszák három részre,

tudniillik szőleit, földjeit, szolgálonépét és rabszolgáit; s ebből két részt adjanak a megölt rokonainak, a harmadikat pedig a gyilkos gyermekeinek és feleségének. Ha pedig vagyona kisebb értékű, mint száztíz penza, szabadságát is veszítse el.”⁹⁰ (A kiemelés tőlem – K. S.)

Kávássy Sándor

JEGYZETEK

Ha elfogadjuk, hogy Istvántól törvénykönyvek maradtak ránk, teljesen természetes és logikus, hogy a két törvénykönyvben található jogszabályokat is *törvénynek* nevezzük (törvénykönyv, törvények). A jelen dolgozatban minden esetben eszerint járunk el.

Hogy segítsük az érdeklődő olvasót a problémák továbbgondolásában, a hivatkozott törvényeket illetően három lefolyást adunk meg: 1. *Závodszy Levente*: A Szent István, Szent László és Kálmán korabeli törvények és zsinati határozatok forrásai. Bp., 1904 (a továbbiakban: Závodszy), 2. *Lederer Emma* (szerk.): Szöveggyűjtemény Magyarország történetének tanulmányozásához I. Bp., 1964 (a továbbiakban: Lederer), 3. Szent István király Intelmei és Törvényei (Szent István Könyvek) Bp., 2000 (a továbbiakban: Intelmek és Törvények).

¹ Závodszy 144., 145–146., 151.; Lederer 17–19., 22–23.; Intelmek és Törvények 41., 44–47., 53., 57.

² *Arisztotelész*: Politika. Bp., 1984 (a továbbiakban: Arisztotelész i. m.) 151.

³ Vö. Biblia Sacra. Romae-Tornaci-Parisiis, 1927. 662. Ps 132, 1. Szent Biblia. Ford.: *Károli Gáspár*, Bp., 1976. 551.

⁴ A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára III. Főszerk.: *Benkő Lóránd*. Bp., 1975. 79.

⁵ Arisztotelész i. m.: 72., 135.

⁶ Anonymus: *Gesta Hungarorum*. Ford., jegyz.ell.: *Pais Dezső*. Bev., jegyz.kieg. térkép.terv.: Györffy György. Bp., 1975. (a továbbiakban: Anonymus i. m.) 79.

⁷ A magyar honfoglalás kútfoi. Szerk.: *Pauler Gyula és Szilágyi Sándor*. Bp., 1900. 173.

⁸ Závodszy 149.; Lederer 22.; Intelmek és Törvények 53–54.

⁹ Szent István I. 3.; Závodszy 143.; Lederer 17.; Intelmek és Törvények 40.

¹⁰ Szent István I. 18., 30.; Závodszy 147., 150.; Lederer 20., 30.; Intelmek és Törvények 48–49., 55.

¹¹ Szent István I. 6., 30.; Závodszy 144., 150.; Lederer 17., 23.; Intelmek és Törvények 41., 56.

¹² Szent István I. 6., 26.; Závodszy 144., 149.; Lederer 17., 22.; Intelmek és Törvények 41., 52.

¹³ Szent István I. 30.; Závodszy 150.; Lederer 23.; Intelmek és Törvények 55.

¹⁴ Szent István I. 26.; Závodszy 149.; Lederer 22.; Intelmek és Törvények 52–53.

¹⁵ Vö. 1 Mózes 38.8. 5; Mózes 25.5–10. Szent Biblia. Ford.: *Károli Gáspár*. Bp., 1974. 40., 189.

¹⁶ Szent István I. 31.; Závodszy 150.; Lederer 23.; Intelmek és Törvények 56.

¹⁷ Szent István I. 20.; Závodszy 20.; Lederer 20.; Intelmek és Törvények 50.

¹⁸ Ld. erre többek közt 1 Mózes 10.5, 31. Szent Biblia. Ford.: *Károli Gáspár*. Bp., 1974.

¹⁹ *Herodotosz*: A görög-perzsa háború. Bp., 2000. 155.

²⁰ *Molnár Erik*: A magyar társadalom története az őskortól az Árpádokig. Bp., 1945. 172.

²¹ Uo. 46., 55–57., 75–76.

²² *László Gyula*: A honfoglaló magyar nép élete. Bp., 1944. 166–225., az idézetek a 171. és 221. oldalról.

²³ *Györffy György*: István király és műve. Bp., 1977. 482., 520.

²⁴ *Moravcsik Gyula*: Az Árpád-kori magyar történet bizánci forrásai. Bp., 1984. (a továbbiakban: Moravcsik Gyula i. m.) 19.

²⁵ Uo. 43., 45., 48.

²⁶ *Gerics József*: A Tátony nemzetségről. *Történelmi Szemle*, 1966. 1. sz. (a továbbiakban: Gerics József i. m.) 6.

²⁷ Moravcsik Gyula i. m.: 81.

²⁸ Vö. *Szentpétery, Emericus*: *Scriptores rerum Hungaricum*. I–II. Bp., 1938. (a továbbiakban: SRH I. vagy II.) 394.; Árpád-kori legendák és intelmek. Bp., 1983. 17.

²⁹ SRH II. 449., 454.

³⁰ SRH II. 480., 501.

³¹ Gerics József i. m.: 4.

³² SRH II. 515.

³³ Gerics József i. m.: 6.

³⁴ SRH II. 39–42., 46., 51., 61., 91., 94., 96., 118.

³⁵ SRH II. 146–147., 162–163., 165–166., 178., 187., 191.

³⁶ SRH II. 162.

³⁷ *Maskin*: Az ókori Róma története. Bp., 1951. 80.

³⁸ SRH I. 187.

³⁹ Biblia Sacra, Romae-Tornaci-Parisiis, 1927. 9.

⁴⁰ SRH I. 143., 167.

⁴¹ SRH I. 148.

⁴² *Knauz Nándor*: II. Endre szabadságlevelei. Pest, 1869 (a továbbiakban: Knauz Nándor i. m.) 21.

⁴³ Uo. 37.

⁴⁴ *Szentpétery Imre*: Középkori oklevélszövegek. Bp., 1927 (a továbbiakban: Szentpétery Imre i. m.) 54–55.

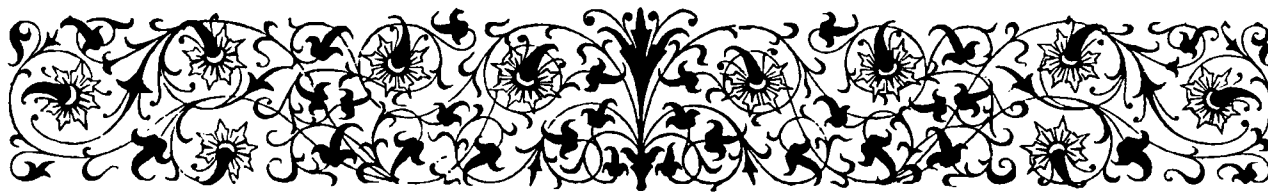
⁴⁵ *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen*. Hermannstadt, 1892 (a továbbiakban: *Urkundenbuch*) 175.

⁴⁶ *Kovachich, Martinus Georgius*: *Supplementum ad vestigia comitiorum apud Hungaros ... Budae*, 1798 (a továbbiakban: Kovachich i. m.) 98., 157., 175.

⁴⁷ Závodszy 144., 145., 146., 149., 151.

⁴⁸ SRH II. 627.

- ⁴⁹ SRH II. 623., 626.
⁵⁰ SRH II. 472.
⁵¹ SRH I. 39., 41., 47., 51., 69.
⁵² SRH I. 143., 162., 163., 167.
⁵³ Závodszy 160., 166., 168., 169., 176.
⁵⁴ Uo. 199., 202.
⁵⁵ Knauz Nándor i. m.: 21.
⁵⁶ Uo. 41.
⁵⁷ Szentpétery Imre i. m.: 54.
⁵⁸ Urkundenbuch 175.
⁵⁹ Kovachich i. m.: 115., 124., 154., 157., 175.
⁶⁰ Pl. *Murarik Antal*: A szabad rendelkezési jog Sz. István törvényeiben. Századok 1934. Pótfüzet 497–501., *László Gyula*: A honfoglaló magyar nép élete. Bp., 1944. 166–225.; *Györffy György*: István király és műve. Bp., 1977.
⁶¹ Anonymus i. m.: 118.
⁶² SRH I. 146.; Kézai Simon mester magyar krónikája. Ford.: *Szabó Károly*. Pest, 1862. 13.
⁶³ *Karl Marx*: A politikai gazdaságtan bírálatának alapvonalai. Karl Marx és Friedrich Engels művei 46/I. Bp., 1972. 371.
⁶⁴ *Domanovszky Sándor*: A mezőgazdaság Szent István korában. Uő.: Gazdaság és társadalom a középkorban. Bp., 1979 (a továbbiakban: Domanovszky Sándor i. m.) 34–35., 38.
^{64a} 64/a. Szent István I. 1.; Závodszy 142–143.; Lederer 16.; Intelmek és Törvények 38–39.
⁶⁵ Szent István I. 1., 7.; Závodszy 142., 144.; Lederer 16., 17.; Intelmek és Törvények 38., 41–42.
⁶⁶ Szent István I. 1.; Závodszy 142–143.; Lederer 16., 17.; Intelmek és Törvények 38–39.
⁶⁷ Szent István I. 7., 26., 30.; II. 2.; Závodszy 142–143., 144., 149., 150., 153.
⁶⁸ Szent István I. 6.; Závodszy 144.
⁶⁹ Így értelmezi Hóman Bálint is. *Hóman Bálint–Szekfű Gyula*: Magyar történet. I. 229.
⁷⁰ *Engels, Friedrich*: A család, a magántulajdon és az állam eredete. Marx–Engels: Válogatott művek. II. Bp., 1963. 293.
⁷¹ Závodszy 144.; Lederer 17.; Intelmek és Törvények 41–42.
⁷² Itt elsősorban a fentiekben már többször is idézett Lederer szerkesztésében megjelent Szöveggyűjteményben olvasható fordításokra gondolok. Lederer 16–26.
⁷³ Az idézett szavak Závodszy 144., 149–150., 153.
⁷⁴ A törvény értékelését, tartalmát illetően számos kitűnő észrevételt tartalmaz Murarik Antal fentebb már idézett tanulmánya.
⁷⁵ Szent István I. 7., 26., 30.; II. 2.; Závodszy 144., 149–150., 153.
⁷⁶ Szent István I. 14., 18., 21., 28.; II. 3., 4., 5.; Závodszy 145., 147., 148., 149., 153–154.; Lederer 19–22., 24.; Intelmek és Törvények 45., 48–49., 50–51., 54., 60–61.
⁷⁷ Szent István I. 18.; Závodszy 147.; Lederer 20.; Intelmek és Törvények 48–49.
⁷⁸ Szent István II. 3.; Závodszy 153.; Lederer 24.; Intelmek és Törvények 60.
⁷⁹ Szent István I. 14., 15., 27., 31.; II. 4.; Závodszy 145–146., 149., 150., 154.; Lederer 14–15., 22., 23., 25.; Intelmek és Törvények 45–47., 53–54., 56., 61.
⁸⁰ Szent István II. 6.; Závodszy 154.; Lederer 25.; Intelmek és Törvények 61–62.
⁸¹ Szent István I. 26., 30.; Závodszy 149., 150.; Lederer 22., 30.; Intelmek és Törvények 52–53., 55.
⁸² Szent István I. 10., 11.; Závodszy 145.; Lederer 18.; Intelmek és Törvények 43–44.
⁸³ Szent István I. 14.; II. 9.; Závodszy 145–146., 154.; Lederer 19., 25.; Intelmek és Törvények 45., 62.
⁸⁴ Szent István I. 16.; II. 12., 13., 14., 15.; Závodszy 146., 155.; Lederer 20., 26.; Intelmek és Törvények 47–48., 63–64.
⁸⁵ Szent István I. 8., 15., 25., 27., 32., 35.; Závodszy 144., 146., 148., 150–151.; Lederer 18–19.; Intelmek és Törvények 42., 46–47., 52., 53–54., 56., 58.
⁸⁶ Szent István I. 8., 32.; II. 18.; Závodszy 144., 150–151., 156.; Lederer 18., 23., 26.; Intelmek és Törvények 42., 56., 66.
⁸⁷ Szent István I. 32., 35.; Závodszy 150–151.; Lederer 23–24.; Intelmek és Törvények 56., 58.
⁸⁸ Szent István II. 2.; Závodszy 153.; Lederer 24.; Intelmek és Törvények 59–60.
⁸⁹ Domanovszky Sándor i. m.: 220.
⁹⁰ Szent László II. 8.; Závodszy 168.; Lederer 36. – Jelentőségének növekedését, egyre szélesebb körökre történő kiterjesztését jelzik az olyan intézkedések, mint az a Kálmán korabeli rendelkezés, miszerint bírósági tanú csak az lehet, akinek *szántóföldje* van, hogy – a törvény szerint – „hamis tanúskodás esetén a váltságdíj a birtokban biztosítva legyen”, és a bíró poroszlói is olyanok legyenek, akik szintén rendelkeznek szántófölddel (Kálmán I. 26., 29.; Závodszy 187.; Lederer 51).

PEST-PILIS-SOLT VÁRMEGYE KURUC ALISPÁNJAI

Hozzászólás Horváth Lajos közleményéhez

A Turul 2004. évi 1–2. füzetében Horváth Lajos Pest-Pilis-Solt vármegye alispánjairól közölt archontológiai összeállítást.¹ A Rákóczi-szabadságharc koráról a Szerző megjegyzi, hogy a vármegye „hivatalilag és területileg is kettészakadt”, ti. kuruc és labanc megyére, ennek ellenére a császárhű „Petrovay László alispán haláláig, 1707 májusáig ebben a tisztségben egyedül egzsisztált Budán”, s a kuruc közigazgatást csupán „helyettes alispánok és szolgabírók” irányították.² Pest vármegye kuruc közgyűlési jegyzőkönyvei nagyrészt fennmaradtak, és nyomtatásban is rendelkezésünkre áll a jegyzőkönyvek regesztáinak sorozata. Magunk is nagy haszonnal forgattuk Borosy András sorozatának vonatkozó kötetét,³ s Heckenast Gusztáv életrajzi adattárának sajtó alá rendezése közben⁴ szembesültünk azzal a ténnyel, amely Horváth Lajost is félrevezette. A jegyzőkönyvek ugyanis hézagosan maradtak fenn, Horváth Lajos is megállapította pl., hogy Darvas János alispán megválasztására nem talált adatot, s mivel az ő első jegyzőkönyvi említése Petrovay halála utánról származik, kézenfekvőnek tűnhetett, hogy a labanc alispán halála után választották meg.

A kuruc kort alaposan ismerő kutatóknak azonban kételkedniük kell, elképzelhetetlen ugyanis, hogy Rákóczi oldalán *hosszú évekig* ne választottak volna rendes alispánt, vagy hogy a labanc alispánra való tekintettel csak másodalispán igazgatta volna bármelyik megyét is. A fejedelem már 1703 végén, majd 1704 tavaszán kiküldte biztosait, s a kuruc ellenőrzés alatt álló területeken mindenütt megtörtént a tisztújítás, meg kellett történnie az ország „első számú” törvényhatóságában is. Érdekes, hogy a jegyzőkönyvben ennek nem maradt nyoma. Szórványos adatok azonban eligazítanak a kérdésben. A „kuruc vármegye” egyik központja Kecskemét volt, s a város monográ-

fusa, Hornyik János említi, hogy 1704. április 30-án Darvas Ferenc a fejedelem parancsára magához rendelte a környékbeli nemességet a tisztújítás előkészítése végett, s május közepén (elején?) Kecskeméten meg is választották az új tisztkart. Az első alispán Vattay (Wattay) János lett,⁵ aki úgy tűnik, a labanc alispán korábbi apósa, esetleg sógora volt.⁶ Működéséről első adatunk, hogy 1704. május 15-én Nagykörről kelt levelében utasította Kecskemét bírait és tanácsát, hogy küldjenek élelmiszert Szentmiklósi János jász kapitány táborába, nehogy az katonáival a városba szálljon.⁷ 1704. november 5-én pedig szintén Kőrösről írt a kecskemétiekre, hogy állítsák ki a rájuk vetett 108 munkást Szolnok várához.⁸

A vármegye jegyzőkönyvében is nyoma maradt alispáni tevékenységének, 1708. február végén ugyanis utólag kellett rendezni hátralékban maradt fizetését.⁹ Az 1704 májusában vele együtt megválasztott másodalispán Pálffy Mihály volt, aki még 1705 szeptemberében is fungált, amikor az átvonuló császári főserég tábornokaitól a három város leveleket kapott, s a szorongatott helyzetben ő is azok átvételét és felbontását javasolta.¹⁰ Részben ez ügy, illetve a császáriak élelmezése miatt Szolnokon raboskodott, s hamarosan elhunyt.¹¹ Nem tudjuk, a megpróbáltatások idején Vattay hivatalában volt-e még, évekkel később a vármegye esküdtjeként említi.¹²

Nem kevesebb a bizonytalanság Darvas János megválasztásával kapcsolatban sem, aki 1705 végétől folyamatosan a vármegye első számú ügyintézői között szerepel, de Horváth Lajos szerint csak az 1707. november 23-ai jegyzőkönyvi bejegyzés nevezi először rendes alispánnak. A források egybevetése alapján úgy vélem, Darvas már 1705 végétől vagy 1706 elejétől Pest-Pilis-Solt vármegye első alispánja volt. 1706. március 1-jén pl. a közgyűlés őt és Pataky Gás-

pár helyettes alispánt küldi Rákóczihoz „a vármegye ügyei és sérelmei dolgában”, s csak betegsége miatt választják helyette az egyik szolgabíró.¹³ 1706. november 2-án már egyértelműen ordinarius viceispánként folytatott le egy vizsgálatot.¹⁴ Megválasztásának pontos idejéhez további forrásadatokra lenne szükség, azt azonban már az eddigiek alapján is leszögezhetjük, hogy 1704-től igenis volt kuruc alispánja Pest megyének, legfeljebb az lehet kérdés, hogy Vattay és Darvas váltották-e egymást közvetlenül, s ha igen mi-

kor, illetve ha nem, akkor kit vagy kiket kell még közbeiktatnunk.

Végül Pest vármegye utolsó kuruc alispánjával, Osztrólczy Jánossal kapcsolatban megjegyezzük, hogy Horváth Lajos tévesen nevezte meg édesanyját, aki nem (garamszegi) Géczy, hanem (giczi, assakürti és ablánczkürti) Ghyczy Mária volt.¹⁵

Mészáros Kálmán

JEGYZETEK

¹ Horváth Lajos: Pest-Pilis-Solt vármegye alispánjai: 1583–1711. (Archontológiai összeállítás.) *Turul*, 77. (2004) 1–2. sz. (a továbbiakban: Horváth L.: i. m.) 20–31.

² Uo. 29.

³ Borosy András: Pest-Pilis-Solt vármegye közgyűlési jegyzőkönyveinek regesztái 1638–1711. V. 1703–1710. (1632, 1664, 1691–1692, 1698, 1702.) Bp., 1987. (Pest megyei levéltári füzetek, 14.). (A továbbiakban: Borosy A.: i. m.)

⁴ Heckenast Gusztáv: Ki kicsoda a Rákóczi-szabadságharcban? Életrajzi adattár. S. a. r., kiegészítette és az előszót írta: Mészáros Kálmán. Bp., 2005. (História Könyvtár. Kronológiák, adattárak, 8.) Heckenast Gusztáv posthumus műve valószínűleg 2005-ben fog megjelenni. „Ki kicsoda (who was who) a Rákóczi-szabadságharcban?” címmel. A munka jellegére l. Heckenast Gusztáv: Ki kicsoda a Rákóczi-szabadságharcban? (Egy életrajzi adattár problémái.) In: Rákóczi-kori tudományos ülésszak a Vay Ádám Múzeum alapításának 30. évfordulója alkalmából, 1994. október 7. (Szerk.: Heckenast Gusztáv, Molnár Sándor, Németh Péter.) Vaj. 1995. 5–12.; Mészáros Kálmán: „Egy életrajzi adattár problémái.” In: Tanulmánykötet Heckenast Gusztáv emlékére. A Miskolcon, 2000. március 24–25. napján megtartott emlékkonferencia előadásai. (Szerk.: Bessenyei József.) Miskolc, 2001. 98–101.

⁵ Hornyik János: Kecskemét város története oklevéltárral. IV. Kecskemét, 1866. 132. L. még *Uő*: A ráczok ellenforradalma. 1703–1711. Századok, 2. (1868) 617., 628. Hornyik adatát idézi Esze Tamás is: Kuruc vitézek folyamodványai. 1703–1710. (Összeállította, bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel ellátta: Esze Tamás.) Bp., 1955. 212.

⁶ Petrovay László 1701. június 6-án vette el Wattay János ismeretlen nevű leányát, aki már 1702-ben elhunyt. Horváth L.: i. m. 29.

⁷ Iratok a Rákóczi szabadságharcból. Kecskemét város és környezete. I. (Összeállította és jegyzetekkel ellátta: Bánkúti Imre.) Kecskemét, 1992. (A továbbiakban: Iratok...) 54–55. Vattay a vármegye „Ordinarius Vice Ispánnya”-ként írta alá a levelet.

⁸ Uo. 68–69.

⁹ Borosy A.: i. m. 4662. sz. regeszta.

¹⁰ L. az ügyben folytatott vizsgálat jegyzőkönyvét: Iratok... 160–161.

¹¹ Pest-Pilis-Solt vármegye a Rákóczi-korban. (Közreadja: Bánkúti Imre.) Bp., 1996. Előmunkálatok Pest megye monográfiájához, 2. (A továbbiakban PPS vm.) I. 285., II. 741.

¹² L. pl. az 1708. február 27-ei és 1710. július 7-ei jegyzőkönyvi adatokat. Borosy A.: i. m. 4656. és 5049. sz. regeszták. Pálffy Mihályt egyébként 1705. évi szereplése kapcsán alispánként említik, megkülönböztető jelző nélkül, tehát még az sem kizárt, hogy első alispánná lépett elő Vattay helyett.

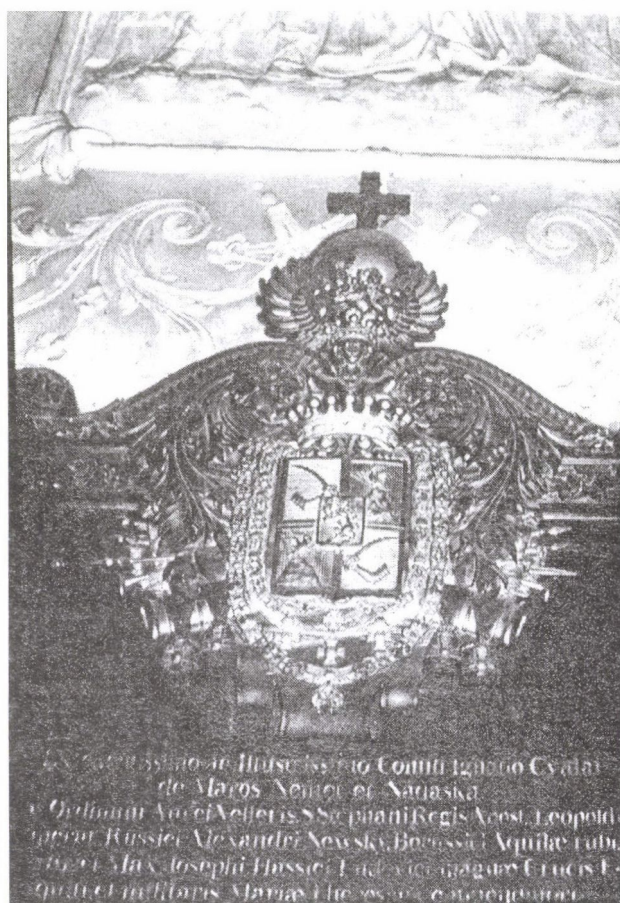
¹³ Borosy A.: i. m. 4457. sz. regeszta. L. még korábbi (1705. december 12.) a 4409. sz. regesztát.

¹⁴ PPS vm. a Rákóczi-korban. I. 346. skk.

¹⁵ Horváth L.: i. m. 30. Nagy Ivánnál (VIII. 300.) még csak ugyan Géczy Mária szerepel az Osztrólczy-családfán, az újabb genealógiai irodalom szerint azonban az asszony a Ghyczy családból származott. L. Csapó György: Az osztrólcukai Osztrólczy család története. *Turul*, 67. (1994) 68., 73. és *Szluha Márton*: Nyitra vármegye nemes családjai. I. Bp., 2003. 419. Ghyczy-családfa. (A Justh-családfán viszont ismét csak Géczy Mária szerepel: Uo. 558.)

GRÓF GYULAI IGNÁC (1763–1831) HORVÁT BÁN SÍRFELIRATA ZÁGRÁBBAN

Gróf Gyulai Ignác címere zágrábi síremlékén
(Pandula Attila fényképe)

Zágrábban (Zagreb) a Jezsuita – Szent Katalin – templom, Szent Appolónia-kápolnájában, amely a bejáratától balra az első mellékkápolna, található gróf Gyulai Ignác (1806-tól horvát bán) síremléke.

Gróf Gyulai Ignác a Napoleoni-háborúk jeles hadvezére volt. Így jelentős szerepet játszott pl. a memmingeni, oesterachi, stokachi, gründlingeni, drezdai, lipcsei ütközetekben. A legmagasabb katonai és más rendfokozatok, méltóságok viselője. 1813-tól tábornok, 1823-tól Csehország vezénylő tábornoka, 1830-tól az Udvari Haditanács elnöke. A leg-

jelentősebb hazai és a külföldi szövetségeseiktől kapott rendjelek tulajdonosa. Sírfelirata a következő:

Excellentissimo ac Illustrissimo comiti Ignato Gyulai de Maros Német et Nádaska.

Ius Ordinum Aurei Velleris. S. Stehani Regis Apost., Leopoldi

Imperat., Russici Alexandri Newsky, Borussici Aquilii subr.,

Bavarici Max. Josephi, Hassici Ludovici magnae Crucis E-

quiti, et militaris Mariae Theresiae Commendatori, Regnorum Dalm., Croat. et Slavoniae Bano, ac Generali Capitano,

S. C. et R. A. N. camerario. Act. Int. Status Consiliario et Supre

Rei Tormenatriae Praefecte, Consili Aulae beillici et Tabulae Bana-

lis Praesidli, ac 60^{ae} Leg. ped. hung. et duarum Banal. Proprietario:

in acerrimo aevi hujus bello pro afferenda Europea libertate annis MDCCCXIII. et MDCCCXIV. gesto.

III. tū exercituali, agminis Duci, ob ras, heroica fortitudine ad Lipsiam, Hochheim, Barum, Albam et Sequarum Trojas ac Briennam contra gallos gestas, Ordinibus, in magnum militarium meritorum praemium tribui solitis,

per Summos Europae Principes decorato, insigni testimonio fiduciae per Principem Optimum, Justissimum, in fide, fidelitate, sagacitate, dexteritate locatae, Praesidio Consilii, res bellicas Monarchiae diligentis, admoto, –

fastis Regnorum, moderationi ajus creditorum, testantibus

nulli celeberrimorum Banerum Rerum, bello et pace gestareim, gloria, nulli affectu erga ealem Regna, et in Goncives benevolentia secundo, – quins annorum decabidus in altissimo servitio exactis in recognitonem magnorum meritorum

*Magna Ordinis S. Stephani Cruce ornato, –
post mortalis vitae cursum,
XI. Nov. MDCCCXXXI., anno aetatis LXVIII.,
Patriae et Exercitibus Cao. – Regiis Luggentibus, ex-
pletum,
exuviis hoc loco pone Conjugem dilectam, et filium
Ignatum conditis,
optimorum Parentum, et desideratissime Conjugis fati
superstes comes Franciscus Gyulai, S. C. et R. A. Mat-
tis.*

*Camerarius et Colonnellus, hocce filialis pietatis
monumentum
F. F.
memoria virtum et meritorum ultra vitae terminos
duratura.*

Érdekesség, hogy a síremlék öntöttvasból készült.

Pandula Attila

IN MEMORIAM

MUHORAY GYÖRGY

(Tiszapüspöki, 1948 – Siófok, 2005. január 4.)

Váratlanul elhunyt tagtársunkat január 13-án, a balatonkiliti r. k. templomban tartott gyászmise után kísértük utolsó útjára a siófoki temetőben, családjá, rokonsága, számos barátja és ismerőse jelenlétében, ahol többek között az általa nagyon szeretett kocseriak és egykori gimnáziumi tanára mondtak búcsúbeszédet.

Több történeti segédtudomány (családtörténet, pecséttan) jeles és igen szerény művelőjét veszítettük el személyében, aki elsősorban családjá, rokonsága történetét és a nekik századokon át életteret biztosító Jászság, illetve az innen kirajzottak által a 19. században alapított Kocsér község (Pest m.) történetét kutatta és dolgozta fel mintaszerűen. Főként a magyar haza, a magyar föld, a magyar ember múltja (és jelene) foglalkoztatta, de elismert minden valós értéket, bármely nép alkotása volt is az. Néhány éve eljutott Amerikába is. Rácsodálkozott ugyan az ott látott világra, de azt hiszem nem adott volna egyetlen jászsági tanyát sem egész Amerikáért.

Középkori eredetű kisnemesi családban született, id. Muhoray György (1913-1993) m. kir. tüzérszáados és Lauritz Márta házasságából, anyai nagyszüleinek házában. Apai nagyanyja az 1514-es parasztháborút vezető Dózsa Györgynek volt leszármazottja. Születésekor édesapja a Budapest-Mosonyi utcai internálótábor „vendégszeretét” élvezte. Gyermekkorát Kocséron töltötte, a Kecskeméti Piarista Gimnáziumban érettségizett. Bár honvédtiszt szeretett volna lenni, a katonai főiskolára való felvételi kérelmét „egészségi okokra” hivatkozva elutasították. Így műszaki pályára ment, és tervezőmérnökként kereste kenyerét itthon és külföldön. Az 1990-es évek közepén egy ideig a jászberényi Jász Múzeum munkatársa volt. Élt Kecskeméten, Budapesten, Jászberényben, utóbb Siófokon. Valamennyi lakóhelyén előbb-utóbb foglalkoztatta annak múltja és jelene. Igyekezett részt venni lakóhelyei szellemi és közéletében. Mindig folyamatosan dolgozott valamilyen témán.

Tevékeny, örökmozgó természetű ember volt, a folytonos jobbítani akarás szándékával. Újjáalapította a dédapja által létrehozott Kocséri Polgári Kört. Több folyóirat, újság alapítója és szerkesztője volt (1990-től Kocséri Híradó, 1994-től Berényi Kárméntő és Redemptio, 2001-től Extra Jasoniam, utóbb Siófoki Polgár, majd haláláig Balatoni Polgár). Keresztény, nemzeti értékeket vallott, meggyőződését soha nem titkolta, és mindig kész volt kiállni mellette.

Fontosabb munkái:

Kocsér Község pecsétjei 1877-től napjainkig (1989),
Kocséri olvasókönyv I. (1991),
Kocséri egyletek, egyesületek (1993),
Kocsér község történeti kronológiája (1993),
Az 1900-as Párizsi Világkiállítás egy jász szemével (Dósa Imre párizsi útibeszámlója) (Jászberény, 1994),
Muhoray Mihály. 1898–1969 (Bp., 1995, társszerzőként Ördög Margittal és Velkeiné Pócz Ilonával),
Jász-Faragó Sándor meséi (1996, szerkesztés),
A Kocséri Népkör története (1998),
A makfalvi Dósa nemzetség jászsági ágának válogatott levelezése és fontosabb iratai. 1755–1999. I–II. (Szolnok, 2001),

Dohogásaim (Siófok, 2004).

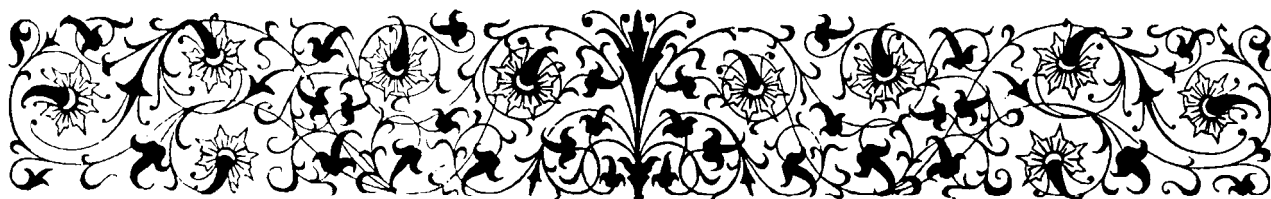
Valamennyi munkáját a nagyfokú igényesség, lelkiismeretesség, szakmai tudás, témaszeretet és kiterjedt látókör jellemezte. Mellékesen virtuóza volt a számítógépnek.

Háromszor nősült, három gyermeket hagyott hátra.

Mindössze 56 esztendő volt, de hasznosan és tevékenyen, családjá és más embertársai javára. Amikor tavaly karácsony előtt nálunk járva elbúcsúzott. még nem tudtam, hogy végleg elmegy. Akkor láttam utoljára.

Gyuri, köszönöm, hogy elfogadtál barátodnak, Isten veled, nyugodj békében!

Rainer Pál

MÓGOR TAMÁS CÍMERKIÁLLÍTÁSA PÁPÁN

Mógor Tamás pápai címerfestő-heraldikus mintegy 200 darab, kartonlapra akvarell technikával festett címerképéből nyílt kiállítás 2004. szeptember 13-án Pápán, a Jókai Mór Városi Könyvtárban (Esterházy-kastély).

A méretben és kivitelezésben egyaránt egységes címerábrák a magyar családi címerek történetét kísérik végig, az első címereslevélre festett családi címertől (Tétényi és Haraszi címer, 1405) egészen 1918-ig, az utolsó hazai címeradományozásokig. Rövid összefoglaló tájékoztat a címer fogalmáról, kialakulásáról, a fontosabb címertani tudnivalókról és alapfogalmakról. A Habsburg-korszakig külön-külön, uralkodónként kerül bemutatásra néhány címer, majd a Habsburg-házi királyok korának jellegzetességei összefoglalásszerűen.

Kiemelten szerepelnek a Pápán és környékén egykor birtokos és/vagy szerepet játszott családok címerei. De nem csak olyan országosan is jelentős főúri családainké mint a Török, Szapolyai, Nyáry, Esterházy, Amadé, Somogyi, hanem a helyi szinten nevezetes mándi Márton, felsőszekestei Szelestey, Cseh-Szombathy, legényei Pintér, alásónyi Barcza, kenesei Kenessey, nagyzenyei Pados, koltai Vidos, Tarczy, Rohonczy, Fadróczy és más köznemesi familiáké is.

Bőséges válogatás látható a magyar kulturális és közélet képviselőinek (írók, költők, művészek, fel-

lálók, tudósok, néhány politikus) címereiből, pl. Asbóth Oszkár (a helikopter feltalálója), Bajza József, Balassa Bálint, Benczúr Gyula, Benedek Elek, Benyovszky Móric, Bessenyei György, Bólyai János, Deák Ferenc, Horthy Miklós, Jókai Mór, Kazinczy Ferenc, Kempelen Farkas, Kisfaludy Károly, Kossuth Lajos, Kölcsey Ferenc, Krúdy Gyula, Madách Imre, Mednyánszky László, Munkácsy Mihály, Pázmány Péter, Szinyey-Merse Pál, Vörösmarty Mihály és mások címerei.

Megtaláljuk tizenöt egykori miniszterelnökünk címerét is, gr. Batthyány Lajostól Antal Józsefig.

Hiánytalanul szerepelnek az erdélyi fejedelmi családok címerei is. Láthatjuk a Német-Római Szent Birodalom hercegi címét elnyert főúri családaink – Batthyány, Esterházy, Grassalkovich, Koháry, Pálffy – címereit is.

A Pápán élő, Várpalotán képzőművészeti gimnáziumot végzett, rokkantnyugdíjas Mógor Tamás évtizedek óta kutatja és festi hazai – elsősorban családi – címereinket. A heraldikai szabályoknak megfelelő és művészileg is jelentős, korrekt címerábrázolásai alkalmasak arra, hogy a nyitott szemmel és nyílt lélekkel közelítő látogatóban felkeltse az érdeklődést a nálunk méltánytalanul elhanyagolt heraldika tudománya iránt.

Rainer Pál

KÖNYVISMERTETÉS

VÁCLAV VOK FILIP: Einführung in die Heraldik. Historische Grundwissenschaften in Einzeldarstellungen. Band 3. Franz Steiner Verlag, Stuttgart, 2000. 134 oldal, fekete-fehér képekkel. ISBN 3 515 07559 3

A kiváló cseh heraldikusnak, Jíri Loudának ajánlott mű, egy – a történelem segédtudományait bemutató – sorozat harmadik köteteként jelent meg. A német címertani irodalom nagyon gazdag, egészen a legapróbb részletekig kidolgozott; újabban ritkán jelennek meg az alapokat bemutató kiadványok. Amint a szerző az előszóban írja, olyan heraldika iránt érdeklődő olvasóknak szánja művét, akik még csak most szeretnének megismerkedni ezzel a tudománnyal.

A címertani alapl művekben megszokott hagyományos kettős felosztás – általános ismeretek, majd ezek megvalósulása és alkalmazása egy állam heraldikájában – ebben a kiadványban nem valósul meg. A szerző a bevezetés után az egész európai rendszer bemutatására tesz kísérletet, majd kevésbé következetesen újabb témákat vet fel.

A könyv bevezetésében a heraldika fogalmát, eredetét és fejlődését ismerteti a szerző. Majd a heraldika, illetve a különböző címerhivatalok szerepének bemutatása kerül sorra, nagyjából végigtekintve az európai országokat. A kötet végén található függelékben megtalálható egy cseh címerkirály kinevezési oklevele is egy 15. századi formuláskönyvből. A heraldika forrásai közül részletesebben a pecsétekről, pénzkekről, címerterekcsekről és címereslevelekről olvashatunk, de említés szintjén minden fontosabb forrástípus (pl. síremlékek, képi ábrázolások, különböző tárgyak stb.) felmerül.

Külön fejezet szól a tágabb értelemben vett címerről (pajzs, sisak, sisakdísz, sisaktakaró). Ezen belül a pajzs formái, a mesteralakok, a legfontosabb címerképek szerepelnek. Ezeket a sisaktípusok és sisakdíszek ismertetése követi, főleg nyugat-európai

példákat szerepeltetve. A sisakkoronák fejlődését is nyomon követhetjük, első alkalmazásuktól kezdve egészen 20. századi modern társaikig (fal-, hajókoronák stb.). Ezen első részt lezáró utolsó fejezetben esik még szó a címer külső díszeiről, úgymint a pajzs-tartókról, címerköpenyről és címersátorról, valamint a hivatali jelvények címerben való szerepeltetéséről, végül a jelmondatokról.

Az európai heraldika áttekintése tájegységek szerint történik, emellett azonban pl. az olasz és spanyol címertan külön alcím alatt szerepel. A magyarországi címerhasználatról a „Kelet-Európa” címszó alatt esik szó, az orosz heraldika (!) mellett. Csak a felsorolt irodalomból derül ki, hogy ide kell érteni a szlovák, a lengyel, a cseh-morva és a román címerhasználatot is. Több magyar szerző műve is felmerül: Tompos Ernőé, Vajay Szabolcsé, valamint Bertényi Iváné is. Külön esik szó a Napóleon által bevezetett hivatali reformmal egybekötött új címertani rendszer bevezetéséről és az egyházi heraldikáról.

A címerjog kialakulását és fejlődését néhány német példán keresztül ismerheti meg az olvasó.

Szó esik még a címerekhez kapcsolódó legfontosabb érdemrendekről és zászlókról is, amit talán a címer külső díszeinél is lehetett volna tárgyalni.

Mintegy érdekességként kerülnek elő a címerhamisítók és az általuk kreált címerek ismertetőjegyei. A függelékben a már említett kinevező oklevél mellett címerbővítésekre találhatunk rajzzal kiegészített példákat. Itt közli a szerző néhány nyugat-európai és észak-amerikai heraldikai és genealógiai társaság elérhetőségeit.

Elősegíti, valamint feldolgozhatóbbá teszi a szakirodalomban való tájékozódást a fejezetek élén felsorolt, az adott témához kapcsolódó és felhasznált művek listája. Ezek a könyv végén az áttekintést megkönnyítve, Források és Irodalom címszó alatt külön csoportosítva megismétlődnek. Az érdeklődő befogadási folyamatát elősegítik az egyszerű fogalommagyarázatok, amelyek ugyanakkor lényegre törők is. A könyv végén összegyűjtve is szerepelnek a fogalmak, amelyek német elnevezései mellett a francia is szerepel. A jól tagolt szöveget gondosan válogatott és szemléletes képanyag egészíti ki. Sajnálatos, hogy a fekete-fehér képek tényleg „fekete-fehérek”, annak

ellenére, hogy részletesen megismerkedhetünk a heraldikai borítások (fémek, mázak, bundabőrök) nem színesben való ábrázolásának módjáról. Némileg segít az egyes címerek színeinek megismerésében, hogy a konkrét személyek címereihez kapcsolódó magyarázó ábrákból mindez megtudható. A kötethez szerző és tárgyszó szerinti index kapcsolódik.

Összegezve elmondható, hogy a mű a szerző által kijelölt célnak megfelelően megismertet a heraldikai alapfogalmakkal, és áttekinthetővé teszi az európai heraldikai rendszert.

Szálkai Tamás

KÁROLY VEKOV: Locul de adeverire din Alba Iulia. Secolele XIII–XVI.

Cluj-Napoca, 2003.

ISBN 973-577-259-0

A román történetírásban, különösképpen a régebbi korokkal foglalkozók körében külön gondot okoz (nyelvi okok miatt) az Erdély történetével kapcsolatos eddigi, nem világnyelven, azaz magyarul, de akár a németül megjelent szakirodalom, kutatási eredmények ismerete is. Pedig ezek tanulmányozása nélkül nem lehet korszerűen feldolgozni az országrész, s így végül Románia egészének történetét. Fokozottan érvényes ez a megállapítás Erdély intézménytörténetére, mely mivel igen sokban különbözik a mai Románia Kárpátokon túli részeitől, a latin, német és magyar nyelvű források és szakirodalom ismerete nélkül csak nagyon felszínesen közelíthető meg.

Ezek ismeretében örömmel kell üdvözlönnünk Vekov Károly kolozsvári történész román nyelvű kötetének megjelenését, amely saját kutatási eredményeinek közlése mellett így megközelíthetővé teszi román kollégái számára a gyulafehérvári hiteleshely középkori történetével kapcsolatos legfontosabb tudnivalókat.

A szerző, aki a gyulafehérvári káptalani hiteleshely történetét szoros összefüggésben vizsgálja a középkori írástörténettel, már publikált és még kiadatlan levéltári forrásokra alapozta kutatásait. Igyekezett körüljárni ezen intézmények működésének törvényi szabályozását, mindvégig fontosnak tartva a csupán pozitivistá, eseménytörténet-központú felfogás meghaladását. Szándékai szerint modern intézménytörténetet kívánt művelni.

A gyulafehérvári hiteleshellyel kapcsolatban csupán töredékesen fennmaradt források szükségessé

tették, hogy munkája során felhasználja a történettudomány különböző szakterületei, valamint a segédtudományok (intézménytörténet, pecséttan stb.) erre vonatkozó eredményeit. Talán ezek összesítésével pótolható az az információhiány, véli a szerző, amely a történelem viszontagságait túlélt forrásanyag hiányosságaiból fakad.

Márpedig a nem éppen kedvező forrásviszonyok ellenére, ahogyan azt Vekov Károly hangsúlyozza, a középkori Erdély történetének feltárásában igen jelentős a hiteleshelyek kutatása. Ezt a kitüntetett kutatási irányválasztást indokolja az is, hogy a középkori Erdélyre vonatkozó oklevelek tekintélyes részének kibocsátói a hiteleshelyek (Gyulafehérvár, Kolozsmonostor). Nem elhanyagolható tény az sem, hogy maga a gyulafehérvári káptalan is különböző alkalmakkor fontos szerepet játszott Erdély történetének eseményeiben. Emellett a jogrendben betöltött funkciójából fakadóan kiemelkedő helyet foglalt el Erdély feudális társadalmában is. Mivel pedig a hiteleshely az erdélyi írásbeliség fejlődésének fontos központja volt, személyzete jelentős szerepet játszott a korabeli Erdély művelődési életében.

Voltaképpen efelől az oldal felől közelíti meg a szerző kutatási témáját, hiszen amint maga is megfogalmazta, munkájának célja a gyulafehérvári káptalan hiteleshelyi oklevélkiadó működésének bemutatása a jogi eseményektől a hiteleshely működésén át a személyzet művelődésben betöltött szerepének ábrázolásáig. Ebből következik, hogy nem kíván kötetében külön foglalkozni a káptalan birtokügyeivel, jö-

vedelmi kérdéseivel, katonai kötelezettségeivel, képviselőinek a generalis congregatiókban, majd később a diétákon betöltött szerepével.

Az eredetileg a szerző doktori disszertációjának készült munka tehát áttekintést nyújt Közép-Európa gazdasági-társadalmi feltételeiről, s ezeknek az írásbeliség fejlődésében játszott szerepéről. Ezt követően általánosságban vizsgálja a hiteleshelyek létrejöttét és megszervezését, az egyházhoz és az államhoz való viszonyukat. Részletesen foglalkozik a gyulafehérvári káptalan keretei között létrejött hiteleshellyel, az általa kibocsátott okiratok fajtáival (amelyek szervesen illeszkednek a magyar királyságban általános gyakorlatba), hogy végül a hiteleshelyi kancelláriával foglalkozzék, illetve az ott dolgozókat mutassa be, vizsgálva a káptalan, a hiteleshely és az erdélyi művelődés közötti kapcsolatot. Nyilvánvaló, hogy ez az ott értelmiséginek mondható munkát végző réteg, amelyben találhatunk olyanokat, akik külföldi egyetemeket jártak, vagy éppen a királyi kancelláriában is dolgoztak, a személyek mozgásával hozzájárult ahhoz, hogy Gyulafehérvár Erdély, illetve Magyarország jelentős művelődési központjává válhasson, az itt tevékenykedők előtt pedig nyitva állt a további egyházi karrierépítés lehetősége is (pl. Verancsics, Martinuzzi). 1526 után felfelé ívelő világi pályák is indultak innen (pl. Csáki Mihály), vagy akár a protestantizmus irányába is (Kálmáncsehi Sánta Márton).

A szerző megállapítja, hogy a gyulafehérvári káptalan hiteleshelye az egyik legfontosabb önálló erdélyi közintézménynek volt tekinthető a középkorban, amely nélkülözhetetlen volt az erdélyi társadalom számára. Ezt bizonyítja, hogy az 1848-as forradalom

után is fennmaradt a polgári társadalom kiépüléséig. Külön említést érdemel még, hogy oklevélkiállító szerepén kívül az erdélyi állam iratmegőrző (levéltár-fenntartó) funkcióját is ellátta, és ez nagy mértékben hozzájárult az intézmény társadalmi tekintélyének növeléséhez. Jelenleg éppen ebből fakad a történettudomány számára oly nagy jelentősége.

A kötet végén lévő függelékben, a szerző által végzett kutatások hozadékeként, a gyulafehérvári hiteleshely által a 13. században kibocsátott oklevelek különböző külső jellemzői, például a pergamen-oklevelek méreteit bemutató táblázatok és grafikonok mellett talán a legnagyobb érdeklődésre a hiteleshely, illetve a gyulafehérvári káptalan személyzetére vonatkozó negyven oldalas adattár tarthat számot, amelyben megtaláljuk az eddig ismert „alkalmazottak” nevét, funkcióját, tevékenységük idejét (természetesen mindent a fennmaradt adatok tükrében).

Vekov Károly könyve megírásával azt a célt tűzte ki maga elé, hogy a hiteleshely működésén keresztül mutassa be Gyulafehérvár városának történelmi szerepét, árnyalva ezzel az eddigi művek által megrajzolt képet. Kutatásait azonban e témában nem tekinti lezártnak, folytatni kívánja azt a személyzet adattárának kiegészítésével, Erdély művelődési életében elfoglalt helyük további részletezésével, pontosításával. A kötetnek azonban már így, jelen formájában is elvitathatatlan érdeme, hogy hozzáférhetővé teszi, összefoglalja a gyulafehérvári káptalan hiteleshelyére vonatkozó eddigi ismereteket a román szakemberek számára is. Ezzel újabb lehetőséget nyit meg arra nézve, hogy a román medievisták az eddiginél nagyobb részt vállalhassanak az erdélyi múlt feltárásában.

Jakó Klára

*LIDIA GROSS: Confesiile mediievale in Transilvania (secolele XIV-XVI)
Vallásos társulatok a középkori Erdélyben (XIV-XVI)
Kolozsvár, 2004. 332 oldal*

A szerző munkássága nem ismeretlen a Turul olvasói számára, hisz tanulmánya jelent meg a folyóiratban (2003/1-2. sz.). A szerzőről annyit el kell még mondani, hogy a romániai kutatók azon középnevezékéhez tartozik, amelyik Romániában csupán 1990 után tudott magára találni, és habár kezdetben bátortalanul, de most már egyre gyakrabban hallat magáról. Ez az új nevezék egy nyitottabb, és az újra fogékony történelmet művel, olyat, ahol nem csak a nagy hősök és csaták, hanem a történelmi múlt minden aspektusa fontos.

A „Vallásos társulatok a középkori Erdélyben” című könyv a szerző doktori disszertációját tartalmazza, amelyet a romániai szakma elismeréssel fogadott. A könyv hat fejezetben tárgyalja az erdélyi középkori társulatok problematikáját.

Először a közép-európai társulatok kérdésével és a terminológiai problémákkal foglalkozik, majd az eddigi kutatási eredményeket összegzi a szerző. A további fejezetekben Lidia Gross a városi társadalom és az egyházi intézmények középkori viszonyát tár-

gyalja, illetve a középkori erdélyi társulások különböző megnyilvánulási formáit veszi számba.

Külön-külön fejezetben kapunk átfogó képet a minoriták, a domonkosok, a pálosok, a Szent Lélek – és Krisztus teste – társulatok erdélyi középkori tevékenységéről. Az utolsó fejezetben kiadott és kiadatlan források alapján a kisebb jelentőségű társulatokat veszi számba a szerző, így a Szent Katalin, Szent Anna, Szent Péter, Szent Sebestyén, Mária-Magdolna, Szent Urbán, Háromkirályok, Szentháromság, Tízezer vértanú, Szent Borbála és Szent Rókus társulatokról gyűjti össze az adatokat. Ugyanebben a fejezetben, de mégis külön alfejezetben, a mesterségekhez, céhekhez tartozó, vagy velük kapcsolatba hozható vallásos társulatokról (a kolozsvári mészárosok

Szent Mihály arkangyalról, a kolozsvári szűcsök Szűz Máriáról, a kolozsvári kovácsok Szent Lászlóról, a kolozsvári szabók Mindenszentekről, a szebeni csizmadialeányek Szent Jánosról elnevezett társulata) szóló információk összegezését kapjuk.

Lidia Gross munkáját mindvégig a forrásismeret jellemzi, és előnyére szolgál az is, hogy a német és magyar szakirodalomban is jártas. A disszertáció opponensei szerint a középkori erdélyi társulatok jól sikerült összefoglalását tarthatjuk kezünkben, amely amellett, hogy úttörő jelentőségű a romániai kutatásban, szakmailag megkerülhetetlen.

Rűsz-Fogarasi Enikő

SZLUHA MÁRTON: Nyitra vármegye nemes családjai. I. kötet A-K.

Heraldika Kiadó, Budapest, 2003. 736 oldal, térképekkel, színes címerekkel illusztrált kiadás

ISBN 963 9204 188.

A szerző – korábbi műveihez hasonlóan – igyekezett kritikusán vizsgálni a témára vonatkozó levéltári forrásokat. Adott esetben elvetette a családi legendárium alap nélküli hagyományait.

Nyitra vármegye levéltárát a korábbi helyéről, Vágsellyéről, Nyitraivánkára telepítették (Szlovákia). A száz évvel ezelőtt tevékenykedő egykori levéltáros, Romhányi József példászerű rendezést végzett; jól áttekinthető anyagot hagyott az utókorra. A vármegyei levéltár Nobilitaria irategyüttesében található az 1640-től kezdődő nemesi összeírások, amelyek fő célja a nemesi taxa fizetésének nyilvántartása volt. Kezdetben nem vizsgálták a nemesség eredetét. A 18. századtól azonban az udvar, az adóalanyok nyilvántartására meg kívánta vizsgálni az egyes adómentességet élvező nemesek nemesi jogainak eredetét, majd az illetékteleneket törölték a nemesség sorából. A nemesi családokra vonatkozó levéltári anyagokat alfabetikus sorrendben őrzik. A szerző ezen kívül felhasználta a Magyar Országos Levéltár vonatkozó anyagait is.

Az anyaggyűjtésbe bekapcsolódott Dr. Csillaghy Jenő érsekújvári főorvos, aki az eredetileg saját családja múltjának kutatását kiterjesztette a megye többi nemesi családjára is. Váratlan halála megakadályozta a kötet munkálataiban való további részvételét, és nem érhetette meg a mű első kötetének megjelenését.

A szerző felhasználta a régi és az újabb, levéltári forrásokon nyugvó genealógiai, helytörténeti szakirodalmat is.

A mű alfabetikus sorrendben tárgyalja Nyitra vármegye nemes családjait. Az egyes családoknál közli a nemességre, a címerre, az egyes családtagok országos és megyei közszereplésre vonatkozó főbb adatokat. A famíliákat a legkorábbi általa ismert időszaktól a 19–20. század fordulójáig, egyes családokat korunkig vezeti le. Nagy hangsúlyt fektet az egyes családi ágak bemutatására, továbbá érinti a feldolgozott családdal rokoni kapcsolatba került famíliákat is, így szerepel a kötetben a vármegye nemességének vonatkozásában a gróf Andrássy, a gróf Apponyi, a Babóthy, a Baross, a Bartakovich, a gróf Berchtold, a gróf Berényi, a Bézánák, a Blaskovich, a Bossányi, a gróf Brunszwik, a Csemniczky, a Divéky, a gróf Forgách, a Ghiczy, a gróf Hunyady, a Kochanovszky, a Köröskényi és a Kvassay család története.

A kötetben nagyszámú kisebb-nagyobb genealógiai táblán tanulmányozhatók a rokoni kapcsolatok.

A mű a felvidéki vonatkozásaira tekintettel méltán tarthat érdeklődésre számot Szlovákiában is, ahol a szerző korábbi művei, így különösen a lipitói nemességgel foglalkozó könyve ismert.

Pandula Attila

Laudatio et salutatio. Tanulmányok Farkas Gábor születésnapjára.

Szerk.: CSURGAI HORVÁTH JÓZSEF, DEMETER ZSÓFIA, VIZI LÁSZLÓ TAMÁS

Székesfehérvár Megyei Jogú Város Önkormányzata – Kodolányi János Főiskola. Székesfehérvár, 2004. 523 oldal
ISBN 963 9558 17 6

A Warvasovszky Tihámér polgármester és Szabó Péter iskolai főigazgató előszavával ellátott vaskos kötet Farkas Gábor (született: Sümegcschi, 1931) középiskolai tanár, történész, a Fejér Megyei Levéltár (1959–1991) és Székesfehérvár Megyei Jogú Város Levéltára (1992–1997) nyugalmazott igazgatójának születésnapjára készült, és 38 hosszabb-rövidebb írást tartalmaz a tanítványoktól, kollégáktól (akik között akad történész, levéltáros, néprajzos, tanár, pap, s tán egyéb is), majd Farkas Gábor 1959 és 2003 közötti szakirodalmi munkásságának válogatott bibliográfiájával (összeállította: Kovács Eleonóra) zárul.

Az írások színvonala, hangvétele széles skálán mozog. Többségük tudományos jegyzetapparátussal ellátott munka, de akad néhány személyes hangú visszaemlékezés, sőt olyan is, amelynek zömét grafikák alkotják (M. Tóth István írása). Egy emlékkötetnél ez talán nem is baj, inkább színesebbé, változatosabbá teszi a könyvet. Hasonlóan tág körű a tanulmányok témaválasztása is. Legnagyobb hányaduk – kapcsolódva Farkas Gábor kutatásainak fő irányához – Székesfehérvár és Fejér megye történetével foglalkozik. Ilyenek pl. Székesfehérvár város levéltárának története (Csurgai Horváth József), Hóman Bálint és a székesfehérváriak (Demeter Zsófia), Székesfehérvár harmadik nyomdája: a Csitáry-nyomda (Frigyik Katalin), A székesfehérvári katonaélet (Gelencsér József), Id. Pázmándy Dénes élete és politikai pályája (Gyüsi László), Solt megye vázlatos története. Adatok Fejér megye közigazgatásának történetéhez (Iványosi-Szabó Lajos), A legjelentősebb katolikus társadalmi egyesületek a székesfehérvári egyházmegyében a két világháború közötti időszakban (Lőrinczné Bencze Edit), Prohászka Ottokár és a székesfehérvári papnevelés (Mózy Gergely), A jezsuiták Székesfehérváron és Fejér megyében a XVIII. században (P. Sulyok Ignác O. Cist.), Az ipari szakoktatás főbb jellemzői Székesfehérváron 1948-ig (Surányi István), Városfejlődés Székesfehérváron a XX. század elején (Szalai Károly), Az erőgyűjtés évszázada. Fejér vármegye a török kiűzésétől a napóleoni háborúkig (Vizi László Tamás).

A tanulmányok egy másik csoportja más városok történetéhez szolgáltat adalékokat. Pl. Civitas fidelissima – Városunk büszkesége, az 1922. évi címerbó-

vítás (Sopron) (Horváth Zsolt), Kőszeg 1328. évi királyi kiváltságlevele értelmezéséhez (Ladányi Erzsébet), A katolikus oktatás Marosvásárhelyen (Pál Antal Sándor), Zechmeister Károly a városépítő és ipartelepítő polgármester (Győr) (Sáry István), Veszprém város főterének kialakulása és szerepe a város szellemiségében (Somfai Balázs).

Egyháztörténeti jellegűek Dóka Klára (Nemzetiségek és felekezetek a Kalocsa-Bácsi Főegyházmegyében), Érszegi Géza („Elhozták hát az apostoli áldás levelét a koronával és kereszttel együtt...”), Szánthó József (A Magyarországi Fatima története) munkái, továbbá a megye- és várostörténetekhez kapcsolódó már említett tanulmányok egy jelentős része is.

Történeti segédtudományi (heraldikai, falerisztikai) jellegű írásokat is találunk. Pl. Bundabőrök a középkori magyar heraldikában (Bertényi Iván), Német katonák utólagos magyar kitüntetése, Horthy Miklós kormányzó 1938-as németországi látogatásakor (Pandula Attila), de ide sorolható Horváth Zoltán már említett írása (Sopron címeréről) is. Jogtörténeti jellegűek Darai Lajos Mihály (A koncepció per gyökerei), Gerics József (A római jog hatása a krónikásra: a szabad jogállás elvesztésének oka Kézai gestájában) írásai.

Esztétörténeti jellegű Kardos József (A szentkorona-eszme szerepe az 1920. évi I. tc. megalkotásában és az államforma kérdése), Lukács László (A Kossuth-kultusz megnyilvánulási formái, tiszteletének utóélete) és Somogyi Ferenc (Eszkatológia és közgazdaságtan) tanulmánya.

A szocialista korszak történetébe enged betekintést Füzes Miklós (Népítélet?! Óbányán), Gálicz Tibor (A vállalati gazdálkodás kereteinek, tartalmának és környezetének változása Magyarországon a XX. század második felében), Izsák Lajos („Műellenzéki párt” Magyarországon 1947–1949-ben) és Lakos János (A megyék, a városok és községek levéltár-alapítási joga Magyarországon a második világháború után) tanulmánya.

Személyes emlékekre épülő, Farkas Gábor emberei, szakmai arculatát ismertető írások Hetényi Istváné (Nem akartam én már írni), M. Tóth Istváné (Tisztelt Olvasók!), Neményi Lászlóé (Dr. Farkas Gábor, a

szellem és a szeretet embere), Pásztóhy Domokosé (Minőségigény mélyben és magasban) és Tölgyesi Józsefé (Találkozások a Tanár Úrral Fehérvártól Fehérvárig).

Szintén személyes hangú, de nem Farkas Gáborhoz kötődő írás Gyimesi Károlyé (A valóságos hős) (Rapai János sárosdi nyugdíjas, volt I. világháborús katonáról) és Kanyar Józsefé (Új szobor a csokonyavisontai templomkertben) (Nagyatádi Szabó Istvánra való emlékezés).

A kötet fülszövege tájékoztat Farkas Gábor életútjának, szakmai pályájának fontosabb eseményeiről, állomásairól.

A témaválasztásában és időhatáraiban meglehetősen széles határok között mozgó kötetet – a helyenként előforduló kisebb-nagyobb nyomdahibák ellenére – feltehetően haszonnal forgatják majd a történelem különböző szakterületei után érdeklődők, szakmabéliek és kívülállók egyaránt.

Rainer Pál

KISFALUDY LÁSZLÓ: *A kisfaludi Kisfaludy család története.*

Régi magyar családok 2. Sorozatszerkesztő: Pozsonyi József. Szerkesztő: Szarvas Márta. Kiadja a Hajdú-Bihar Megyei Múzeumok Igazgatósága. Debrecen, 2004. 225 oldal

Nehezen lehet nem elfogultnak lenni a fiatal, majdhogynem pályakezdő éveit „taposó” Kisfaludy László családjáról és őseiről írt monográfia olvasásakor. Most megjelent kötete ugyanis minden szakmai megalapozottsága mellett, jó példája honi könyvkiadásunk döcögős, sok esetben kiszámíthatatlan pályaképének.

A kiadásról

Ismert, hogy Kisfaludy Sándor költő, illetve unokaöccse, Kisfaludy Móric 1848/49-es honvéd tábornok révén, a család egyik legismertebb központjában, Sümegen, a Városi Múzeum keretében igyekszünk őrizni és ápolni a család itteni ágának tárgyi és szellemi hagyatékát. Van úgy 8–10 éve annak, hogy a Sümegről a fővárosba költözött Kisfaludy Attila mérnök úr – a család történetének kiváló ismerője – egyik sümegi látogatása során bemutatta László fiát, aki történészhallgató lévén, a Kisfaludyak múltját kívánta államvizsga dolgozataként felkutatni. Megvallom, mi nagy jelentőséget nem tulajdonítottunk akkor a dolognak, hiszen fiatalok tucatjai jelentkeztek hasonló kéréssel múzeumunkban, nem szólva arról, hogy az elmúlt években „kutatók” sokasága vetette be magát a jó nevű történeti családok valós vagy vélt rokoni szálainak bizonyításába. Kisfaludy László szándéka akkor kezdett „gyanússá” válni, amikor rendszeres bűvárkodója lett gyűjteményünknek, illetve folyamatos kérdések és kérések sokaságával igyekezett a családról szóló ismereteink birtokába jutni.

Eltelt egy pár esztendő, míg 1999-ben, frissen szerzett tanári diplomájával zsebében, egy vaskos kéziratral lepett meg engem. A *meglepetés* szó a leg-

helyesebb, hiszen az alapos szakmai háttér birtokában megírt Kisfaludy-családtörténet eddig megismert feldolgozásai közül, messze a legalaposabb összeállításnak bizonyult. Adott volt a kérdés: vajon hogyan és hol lehet a kéziratot megjelentetni? A következő két-három év próbálkozásai sorra sikertelenek voltak. A nem várt megoldás Debrecenből, Pozsonyi József történész személyében érkezett, akinek a Semsey családról megjelent tanulmánykötete azzal az üzenettel került a kezembe, hogy jelezzem számára, ha netán hasonló, megjelenésre váró magyar családtörténeti kézirat(ok)ról tudok. Így került a tanulmány kézírata a kiadóhoz, majd a külsőleg is mutatós kötet könyvesboltjaink polcaira.

A kiadványról

Kisfaludy László tanulmánykötete a Pozsonyi József által nemrégiben elindított sorozat (*Régi magyar családok*) második köteteként jelent meg. A fiatal szerző nem kevesebbre vállalkozott, mint arra, hogy a család Kisfaludy Sándor által már említett ősiségét a fellelhető írásos dokumentumok révén bizonyítsa. Ehhez persze mélyre kellett visszanyúlnia történelmünk kelléktárába, hiszen a hagyomány szerint a családot Szabolcs honfoglaló vezértől, illetve a Csák nemzetségtől származtatják. E téren igazán alapos és szakszerű munkát végzett a szerző: levéltárak sokaságát kereste fel, korabeli okiratok százait böngészte át, illetve a középkori krónikák adatait rakta logikus sorrendbe, ügyelve arra, hogy a legendáriumokat és a bizonytalan adatokat kellő kritikával kezelje. Közben beutazta a Dunántúlt és a Felvidéket, hiszen a szám-

talán ágra tagozódott Kisfaludyak a történelmi Magyarország főleg e két régiójában éltek mindennapjaikat. Közben helyszíni adatokat gyűjtött, fényképezett, családfákat és felméréseket készítette, majd így szerzett ismereteit egyfajta kronológiai sorrendbe rakva állította össze családjá történetét a kezdetektől napjainkig. Rengeteg név, adat, esemény és történés bontakozik ki a sorok között, egy olyan ősi magyar család sorsa, melynek az elmúlt ezer évben egyaránt megvoltak a maga sikertörténetei és rossz időszakai. Több száz révbe jutott vagy kevésbé sikeres Kisfaludy életfözlánya villan fel a kötetben, akik gazdálkodtak, harcoltak, házasodtak, pereskedtek, voltak akik életük során birtokaikat gyarapították, és voltak – nem kevesen – akik a megszerzett vagyonokat köny-nyel-műen elherdálták. Maga Kisfaludy Sándor is keserű tapasztalatokat szerezhette e téren, amikor megállapította: *...Míg a férfiak vitézkedtek, az asszonyok rosszul gazdálkodtak és a sógorok foglaltak, mint sok levél igazolja...* Akár szokványosnak mondható családtörténet, amelynek bár nemesi eredetét soha senki nem vitatta, szerepük a magyar múltban mégis átlagosnak mondható: a család nem került a királyi udvar közvetlen közelébe, nem igen viseltek magas rangokat és nem töltöttek be országosnak mondható befolyásos funkciókat; egyikük sem használta ki igazán a katolikus restauráció nyújtotta meggazdagodás lehetőségeit. Ahhoz, hogy a család neve ma is jól cseng a fülekben, a 19. században élt, írói vénával megáldott testvérpár, Kisfaludy Sándor (1772–1844) és öccse, Károly (1788–1830) máig maradandó munkássága kellett; no meg az unokaöcs, a lánnglelkű Kisfaludy Móric (1814–1893) dandártábornok szabadságharcban mutatott vitézsége. Ők váltak a Kisfaludy nevet viselők védjegyévé, nem birtokaik, hanem tehetségük, vagy éppen rendhagyó tetteik révén. A család a 19. század második felétől élt tagjai már kizárólag tisztességes polgári foglalkozásból éltek, és élnek azok népes leszármazottai napjainkban is, büszkén vállalva a Kisfaludy névvel járó erkölcsi örökséget.

Kisfaludy László most megjelent kötetének a tény-szerűen bemutatott események sora a legnagyobb erőssége. Egy család ezeréves krónikáját végigbogarászni, azt 220 oldalas könyvbe tömörítve közreadni, komoly szakmai feladat, amelyet szerzőnk igaz, hogy sikerrel teljesített, mégis a sok-sok név és egyéni (sors)történet rengetegében bizony az átlagolvasó számára emberpróbáló feladat eligazodni. A Kisfaludy családban (is) a keresztneveket előszeretettel hagyományozták az utódokra, s gyakran megesett, hogy a rokonok egymás között házasodtak, s az összekuszált családi kapcsolatok sokaságában – annak ellenére, hogy a szerző, a szakember eszközeivel „kezeinket fogva” igyekszik vezetni minket – bizony megesik, hogy ezekben a (név)labirintusokban így is nehéz a helyes utat megtalálni.

Végezetül elismeréssel kell szólni Pozsonyi József történész kezdeményezéséről, amellyel megteremtette történettudományunk évtizedeken át mellőzött ágának egyik fórumát, a régi magyar nemesi családtörténetek bemutatását célzó sorozatot. Az eddig megjelent két kötetet újabb kiadványok fogják követni, közöttük előkészületben Gilicze Jánostól a földes-áki Náray család, a Jósza Miklós–Ulrich Attila szerzőpárostól a németiszőrényi és bánházi Jósza család, Pozsonyi Józseftől a rátki és salamonfai Rátkay család, illetve Lakatos Saroltától a nagykállói Kállay család történetét bemutató kiadvány.

Miklósi-Sikes Csaba

HÍREK

A Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság
2005. első félévi programja:

1. 2005. január 27. csütörtök
Dr. Harmath Arisztid Sándor
Legendák és hamisítások a családtörténetben.

Elnöktől: Dr. Pandula Attila főtítkár

2. 2005. február 24. csütörtök

Dr. Bertényi Iván

Propaganda a címereken.

Elnököl: Nyulásziné dr. Straub Éva alelnök

3. 2005. március 31. csütörtök

Klebelsberg Éva

Klebelsberg Kunó, az ember.

Elnököl: Dr. Harmath Arisztid Sándor főtítkár-
helyettes

4. 2005. április 28. csütörtök

Debreczeni-Droppán Béla

Schönherr Gyula élete és munkássága

Elnököl: Dr. Bertényi Iván elnök

5. 2005. május 26. csütörtök

Dr. Draskóczy István

Só és ember.

Elnököl: Dr. Kollega Tarsoly István alelnök

6. 2005. június 30. csütörtök

Dr. Pandula Attila

*Magyar hadi kitüntetés-adományozások németek-
nek 1941–1945.*

Elnököl: Dr. Harmath Arisztid Sándor

* * *

Dr. Pandula Attila 2004. november 20-án (szom-
baton) két előadást tartott Marosvásárhelyen: *Fejeze-
tek a magyar zászlók, lobogók történetéből* és *A magyar
államcímertörténete* címmel.

2004. december 6-án (hétfőn) védte meg az
ELTE Bölcsészettudományi Karán Diaconescu
Gheorghe Marius (Bukarest) *Az erdélyi nemesség
struktúrája az Anjou-korban* című PhD értekezését.

* * *

2004. december 9-én (csütörtök) 17 órakor a
Józsefvárosi Kulturális Központ Állandó Zászló-
kiállítása (Zászlómúzeum) keretében Galambos Ta-
más (a Miniszterelnöki Hivatal EU Kommunikációs
Főosztály osztályvezetője) és Csécsei Béla (József-
város polgármestere) nyitotta meg a *Kárpát-medence
magyar települései és jelképei* kiállítást. E kiállítás
2005. február 28-ig tart nyitva.

* * *

A Somogy Megyei Könyvtárban (Kaposvár) 2005.
január 4-én (szombaton) 16 órakor Dr. Bertényi Iván
nyitotta meg Mógor Tamás (Pápa) „címerfestő-he-
raldikus” *Címertörténeti és címerbemutató* kiállítását.

A címertörténeti rész a magyar címeradomá-
nyozás történetét mutatja be a kezdetektől, 1405-től.
1918-ig.

A címerbemutató témakörei: magyar és erdélyi
főnemesi családok és az erdélyi fejedelmek, továbbá
a magyar írók, költők, művészek, valamint a magyar
miniszterelnökök címerei.

* * *

Dr. Pandula Attila, 2005. január 13-án, a Magyar
Numizmatikai Társulatban tartott előadást *Magyar
hadikitüntetések 1938–1945.* címen. Ugyanekkor a
tárgyra vonatkozó, gazdag demonstrációs anyagot is
bemutatott.

* * *

Az ELTE Egyetemi Könyvtár és Levéltár és a Zala Megyei Levéltár szervezésében az ELTE Egyetemi Könyvtár Dísztermében volt 2005. január 20-án az *Armalisok – Nemesi címereslevelek a Zala Megyei Levéltár gyűjteményéből 1477–1898* című könyv bemutatója. A könyvet Dr. Kóta Péter, tanszékvezető egyetemi docens (Pázmány Péter Katolikus Egyetem) ismertette.

* * *

Dr. Pandula Attila 2005. január 22-én (szombaton) előadást tartott Magyarokanizsán *A magyar államcímér és a magyar zászló története* címen.

Dr. Pandula Attila, 2005. január 22-én (szombaton), továbbképzési előadásokat tartott Szabadkán: *Magyar jelképek, zászlók* (inszigniológia, vexillológia); *Családtörténet és személyábrázolások* (genealógia és történeti ikonográfia); *Nemzeti címér és pecsétek* (heraldika, szfragisztika) témakörökben.

* * *

2005. február 24-én, a Magyar Numizmatikai Társulat közgyűlésén „a falerisztikai tudományában kifejtett kiemelkedő tevékenységért” „Réthy László jutaloméremmel” tüntették ki Dr. Pandula Attilát.

* * *

2005. április 26-án, a Magyar Országos Levéltár Lovagtermében volt *Az Archivum regni – Regnum Archivi – A Magyar Országos Levéltár palotája* c. könyv ünnepélyes könyvbemutatója. A könyvet Dr.

Marosi Ernő, a Magyar Tudományos Akadémia al-elnöke, ismertette.

* * *

A BDOS 2005. április 29–30-án, a németországi Gunzenhausenban rendezte a 10. Nemzetközi Falerisztikai Konferenciáját. Dr. Pandula Attila *Ungarische Kriegsauszeichnungen an Deutsche 1941–1945* címen tartott előadást.

A (budapesti) Szlovák Intézet és a Budapest Józsefvárosi Szlovák Önkormányzat rendezésében 2005. május 26-án volt a *Lexikón erbov šl'achty na Slovensku* című könyvek bemutatója. I. kötet – *Trenčianska stolica.*, II. kötet *Liptovska stolica.* (Bratislava – Pozsony – 2000, 2004). A bemutatón előadást tartott (az egyik szerző) Dr. Jozef Novák professzor (a szlovákiai heraldika doayenje), illetve az egyik illusztrátor, Ladislav Čisárik (a jeles heraldikai festőművész). Bemutatkozott (e népszerű szakmai sorozat) kiadója Dalimír Hajko és L'uba Hajková is. A kötetekhez, illetve az előadásokhoz korreferátumot tartott Dr. Pandula Attila.

* * *

2005. szeptember 22–23-án kerül megrendezésre (Nyíregyházán-Nagykárolyban-Kaplonyban) a „XII. Szabolcs-Szatmár-Beregi Nemzetközi Levéltári Napok”. Az idei program a genealógia tárgykörét jelenti. A tervek szerint – különböző szekciókban – 37 előadás hangzik majd el. (*Nagy családok, érdekes kis családok., Szabolcs-Szatmár-Beregi családok.*) Az előadások egy része a Károlyi család történetével kapcsolatos.

TÁJÉKOZTATÓ

Szerzőink figyelmébe

A szerkesztőség kizárólag olyan kéziratokat fogad el, amelyek megfelelnek a szerkesztőség által előírt követelményeknek. Kérjük a tanulmányok és az ismertetések szerzőit, hogy minden esetben lehetőleg végleges szövegű kéziratokat küldjenek, mivel a korrektúrában a szerkesztők által megszerkesztett kéziratokon változtatásokra már nincs lehetőség. A szerkesztőség jegyzetapparátussal együtt 0,5–1 íves (20–40 000 „n”) tanulmányokat, recenziók esetében maximum 5 oldalas (10 000 „n”) fogad el. Ennél nagyobb terjedelmű kéziratokat technikai okokból nem tudunk közölni. Az ismertetéseknél kérjük az ismertendő mű (művek) pontos bibliográfiai adatait közölni.

Az egységes jegyzetapparátus étekében tisztelettel kérjük az alábbiak betartását: – A hivatkozott művek szerzőinek nevét kurziválni kell; nem kurziváljuk viszont szerkesztőjének (szerkesztőinek) nevét. Ez utóbbiakat a jelzett könyv, tanulmánykötet címe után zárójelbe téve adjuk meg (pl. Szerk.: Domanovszky Sándor.). Ha egy műnek több szerzője, illetve szerkesztője van, azokat nagy kötőjellel (–) válasszuk el egymástól. A szerző(k) neve után a cím előtt kettőspontot tegyünk (pl.: *Domanovszky Sándor:*).

– Az oldalhivatkozáskor kérjük az oldal sorszámát megadni, a tól–ig-oldalszámok és évszámok esetében nagy kötőjelet (–) írjunk (38–40, 61–72).

– A hivatkozáskor csak a kiadás helyét és évét tüntessük fel, a kiadót nem.

– Ha a hivatkozott mű esetében több kiadási hely van megadva, az egyes helységeket rövid kötőjellel válasszuk el egymástól (pl.: Wien-Köln; Budapest-Debrecen). Ha a kiadás helye Budapest, azt mindig rövidítve írjuk ki (Bp.) A kiadás helye után, az év előtt vesszőt kell tenni (pl.: Bp.,)

– Amennyiben a hivatkozott mű valamilyen sorozat keretében jelent meg, a sorozat címét a kiadási hely, és év után zárójelben tüntessük fel. Pl.: (Monumenta Hungariae Historica).

– Ha tanulmánykötetben napvilágot látott cikket idézünk, úgy a hivatkozott tanulmány után „In” szócskát írjuk, és közvetlen utána adjuk meg a tanulmánykötet címét és zárójelben a szerkesztőjét/szerkesztőit.

– Folyóiratban megjelenő cikkekre történő utaláskor nem tesszük ki az „In” szócskát. A hivatkozott folyóirat címét kurziváljuk, és utána tegyünk vesszőt; ezt követi az évfolyam vagy kötetszám, majd zárójelbe téve a megjelenés éve, utána pedig az illető évben megjelent szám, végül pedig az oldalszám. Pl.: *Történelmi Szemle*, 1 (1958) 1. sz. 52.

– Amennyiben ugyanarra a műre történik hivatkozás, kérjük a hivatkozott szerző családi nevét teljesen megismételve, keresztnévét azonban rövidítve megadni, utána kettős pontot tenni, utána pedig az „i. m.” jelölést használni. Ezt követi az oldalszám. (Pl.: Nagy I.: i. m. 32.). Ha egymást követően ugyanarra a műre és oldalszámra hivatkozunk, az „Uo.” jellet kell használni. Ha ugyanazon szerző egy másik munkájára, tanulmányára hivatkozunk, úgy az utóbbit/utóbbiakat az előbb idézettől egyértelműen el kell különíteni (pl. rövidített címmel, vagy a megjelenés évével) és erre hivatkozni. Ha több kötetes műre történik hivatkozás, kérjük minden esetben az idézett kötetszámot, eltérő kiadási hely és év esetén ez utóbbiakat is feltüntetni. (Pl. Nagy I.: i. m. II. k. Pest, 1858.)

– A kéziratokban az évszázadokat – idézetek, tanulmány- és könyvcímek kivételével – arab számmal jelöljük.

– Írásaikat minden esetben 3,5” formátumú kislemezen Word for Windows ’95, ’97, ’98 vagy ’2000 szövegszerkesztő programban készítve juttassák el a szerkesztőségbe egy kinyomtatott kéziratpéldány kíséretében. A szöveget balra zártan írják, és azt a kurziválás, kövérítés és jegyzetszám-emelés kivételével ne formázzák.

– A betűtípusok megválasztásakor ajánljuk a Times New Roman-t.

– A lábjegyzeteket automatikus számozással kérjük megadni, „végjegyzet”-programot választva. Így a jegyzetek az eddigi gyakorlatnak megfelelően a tanulmányok végére kerülnek.

– Amennyiben a kiadandó tanulmányban kép/képeket is kívánnak közölni, kérjük azt/azokat mellékelni, vagy digitális lemezen a kéziratához csatolva beküldeni, minden esetben jelölve a kéziratban, az/azok hova kerüljön/kerüljenek.

– Amennyiben nagyobb méretű táblázatokat kívánnak közölni, melyek meghaladják a folyóirat szédéstükör-szélességét, kérjük azokat a tanulmány szövegének végéhez illeszteni, külön szakaszban. A genealógiai táblázatokat ne számítógépes programban készítsék, hanem azokat kézzel megrajzolva csatolják a tanulmányhoz.

A folyóiratban közlésre kerülő tanulmányokról különlenyomatokat készítettünk, melyeknek árát levonjuk a szerzők tiszteletdíjából.